ALEXANDER VON SCHÖNBURG

Arta de a scăpăta cu stil

mai puțin înseamnă mai mult

NEMIRA

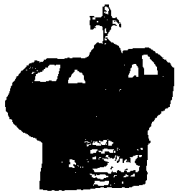

bonton aristocrat

colecţie coordonată de Dana Moroiu

Contele ALEXANDER VON SCHÖNBURG s-a născut pe 15 august 1969 la Mogadishu, Somalia, și este fiul Contelui Joachim von Schönburg-Glauchau și al Contesei Beatrix Széchenyi de Sárvár-Felsővidék. Tatăl său a fost jurnalist și corespondent de presă în Togo și în Somalia din 1965 până în 1970, când s-a întors în Germania împreună cu întreaga familie.

În 1999, Contele ALEXANDER VON SCHÖNBURG s-a căsătorit cu Prințesa Irina Verena de Hessa, nepoata Prințului Christoph de Hessa și strănepoata Reginei Elisabeta a II-a, și împreună au trei copii: Maria-Letitia, Maximus Carolus Joachim Maria și Valentin Polykarp Josef Maria. Sunt descendenți direcți ai Reginei Victoria și stră-stră-strănepoți ai Prințesei Margareta de Prusia, mezina Împăratului Frederic. Copiii au fost excluși de la succesiunea la tronul britanic din cauza confesiunii lor catolice.

Contele ALEXANDER VON SCHÖNBURG, ca jurnalist, a colaborat, printre altele, la *Esquire, Die Welt* și *Vogue.* A fost redactor al paginilor berlineze din *Frankfurter Allgemeine Zeitung* și editorialist la *Süddeutsche Zeitung.* A făcut parte din cvintetul literar-pop care a editat *Tristesse Royale* în 1999. În prezent este redactor-șef al revistei *Park Avenue.*

A publicat următoarele volume: *Das Beste vom Besten. Ein Almanach der feinen Lebensart* (în colaborare), *In Bruckners Reich* (povestiri), *Der Fröhliche Nichtraucher. Wie man gut gelaunt mit dem Raucher aufhört, Der Lexikon der überflüssigen Dinge (Lexiconul lucrurilor inutile,* în pregătire la Editura Nemira), *In bester Gesellschaft (În cea mai bună societate,* în pregătire la Editura Nemira), *Alles was Sie schon immer über Könige wissen wollten aber nie zu fragen wagten (Tot ceea ce ați dorit să știți despre regi, dar nu ați îndrăznit niciodată să întrebați,* în pregătire la Editura Nemira).

ALEXANDER VON SCHÖNBURG

Arta de a scăpăta cu stil

traducere din limba germană
MIHAI MOROIU

prefață
RODICA BINDER

NEMIRA

Coperta colecției: Dana MOROIU, Corneliu ALEXANDRESCU
Ilustrația copertei: Irina DOBRESCU

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
SCHÖNBURG, ALEXANDER von
Arta de a scăpăta cu stil / Alexander von Schönburg; trad.: Mihai
Moroiu ; pref.: Rodica Binder. - București: Nemira Publishing House, 2011
ISBN 978-606-579-175-6

I. Moroiu, Mihai (trad.)
II. Binder, Rodica (pref.)

159.9

Originally published under the title DIE KUNST DES STILVOLLEN VERARMENS
Copyright (c) 2005 Rowohlt Berlin Verlag GmbH, Berlin

© Nemira, 2011

Redactor: Dana MOROIU
Tehnoredactor: Alexandru CSUKOR

Tiparul executat de Monitorul Oficial R.A.

Orice reproducere, totală sau parțială, a acestei lucrări,
fără acordul scris al editorului, este strict interzisă
și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

ISBN 978-606-579-175-6

A face din austeritate o virtute nu este la îndemâna oricui. A scăpăta cu stil într-o lume pe care lăcomia, setea de înavuțire cu orice preț și cu orice risc a dus-o de câteva ori la sapă de lemn, trece drept o artă care se cere mereu învățată.

Dar cine poate preda mai convingător dificila materie decât persoanele de viță nobilă, constrânse de vicisitudinile istoriei, de incompetența administratorilor, de propria lor nepricepere sau neglijență, să renunțe la averi păstrându-și cu strășnicie bunul renume, buna educație, bunul-gust și, mai ales, nealterate, legăturile cu lumea bună?

Așa încât nu este de mirare că tocmai un vlăstar de străveche viță aristocrată, Contele Alexander von Schönburg Glachau, căsătorit cu una din nepoatele Reginei Elisabeta a II-a a Angliei, s-a simțit chemat să redacteze cu ironie, sarcasm, inteligență și umor, un pseudomanual de alchimie socială – promițându-le dentoinicilor săi „elevi" să obțină, grație stilului, transmutația scăpătării în virtute.

Magica transformare a semnului minus în plus o remarcase la vremea lui și legendarul Gregor von Rezzori, recunoscându-i pe adevărații „prinți" nu după opulența îmbrăcămintii și a ambianței în care își duceau traiul zilnic, ci după „patina" plină de distincție, conferită de trecerea vremii, hainelor, mobilierului, locuințelor...

Când consumul este ridicat la rang de principiu, când produsele „exclusive" sunt la îndemâna oricui are bani să și le cumpere, renunțarea la luxul strident, ostentativ, devine un procedeu distinctiv al autenticei aristocrații, care dintotdeauna, la fel ca spiritul critic al intelectualilor, și-a făcut un crez din a înota împotriva curentului.

Spre sfârșitul deceniului nouă al veacului trecut, bula speculativă a așa-numitei new-economy s-a spart, falimentând acționari și distrugând nenumărate locuri de muncă. Iar Contele Alexander von Schönburg, jurnalist la un cotidian finanțat prin anunțuri publicitare, s-a pomenit și el rămas pe drumuri. Avea pe atunci doi copii de hrănit (între timp, sunt deja trei și le merge foarte bine).

Cele două surori bogate – principesa Gloria von Thurn und Taxis și Maya Flick, căsătorită cu un magnat german implicat în anii optzeci în scandaloase donații ilegale făcute unor partide – se pare că nu i-au sărit în ajutor. Dar poate că și fratele scăpătat a fost cel care, din mândrie, a refuzat orice formă de milostenie din partea rubedeniilor avute.

În orice caz, nu a stat mult pe gânduri și, din dorința mărturisită de a-i ajuta pe toți cei care de azi pe mâine și-au pierdut serviciul sau averea, a început să scrie cartea ce-i va spori celebritatea, îi va aduce bani și un nou loc de muncă în redacția unei reviste mondene, *Park Avenue* – o publicație de lux cumpărată și citită cu jind mai ales de cei nevoiți să strângă cureaua...

Iar cum *scăpătații, sărăciții, pauperii,* deloc puțini la număr în pragul mileniului trei, au ajuns tot mai numeroși în anii următori, chiar și în prospera și încă foarte sociala Germanie, îndreptarul „scăpătatului cu stil" scris de Alexander von Schönburg s-a vândut ca pâinea caldă, a urcat în topul succeselor de librărie și, ceea ce era mai puțin previzibil, nu și-a pierdut câtuși de puțin din actualitate. Dimpotrivă. Lectura cărții acum, când gurile rele spun că „după criză este înainte de criză", pare mai recomandabilă ca oricând.

La cei abia câțiva ani care au trecut de la apariția acestui ghid, săracii au devenit mai săraci, iar bogații, mai bogați. Un eufemism a fost „inventat" spre a desemna victimele „noii sărăcii" – *precariatul.* În ce măsură membrii acestei noi clase sociale, cea mai de jos, sunt sensibili la problemele de stil, este însă o cu totul altă problemă.

Nelipsită de un oarecare cinism este însă tocmai reușita lui Alexander von Schönburg de a scăpa de ruina socială și de a se catapulta din nou în lumea din care a venit, grație „artei de a scăpăta cu stil", a expunerii cu nonșalanță a metodelor de a „deveni bogat fără bani" (cum se subintitulează acest pseudotratat de austeritate).

O strălucită genealogie, o bună creștere, o educație aleasă deschid ușile marilor saloane și ale înaltei societăți și celor care au coatele sacoului cam lustruite... așa cum o demonstrează și următoarea carte, apărută în 2008, intitulată „Totul despre regi". Prost sfătuite de consilierii de imagine, capetele încoronate se străduie să fie cât se poate de dezinvolte, să iasă din corsetul etichetei de curte, ceea ce ar fi o prostie, crede Contele von Schönburg în cuprinsul unui interviu publicat în *Die Welt,* recunoscând cu aplomb că, de fapt, este un snob. Ceea ce nu-i tocmai lucru rău...

Este greu de crezut că cine era lipsit de stil, pe când conturile îi erau pline la bancă, va intra în posesia lui, după ce buzunarele i se vor fi golit, doar grație lecturii „tratatului" istețului Conte von Schönburg.

Cititorul cultivat, cu suficient spirit critic, știe prea bine că *„le style c'est l'homme"* cum decretase venerabilul Buffon sau că „a fi" înseamnă mai mult decât „a avea", conform tezei lui Erich Fromm.

Alexander von Schönburg știe însă și el foarte bine despre ce vorbește atunci când își oferă sfaturile. A avut parte de o educație aleasă în condiții foarte modeste de existență – tatăl, deși conte, a fost o vreme jurnalist, corespondent al postului de radio

Deutsche Welle în Africa, unde de altfel Alexander a şi văzut lumina zilei.

Prima parte a cărţii, o mini-cronică de familie, îi încredinţează pe cititori că recomandările, inclusiv glosarul care încheie volumul, sunt roadele unei experienţe de viaţă (asezonate cu mirodeniile unei erudiţii dezinvolte, neostentative). Titlurile şi subtitlurile capitolelor cărţii dezvăluie căile prin care, dintr-un fals tratat de modestie, Alexander von Schönburg reuşeşte, în baza disjuncţiei între „a avea şi a fi", să schiţeze un „fals tratat de fericire".

Autorul încearcă, uzând de citate celebre bine alese şi de exemple notorii culese din istoria trecută şi recentă, să-l convingă pe cititor că în cele din urmă, dacă tot nu are bani, dar ştie să se bucure de viaţă, este chiar mai bine că e sărac şi nu bogat. Firește, cu o condiţie: să aibă stil.

Consolatoarea pledoarie pentru o redescoperire a plăcerilor simple ale vieţii, ale binefacerilor imateriale ale culturii în situaţia unui nedorit, dar inevitabil „impus program individual de austeritate", echivalează întru câtva cu încercarea de a-i converti pe epicurieni la stoicism.

În 1989, pe-atunci încă foarte tânărul von Schönburg, împreună cu alţi câţiva colegi de generaţie, redactează un „Almanah al distincţiei" inventariind bunurile şi plăcerile vieţii. Un „cvintet literar" din care mai face parte şi un alt membru al aristocraţiei, Benjamin von Stuckrad-Barre, semnează volumul „Tristesse Royale", acreditându-l literar şi pe Alexander von Schönburg printre promotorii aşa-numitei literaturi „pop".

După *arta de a scăpăta cu stil* urmează, în ordinea logică a preocupărilor (sau obsesiilor) autorului, „Lexiconul lucrurilor inutile", printre care se numără telefoane mobile care fac fotografii şi navighează pe internet, o serie de aparate de bucătărie, autoturisme menite să străbată Siberia sau deşerturile Africii, dar care circulă pe autostrăzile Europei şi care abia mai pot fi parcate pe străzile aglomerate ale oraşelor-autohtone, clişee verbale care poluează discursurile oficiale şi publice.

Într-un cuvânt, obiectele și ticurile care ne răpesc timp și bani, diminuând calitatea vieții, în frumoasa, dar nerentabila ei simplitate.

Tenacitatea cu care Alexander von Schönburg a cultivat ideea că banii ar fi fost dintotdeauna dușmanii bunului-gust răzbate și dintr-un text ceva mai recent, publicat în paginile cotidianului *Süddeutsche Zeitung*, un eseu al cărui corolar etic ar suna, în traducere, astfel: *Scăpătarea socială este o artă. Popoare întregi au stăpânit-o cu virtuozitate. Apoi, se mai poate întâmpla uneori ca abia declinul să scoată la iveală adevărata strălucire...*

RODICA BINDER

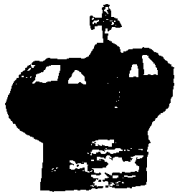

PARTEA I

SITUAȚIA INIȚIALĂ

În viață, este preferabil să te obișnuiești să pierzi. Astfel, ești scutit să te mâhnești prea tare.
HELMUT BERGER

DESPRE NECESITATEA DE A ECONOMISI

În vremurile economiei prospere, ocupam un birou elegant, aveam în buzunar cărți de vizită care demonstrau că eram angajatul uneia dintre cele mai cunoscute companii media din Germania și, după parcurgerea unei anumite perioade, potrivit Codului Muncii, perspectiva de a beneficia pe durată nelimitată de postul meu. Acasă, păstram undeva, în bibliotecă, un contract de muncă frumos îndosariat, care prevedea o creștere periodică a retribuției. Cam cu aproximativ o mie de mărci, în fiecare an. Astfel m-aș fi îmbogățit – încet, dar sigur. Patronul mi-ar fi luat de pe umeri și povara grijilor pentru viitor – de care eu habar n-aveam pe atunci, de altfel – plătindu-mi

contribuțiile care se ridicau la o sumă aproape egală cu leafa mea – la asigurări de pensie, sănătate, șomaj și asistență socială.

Dar lucrurile aveau să se desfășoare cu totul altfel, din cauză că patronul a trebuit să tragă frâna de siguranță, după ce Osama bin Laden a schimbat cursul istoriei la New York, și firma la care lucram a realizat dintr-odată că enormele investiții în noul *human capital* fuseseră făcute, privind retrospectiv, în speranța oarecum naivă, însă foarte răspândită pe atunci, că epoca de aur de la finalul anilor nouăzeci va dura veșnic. Iar frâna aceea bruscă i-a aruncat peste bord pe toți cei care veniseră în ultimii doi ani.

La vremea când am fost noi angajați, ziarul la care lucram era așa de încărcat de publicitate, încât curierul nici nu mai reușea să strecoare ediția de weekend prin fanta cutiei de scrisori. Când se pregăteau de lectura numerelor de sâmbătă, cititorii neinteresați de piața locurilor de muncă se descotoroseau mai întâi de secțiunea de anunțuri, pentru care, de-a lungul anilor, se va fi defrișat cu siguranță o pădure de foioase și conifere de suprafață considerabilă, pentru transportul căreia se va fi consumat energie fosilă acumulată vreme de mai multe milioane de ani. Firesc, redacțiile erau la fel de convinse că starea de fapt nu se va schimba niciodată. Fiecare se temea să nu piardă trenul. De la președintele de concern până la pensionarul de rând, care-și jefuia propriile economii ca să se arunce în jocul de bursă, pe toți îi stăpânea o singură spaimă: nu care cumva să scape prilejul de a se înfrupta din acest boom. Firmele

s-au năpustit în investiții, iar populația, în consumism și în cumpărarea de „acțiuni populare".

Firesc, totul s-a soldat cu o migrenă teribilă și, la fel de firesc, angajații din mediile de informare au simțit cei dintâi efectele schimbărilor. Publicitatea este primul capitol la care renunță o firmă când scad cifrele de afaceri. Diminuarea bugetului destinat reclamei permite economisirea unor sume uriașe – fără a recurge la măsuri sociale severe, fără cheltuieli administrative și, cel mai important, efectul se simte imediat. Noi, cei aduși pentru a concepe suplimentul inovator al unei gazete conservatoare, am fost, logic, cele dintâi victime ale masacrului lansat asupra celor cu venituri peste medie pe piața muncii.

În ceea ce mă privește, am fost destul de afectat de acest incident, deoarece, ca să poți să acoperi cheltuielile unei familii, ai nevoie de venituri regulate. Am încercat totuși să privesc cu o anume înțelegere reacția firmei mele – în definitiv e normal ca o firmă să nu-și permită noi colaboratori în asemenea vremuri. Prin urmare, mi-am întâmpinat demiterea cu umor – negru, ce-i drept – ferm convins că voi traversa o perioadă existențială căreia, foarte important, va trebui să-i fac față cu fruntea sus. În cele câteva săptămâni de preaviz, mă prezentam la birou ostentativ binedispus, extrem de atent să arăt cât mai împăcat cu toată situația. Și, contrar obiceiului meu, am început să port zilnic cravată, așa cum procedau numai câțiva colegi mai vârstnici. Iar când am apărut pentru ultima oară în redacție – într-o zi de toamnă neobișnuit de însorită – am îndepărtat și cele mai mici urme ale trecerii

mele pe acolo, i-am lăsat planta din glastră secretarei-șefe, apoi am mers dintr-un birou într-altul și mi-am luat rămas-bun, menționând că am lăsat în urma mea „curat ca lacrima".

Părerea celor mai mulți dintre noi, cei demiși, era că fusesem tratați „murdar" – invitați în chip de cireașă pe tort, pentru ca la scurt timp să fim scuturați cu dispreț, imediat ce situația a luat o altă turnură. Acea demitere a rămas pentru mine cea dintâi și unica, prin urmare nu am cum să fac prea multe comparații din propria mea experiență, dar, din câte mi-am putut da seama, nu consider că s-au purtat foarte murdar cu mine. Concedierile „murdare la nivel uman" arată cu totul altfel. În țări în care domnește neoliberalismul, în Marea Britanie, spre exemplu, nu există reglementări asupra modului în care angajații trebuie să ia la cunoștință că au fost concediați. O firmă londoneză și-a anunțat angajații că sunt pe liber prin SMS. O alta a preferat o variantă și mai neobișnuită, dar cât se poate de eficientă pentru a subția rândurile personalului. Astfel, a declanșat sirena de alarmă în caz de incendiu, pentru ca funcționarii să iasă în fața clădirii. De intrat au mai putut să intre doar cei cărora le-au mai funcționat cartelele de acces. O bancă de investiții americană s-a gândit chiar să organizeze o loterie în cadrul sucursalei ei de la Londra: cine trăgea zero era obligat să plece.

Desigur, nu poți fi niciodată entuziasmat că ai fost demis, dar dacă ar fi să existe cu adevărat modalități simpatice

de concediere, atunci a mea se numără, fără îndoială, printre cele mai civilizate. Ședeam într-un fotoliu de piele, negru și comod, într-un birou de pe etajul conducerii, iar șeful direct m-a asigurat că plecarea mea reprezintă o mare pierdere pentru firmă, iar în săptămânile care au urmat am fost tratat cu atâta atenție de colegii care nu primiseră aceeași lovitură, de parcă aș fi suferit de o boală incurabilă. Și m-am bucurat de aceeași compasiune surprinzătoare chiar și în afara cercului de colegi. Cu prilejul serbării estivale a președintelui federal – unul dintre ultimele evenimente la care am participat ca trimis al ziarului, când am avut prilejul să mănânc încă o dată pe săturate – chiar și primarul în exercițiu, care până atunci nu mă învrednicise nici măcar cu o privire, a străbătut o distanță considerabilă ca să-mi împărtășească personal regretul său.

Toți berlinezii clarvăzători trebuie să fi înțeles limpede în acel moment că avea să urmeze un val de concedieri. În ferestrele tuturor palatelor de sticlă proiectate de stelele arhitecturii și răsărite din pământ în mijlocul entuziasmului din anii nouăzeci trona anunțul „birouri de închiriat". Și nu rareori era menționat dedesubt – cu litere mai discrete – „în condiții avantajoase". S-a aflat curând și în ce constau aceste condiții avantajoase: unii proprietari întâmpinau asemenea greutăți să-și umple cât de cât spațiile goale, încât puneau birouri gratis la dispoziția întreprinzătorilor falimentați. Friedrichstraße, care, potrivit așteptărilor nestăvilite, avea să se transforme într-un soi de Bond Street ori Faubourg St Honoré, unde bijutierii, hotelurile

de lux, croitoriile de firmă pentru bărbați și magazinele haute-couture ar fi trebuit să se bată pentru cele mai bune vaduri, a rămas pustie până și în sezonul de vârf, în timp ce oriunde, la Ulm sau la Villingen-Schwenningen, hoarde de cumpărători îndârjiți se agită prin zonele pietonale, cărând pungile lor mari de hârtie. Vânzătoarele din magazinele Chanel, Hermès sau Louis Vuitton nu vedeau vreun client la față zile întregi, iar dacă se întâmpla cumva să intre cineva, vreun grup oarecare de ruși rătăciți, rămâneau atât de surprinse, încât în cerul gurii lor căscate se putea distinge spectrul crizei economice. Cu cât plăteau concerne ca Volkswagen sau Deutsche Bank pentru a-și asigura un loc pe Unter den Linden și pe Friedrichstraße la începutul anilor nouăzeci, acum ar putea să se extindă în jumătate din oraș.

Tot așa de limpede era și că sistemul social prezintă nereguli, fiind surprinzător ca un bărbat tânăr, sănătos și educat să poată intra în categoria celor care necesită asistență. Oricum, din momentul concedierii o bună parte din salariul meu a fost plătită de stat, iar după o anumită perioadă aș fi avut dreptul la o alocație regulată, calculată pornind de la ultimele mele venituri, altfel considerabile. Ca alternativă, m-aș fi putut declara persoană fizică autorizată și aș fi reușit astfel să încasez lunar venitul anual al unui pilot indian.

Cu adevărat remarcabil mi se pare cazul unei cunoștințe concediate cam în aceeași perioadă cu mine. Fusese redactor la o televiziune și, cu toate că tatăl ei este președintele unui mare concern, a considerat de la sine înțeles

să beneficieze de așa-numita alocație temporară, după concediere. La volanul BMW-ului său seria 5, dăruit de tați, se pornea spre Grünwald, mahalaua celor mai bogați din München, ca să se plângă părinților din palatul din suburbia capitalei bavareze de soarta ei grea. S-a bucurat de alocație temporară fără nicio mustrare de conștiință, pentru că, așa cum mi-a explicat, „era dreptul ei", iar ceea ce e drept nu poate fi strâmb.

Și eu am încasat ajutorul de șomaj pentru început, o sumă deloc de neglijat, ceea ce m-a împins să consider că e rezonabil să debutez în noul meu rol temporar de cap de familie șomer cu o călătorie de lungă durată. La întoarcere, am găsit în mormanul de corespondență o circulară de la agenția forțelor de muncă: deoarece am neglijat să mă prezint personal la o dată anume, s-a dispus încetarea plăților; aveam însă dreptul să fac recurs împotriva respectivei măsuri. Dar eu am preferat să nu profit de dreptul oferit.

Minunat, trăim într-o țară care „promite prosperitate la patru cincimi din locuitorii ei", după cum spune Peter Sloterdijk. Cu adevărat interesant devine când ne întrebăm dacă stabilitatea proverbială a Republicii Federale rezistă și când laptele și mierea ajutoarelor și subvențiilor de stat nu mai curg la fel de generos și nu mai acoperă toate dezechilibrele sociale, după cum prevedea etosul fondator al ideologiei lui Ludwig Erhard – „bunăstarea pentru toți". Majoritatea experților, din păcate și cei serioși, sunt de părere că masivele concedieri de acum anunță altele,

și mai mari. În acest an se vor înregistra din nou circa o sută de mii de insolvabilități ale întreprinderilor și persoanelor particulare, iar migrația unităților industriale în țările cu salarii scăzute va crește în continuare. Potrivit unor estimări prudente, până în 2010 în Germania vor fi restrânse o pătrime din locurile de muncă din industrie și o treime din cele din comerțul cu amănuntul. La care se vor adăuga, din câte se pare, și serii de fuziuni. În Germania există peste patru sute de mii de funcționari bancari. Câți vor mai rămâne, după ce numărul băncilor va ajunge la jumătate din cel existent astăzi? Apoi, presiunea globalizării asupra sistemului nostru de remunerație capătă o asemenea forță, încât nici cei care nu sunt puși pe liber nu vor mai putea să-și mențină nivelul de trai din prezent.

În ziua în care se va deschide cel din urmă butoi de petrol se va prăbuși și capitalismul, spunea Max Weber în celebrul său dialog cu Werner Sombart. Și cei mai mulți vom apuca să trăim și ziua aceea. Colin Campbell, o autoritate necontestată în domeniul rezervelor de țiței, afirma în 2004: „S-ar părea că vom atinge cifrele maxime în anul viitor." Acest *peak,* pe care Campbell îl prevedea până de curând în jurul lui 2010, fiind de aceea considerat pesimist, reprezintă „un punct nevralgic al întregii economii mondiale". Mai departe, va funcționa pe rezervă, cum s-ar spune. Și asta în condițiile în care consumul continuă să crească.

Dacă este adevărat că mărirea prețului la petrol echivalează cu declanșarea cursei finale dinaintea epuizării

pieţelor, ne aflăm înaintea unei schimbări epocale, iar criza economică mondială din 1929 va arăta ca o simplă aniversare de copii, în comparaţie cu cea care ne aşteaptă. Curând ne vom aminti de anii în care făceam, fără grijă, cumpărături pentru Crăciun, de maşina de spălat rufe pusă în funcţiune pentru două perechi de şosete, de cea de-a doua locuinţă şi de cea de-a treia maşină, de excursiile de weekend în Tunisia... ca de o epocă îndepărtată, aproape imaginară. Preţurile la curent electric, încălzire, apă, transport şi prin urmare costurile pretinse de toate industriile şi de activităţile noastre casnice vor exploda, şi atunci va fi inutil să mai devenim conştiincioşi, să spălăm borcane de iaurt sau să folosim becuri economice. Nu există o comparaţie mai valabilă decât cea dintre stabilitatea economiei noastre şi cea a căsniciilor lui Joschka Fischer.

Anii de prosperitate s-au dus pe vecie, *let's face it.* Dar pentru noi, cei loviţi în plin, există şi o parte bună: zeci şi zeci de ani, capitalismul a vrut să ne convingă că sărăcia ar fi un lucru de ruşine. Sărăcia însemna „a pierdut trenul", idiotul, leneşul. Iată, mitul capitalismului, care încerca să ne vâre bine la cap că „Oricine poate!", s-a dovedit neîntemeiat. Nu oricine e capabil să dea lovitura! O carieră îşi poate opri oricând avântul, peste tot există învingători şi învinşi, iar numărul celor din urmă e în permanentă creştere. Dar cine sărăceşte astăzi nu mai are de ce să se simtă un ratat – totul se petrece în cadrul unui proces extins şi, la scară istorică, va fi demn şi de compătimire.

Eșecul întregii epoci, al întregii clase sociale, este mult mai suportabil decât eșecul personal. Așa se explică și calmul, și detașarea multora dintre cei alungați din castelele și de pe domeniile lor, în 1945, care s-au împăcat și cu noua condiție. Un bătrân conte din țările baltice mi-a spus odată, vorbind în comicul lui dialect peltic: „Prhoprhietatea, drhagul meu, prho-prhie-ta-tea este o întâmplarhe. Am pierhdut totul, în schimb ne-am rhăspândit în lumea larhgă. Parhis, Madrhid, Amerhica de Sud. Să rhămâi merheu în prhovincie, la noi în Estonia, ce plictiseală de moarhte!"

Propria mea experiență îmi permite să afirm că pauperizarea relativă, abordată cu o atitudine cuvenită, poate prezenta chiar și avantaje stilistice. Familia mea sărăcește de multe secole și de aceea mi se pare de la sine înțeles, la asemenea vremuri, să vin în ajutor cu o serie de sfaturi despre cum, sărăcind, să te poți simți bogat.

Ascensiunea familiei mele s-a petrecut cu mult timp în urmă. Pe atunci, oamenii se mai temeau de bandele de hoți care bântuiau peste tot locul, și i-au rugat pe câțiva bandiți, consacrați în branșă, să-i apere de cei mai puțin consacrați. Cu taxele de protecție adunate din belșug, am construit castele semețe. Schönburg, cel dintâi castel al nostru, a fost înălțat în secolul al X-lea pe Saale, în Thuringia. Pe vremea împăratului Barbarossa, la mijlocul veacului al XII-lea, ne-am extins în Muldenland și am construit noua noastră reședință la Glaüchau. Șanțurile acestui castel nu erau umplute cu apă chioară, ca la cele

ordinare, nu, în șanțurile noastre urșii bruni îi țineau la distanță pe nepoftiți. Până în secolul al XVIII-lea, am stăpânit partea sud-vestică a actualei Saxonii. Casa Wettin, ai cărei reprezentanți au ajuns până la rangul de principe elector, s-a străduit, generație după generație, să ne conteste supremația în Muldenland. Și cu cât deveneau mai puternici, cu atât intențiile lor se transformau în reușite.

În 1803, Regatul Saxoniei a anexat definitiv teritoriul nostru. Chiar dacă abia cu o sută cincizeci de ani mai târziu comuniștii ne-au alungat din propriile castele, chiar și din Wechselburg, unde tatăl meu și-a petrecut copilăria, prin al cărui parc nesfârșit își întinde meandrele râul Mulde, bazele puterii și bogăția familiei dispăruseră de mult. Exproprierea declanșată în zona de ocupație sovietică nu a fost decât o consecință logică a unui proces de lungă durată: coborârea de la rangul de casă domnitoare mică și independentă la cel de „nobil de apartament". Dar mai târziu avea să se dovedească un mare avantaj că învățasem să pierdem.

Părinții mei merită titlul de specialiști cu înaltă calificare în sărăcire. Amândoi au trecut prin experiența refugiului, asemenea altor mii de reprezentanți ai generației lor. Tatăl meu avea șaisprezece ani când a adus-o în Occident pe bunica și pe cinci dintre frații și surorile lui mai mici, după care s-a întors în Muldenland, neconsiderând că ar avea de ce să se teamă de ocupanții ruși, dar, în cele din urmă, a evitat arestul retrăgându-se tot în Vest. Sunt interesante prioritățile pe care și le-a stabilit când s-a hotărât

ce anume să salveze din castelul părintesc. În loc de bijuterii și tacâmuri de argint, a luat trofeul primului căprior pe care avusese voie să-l doboare, mergând la vânătoare alături de tatăl său.

Mama s-a refugiat din Ungaria în Occident în 1951, în cea mai neagră perioadă a stalinismului, la douăzeci și unu de ani. Când a ajuns pe malul austriac al Lacului Neusiedl, plină de lipitori, în urma ei, în Ungaria, nu mai rămăsese nimic – cel puțin nicio valoare materială – deoarece fusese de mult deposedată de orice avere. Fiind considerată o dușmancă a poporului, i s-a refuzat până și postul de femeie de serviciu pentru care făcuse cerere.

Părinții mei s-au căsătorit în plin miracol economic german, fără să dispună de nimic altceva decât strictul necesar. S-au mutat într-o locuință minusculă din cartierul muncitoresc berlinez Tempelhof, unde a venit pe lume sora mea cea mare, Maya, apoi la Stuttgart, unde s-a născut sora mea Gloria, după care, într-un final, tata a acceptat să devină corespondent al postului Deutsche Welle în Africa. De la mijlocul până la sfârșitul anilor șaizeci, familia mea a locuit în Africa, mai întâi la Lomé (Togo), unde s-a născut fratele meu mai mare, apoi la Mogadishu (Somalia), ambele locuri în care puteai să trăiești regește cu venitul modest de corespondent al Deutsche Welle.

Când am venit pe lume la Mogadishu, în anul aselenizării, în Somalia a izbucnit revoluția, silindu-i pe părinții mei să se întoarcă în Germania. Astfel a luat sfârșit pentru ei episodul african lipsit de griji – cel puțin din

perspectivă financiară. Și-au creat din nou o bază în Germania, cât despre bunăstarea care domnea aici în acea vreme, eu nu am profitat prea mult în copilărie. Stilul de viață al părinților mei era cât se poate de cumpătat. În vreme ce frigiderele colegilor de școală gemeau de bunătăți și fiecare copil părea să se bucure de dreptul fundamental de liber consum al Nutellei, în frigiderul nostru, cel puțin așa mi se pare privind retrospectiv, abia dacă găseai câte o sticlă cu lapte, iar de hrănit ne hrăneam, practic invariabil, cu ouă-ochi și cartofi prăjiți. „Plecările în vacanță" sau „banii de buzunar" au rămas concepte pe care le-am cunoscut doar din relatările altora. În schimb, casa noastră, fapt remarcabil, a fost întotdeauna aranjată mai cu gust decât cele în care locuiau majoritatea prietenilor cu părinți mai înstăriți. Reușita se datora ingeniozității mamei mele, care recurgea la *nouveu pauvre chic:* rafturi din placă aglomerată ascunse sub falduri de stofe fine, mobilă Ikea sub perne și cuverturi frumoase. În vreme ce toți cei din jur se înconjurau de simbolurile statutului lor, părinții mei perfecționau arta cumpătării. De regulă, tata purta jachete cârpite în repetate rânduri și, ca să-și protejeze pantalonii de stofă, prefera pantaloni de piele. Și tot de regulă, eu moșteneam hainele de la fratele sau de la verii mei, fiind astfel scutit de ritualul înfricoșător, din câte se pare, când mama își ia fiii cei mici de mână și-i scoate la magazin, să le cumpere îmbrăcăminte.

În afară de corespondent la Deutsche Welle, tata a lucrat și ca asistent în programe de dezvoltare, a fost

ecologist, iar la sfârșitul vieții sale deputat în Bundestag, ca reprezentant al Muldenlandului, vatra sa strămoșească. Dar pădurea și vânătoarea au rămas mereu sensul și autenticul scop al existenței sale. De aceea, în amintirile mele, îmi asociez copilăria cu o senzație de rece și umed, petrecută în bună măsură într-un hanorac galben, țipând: „Hop, hop, hop!" la vânătoarea cu gonaci sau așteptând alături de el sus, în punctul de observație, mut și neclintit, respirând cu prudență. Tata conducea întotdeauna cea mai ieftină mașină de pe piață. Automobilul Lada, pantalonii din piele și cămășile lui roase m-au făcut să mă rușinez de mii de ori. Abia în ziua de azi realizez cât de distins era. Privind în urmă, cum își făcea apariția în clădirea Parlamentului federal, în costumul său închis la culoare, puțin ponosit, arăta mai bine decât mulți dintre colegii săi îmbrăcați la patru ace.

Cumpătarea părinților mei, asta am descoperit mai târziu, respecta nu numai un principiu practic, ci în primul rând unul estetic. Aisaku Suzuki descrie în *Zen și arta trasului cu arcul* idealul wabi al samurailor, care se confundă cu frumusețea celor puțini, cu estetica economiei. Excesul era pentru samurai o adevărată oroare, din pricina hidoșeniei lui – și pentru că risipa este „nesimțită", și pentru „nesimțirea" risipei. Părinții mei întruchipau varianta europeană a idealului wabi. Pentru tata, o ceașcă de ceai era cu adevărat frumoasă numai dacă avea o spărtură sau fusese lipită cel puțin o dată, iar o jachetă o purta cu plăcere doar din momentul în care alții ar fi lăsat-o deoparte.

Când sora mea mai mare Gloria s-a căsătorit cu prințul Thurn und Taxis, viața familiei nu a luat-o razna numai datorită capacității noastre perfecte de a interpreta rolul rudelor sărace ale unor oameni foarte bogați. Începând cu perioada postbelică, familia mea s-a aflat permanent în apropierea unor rude mai avute. După refugiu, bunica și copiii ei de vârstă fragedă și-au găsit adăpost la sora bunicului, căsătorită cu prințul Maximilian zu Fürstenberg, unul dintre cei mai bogați proprietari de păduri ai Europei. Cu o mărinimie neobișnuită chiar și pentru acele vremuri, el i-a pus la dispoziție bunicii o aripă a castelului său Heiligenberg, de lângă Lacul Constance, unde să locuiască împreună cu cei șapte copii. Mult mai târziu, când părinții mei au avut o casă a lor, ea s-a mutat la noi. Astfel, ne-am petrecut jumătate din copilărie prin castelele și pădurile rudelor noastre înstărite. Și în același timp am fost educați să nu ne confundăm viața cu a lor. Odată, am îndrăznit să-i cer servitorului o cola sau ceva de acest gen, și am dat de bucluc – cât ești mic, nu-ți este permis să comanzi personalului de serviciu.

Prin urmare, conviețuirea dintre scăpătați și avuți a fost ceva cât se poate de firesc, dar demarcația a rămas mereu cât se poate de prezentă. Chiar dacă la vânătorile și marile serbări ale nobilimii domnește întotdeauna cel mai pestriț amestec – rudele sărace sunt doar rareori agreate. Modelul secret al puținilor nobili care și-au păstrat averea rămâne acel baron din Westfalia, care după război a pus să fie dărâmată o aripă a castelului său, ca să evite asaltul celor egali în rang, dar ajunși la sapă de lemn, în căutare de ajutor.

S-a stins de mult generația șefilor de clan pentru care era cel mai normal lucru să susțină financiar permanent ramuri nevoiașe ale familiei; fiii lor au curmat orice operă caritabilă – ceea ce nu i-a făcut deloc populari în rândul rudelor scăpătate.

Amestecul de săraci și bogați în sânul nobilimii devine un fenomen tot mai rar și din cauză că tot mai puțini reprezentanți cu stare sunt dispuși să țină așa-numite „case mari", cu mult personal angajat, ceea ce face să nici nu se mai pună problema vizitelor îndelungate. Au apus vremurile în care te invitai la un ceai și puteai rămâne musafir treizeci de ani. Până și cele mai bogate familii princiare, care acum douăzeci de ani mai locuiau în castele întregi, s-au restrâns de un deceniu într-o aripă mai mică, și în prezent locuiesc în căsuța din parc, pe care o consideră mult mai practică. Trăiesc cu toții în stil modern și, în acest context, lumea celor bogați vine mai rar în contact cu cea a săracilor. Nouăzeci la sută din aristocrați trăiesc în apartamente închiriate sau, în cel mai bun caz, în căsuțe obișnuite din provincie, se tem să nu-și piardă slujba, asta dacă nu au fost deja concediați, și se mulțumesc cu mașini de ocazie. Când am rămas fără serviciu, un coleg mi-a spus: „Nu trebuie să vă faceți griji!" – de parcă oricine care are un „von" în nume dispune de moșii dincolo de Volga, unde se poate retrage. Cu riscul de a discredita un clișeu atât de drag multora, afirm că nobilimea germană s-a integrat de mult în realitatea socială a Republicii Federale Germania, desigur, cu excepția celor câtorva mari proprietari de terenuri.

Am devenit un navetist încercat între lumea pauperității rușinate și cea a belșugului nerușinat, pentru că soțului surorii mele, acum defunct, prințul Johannes von Thurn und Taxis, îi făcea plăcere să mă știe în preajma sa. Drept urmare, trebuia să reușesc ca într-o zi să stau alături de regi ai petrolului, maharajahi și magnați, pentru ca dimineața următoare să mă prezint din nou la școală, ca să învăț, sau să-mi croiesc o carieră de jurnalist independent. Toată viața mea am fost silit să mă lupt cu „sindromul chelnerului de la Ritz", acel virus al extravaganței, care-i chinuie în mod tipic pe chelnerii de la Ritz, care nu se vor împăca niciodată ca, la sfârșitul programului, să sară din luxul și opulența care îi înconjoară direct în locuința lor cu două camere în care picură robinetul.

Dorind să mă delimitez de sobrietatea părinților mei și să imit extravaganța celor din jur, mi-am ticluit, spre exemplu, slăbiciunea pentru călătoriile la clasa I. Când mama mă conducea pe peronul gării din München, urcam în vagonul de clasa a II-a și așteptam până ce ieșea din raza vizuală, după care mă mutam într-un compartiment de clasa I, păstrând, desigur, secretul înclinațiilor mele, ca să nu ajung de râsul familiei. Odată, când mama a descoperit dintr-o factură că făcusem comandă pentru hârtie de corespondență scumpă la Prantl, în München, a crezut că era vorba de o neînțelegere. Iar când a aflat de la o verișoară care lucra la Brenner's Park Hotel din Baden-Baden că într-o noapte m-am cazat acolo, nu s-a îndoit că la mijloc era o confuzie.

După ce m-am mutat din casa părintească și am împărțit un apartament cu câțiva prieteni, la Londra, deși erau perioade în care câștigam cu adevărat foarte bine, cheltuiam banii cu mult mai repede decât eram în stare să-i adun. Nu știu cum se făcea că ei continuau să curgă din bancomat, ca prin minune, la fel ca apa din conductă sau curentul electric din priză. Abia când am băgat de seamă că nu mai eram în stare să plec dintr-o benzinărie sau dintr-un chioșc de gară fără plase pline de cumpărături, că lăsam apa să curgă cât mă spălam pe dinți, pentru simplul motiv că nu mă puteam lipsi de susurul ei, că nu mă aplecam după mărunțișul căzut din buzunare sub scaunul pasagerului, am început să pricep că risipa la care mă dedam era doar o ridicolă revoltă împotriva cumpătării maniacale de acasă. Încetul cu încetul am înțeles că arta renunțării, desăvârșită de părinții mei, este nobilă pe lângă mania risipei – nu numai din rațiuni estetice, ci, mai mult de atât, deoarece servește unui scop cât se poate de practic: optimizarea desfătării.

Descoperitorul acestui principiu a fost Epicur: evită desfătarea, nu pentru că plăcerile simțurilor ar fi rele, ci din cauza mahmurelii provocate de supradoză. Pentru Epicur, abstinența temporară duce la creșterea capacității de desfătare. Cine o ține într-un ospăț nu se mai bucură nici măcar de cele mai delicioase bucate. În științele economice, fenomenul poartă numele de „scăderea ratei profitului": dincolo de o limită, creșterea abundenței își pierde orice semnificație. Viața nu se mai îmbunătățește cu nimic dacă îți atârni tablouri de Picasso în closetul pentru

oaspeți, ca Heini Thyssen, sau îl aduci pe Nick Faldo săptămânal cu avionul, pentru o partidă de golf de câteva ore, ca fiul unui șeic din Emirate.

În societatea abundenței, consumatorii rămân inevitabil dezamăgiți. Economia de piață a încercat să ne insufle, prin *brainwashing* tot mai rafinat, că fericirea ar putea fi cumpărată cu bani. Ceea ce s-a dovedit o iluzie. Prin oferta de *wellness,* de la ceai ayurvedic până la budincă de ciocolată pentru fitness, industria încearcă să ne alunge gândurile, dar acum nu se mai poate tăgădui: avem nevoie de o nouă concepție în ceea ce privește luxul! Bunăstarea nu depinde de câți bani și câte lucruri reușești să aduni, ci se poate dobândi doar printr-o atitudine corectă.

O atitudine care înseamnă capacitatea de a putea renunța la tot ceea ce îi atrage pe ceilalți, independența față de stilul de viață al celor din jur, care nu trebuie să devină etalon, și înțelepciunea de a înțelege că declinul economic nu trebuie văzut ca o calamitate absolută, ci poate ca un prilej de rafinare a existenței. Potrivit lui Max Frisch, criza este o stare profund productivă, cu condiția să îi fie înlăturat gustul amar al catastrofei.

Într-o epocă a omogenizării totale și a standardizării depline, o criză poate reprezenta și o șansă de a da mici lovituri alinierii, chiar dacă totul se reduce doar la evitarea câte unui tertip de marketing. Iar dacă lanțurile de cafenele urmăresc cu tot dinadinsul să bei Super Grande Supremo nu este un motiv să nu-ți comanzi pur și simplu o cafea mare, fără lapte și fără zahăr. Ce, dacă vreunui departament de marketing, după câteva doze de ecstasy, i-ar veni

ideea să boteze o cafea Mega-Cup-Superfraier, ar trebui să o și consume cineva? Sau să luăm „cazul rucola": rucola nu-și găsea locul nici în cele mai îndrăznețe salate, pentru că oamenii o considerau pur și simplu prea amară. Atunci, cuiva i-a venit ideea să-i zică, în loc de ruchetă, rucola, iar de atunci, în Germania, aproape totul se servește doar „pe" sau „cu" rucola. De la Hamburg-Eppendorf până la München-Grünwald s-a înregistrat o asemenea cerere de rucola în toiul lui New Economy Boom, încât doar regiunile Brandenburg și Mecklenburg-Pomerania Inferioară au dispus de suprafețe suficiente pentru a acoperi cererea.

Poți să te îmbogățești, fără să câștigi mai mulți bani, doar dacă nu îți treci în revistă toate necesitățile fără de care oricum ieși în avantaj. Ca să alegem un simplu exemplu dintr-o mie, ai nevoie de celular? Sau să fi ajuns oare inaccesibilitatea un privilegiu pe care nu și-l pot permite decât oameni ca Osama bin Laden? Și de Internet? Președintele Băncii Mondiale, James Wolfensohn, a afirmat că săracii săracilor ar avea nu numai dreptul la aprovizionare cu apă potabilă, dar și la liberul acces la superautostrada de date. Altfel, ar fi izolați și de revoluția economică, încadrându-se, prin urmare, în adevăratul strat defavorizat al noii epoci digitale. Să fie oare o necesitate vitală sau un lux posibilitatea de a intra pe chat sau de a juca solitaire online cu tovarășii de convingeri din toată lumea? Sau să fie un lux posibilitatea de a renunța? În Grecia antică, prin „idiot" se înțelegea o persoană

neimplicată în viața publică. Dar, ca urmare a interconectivității totale, este posibil să asistăm la o răsturnare de situație. Idiot ar putea însemna astăzi o persoană incapabilă să se sustragă interconectivității.

Când suntem siliți să facem ordine, să revizuim obiceiurile existenței noastre, ni se oferă șansa să învățăm să prețuim adevărata noblețe. Pauperizarea ne poate învăța și cum să stabilim priorități sau, mai simplu, cum să ne dăm seama ce este important. Folosind limbajul managerilor eficienți, cei care țin lumea noastră sub control, trebuie să ne concentrăm în sfârșit asupra afacerilor centrale și să trecem la *lean management.* Asemenea economiei, reacționăm apăsând pe frâna costurilor. Iar această carte vă dezvăluie ce trebuie să facem ca, în urma noului proces, calitatea vieții noastre să aibă numai de câștigat.

Mai întâi de toate, cititorul trebuie să știe că nu intenționăm câtuși de puțin să atacăm plăcerea consumului, nu, nici măcar printre rânduri. Dar ne putem permite să ne întrebăm de la bun început dacă nu există ceva mai tentant decât febra actuală a călătoriilor de scurtă durată. Sau dacă nu cumva „mâncarea curată" este cumplit de neapetisantă. Însă toate astea servesc căutării unei vieți bune, și nu negării ei. Plăcerea reprezintă condiția legăturii cu viața și în lipsa ei se instalează dezolarea. Să întorci spatele *materialului,* să refuzi plăcerea și să devii ascet... este calea aleasă de lași și de rigoriști. Odată ce ai ales de bunăvoie, ca Diogene, butoiul copleșit de duhoare, hotărât să-ți repugne tot ceea ce ține de confort, nici nu mai poate fi vorba de arta renunțării. Adevărata artă este capacitatea, *ergo,* de

a recunoaște ceea ce este cu adevărat frumos și, *secundo,* de a doza totul astfel încât să rămână cât mai mult bine în urmă. Arta renunțării este premisa esențială a plăcerii.

Aș dori să anticipez un principiu important pentru cine își dorește să simtă cu adevărat o plăcere în viață și să fie fericit: cu cât suntem mai capricioși, cu alte cuvinte, cu cât ne facem mai dependenți de obiecte, cu atât devenim mai săraci. De aceea mulți bogați sunt extrem de săraci, fiind veșnic nemulțumiți de ceva – cămașa de mătase nu a fost bine călcată, și nici nu s-a oprit cancelarul federal să-i salute, iar șoferul miroase a usturoi. În rândul celor avuți există un mare număr de nefericiți, ceea ce ar trebui să ne dea de gândit tuturor, fiind, la rândul nostru, avuți în comparație cu alții. Singurii bogați care mai dau cât de cât impresia că ar fi fericiți sunt cei care știu să se limiteze. În cele din urmă, este totuna dacă mai există lucruri inofensive – un cappuccino, spre exemplu, de care avem „absolută nevoie" dimineața, sau tacâmurile de argint personale, fără de care nu ne putem hrăni, ca prințul de Wales; orice „necesitate" recunoscută înseamnă o capitulare. În lupta împotriva vulgarității atotputernice a culturii de masă putem avea doar triumfuri mărunte și personale, încercând să ne descurcăm fără lucruri de care nu am crezut vreodată că ne-am putea lipsi.

Cartea de față vă va oferi câteva sugestii de apărare a artei de a trăi în fața delirului consumist. Iar cine va învăța la timp să facă față oricărei situații cu cât mai puțini bani va deveni curând parte a unei elite demne de invidiat, căci urmează vremuri cu adevărat incomode pentru cei avuți.

Și se vor teme pentru averile lor, zi și noapte. Dar cu cât ai mai puțin, cu atât ai mai puțin de pierdut. Iar cine ajunge la nivelul de cunoaștere de sine al unui Vladimir Nabokov nu trebuie să aibă nimic pentru a fi cineva.

Coborârea pe scara socială e o artă. Și popoare întregi au stăpânit-o, cu toată demnitatea. Iar uneori adevărata strălucire apare numai odată cu decăderea. În capitolul următor vom întâlni, pentru început, câteva modele, care stăpânesc în mare măsură arta despre care vorbim.

EROI AI PAUPERITĂȚII

Succesul înseamnă să sari din eșec în eșec,
fără să-ți pierzi entuziasmul.

WINSTON CHURCHILL

CUM SĂ FACI FIGURĂ FRUMOASĂ FĂRĂ UN SFANȚ

Dacă ar fi să existe un panteon al eroilor pauperității, mulți și-ar găsi locul în el; iar dacă ar fi să-i menționăm pe toți, nu ne-ar mai ajunge acest volum. Și ne gândim nu numai la oameni, ci chiar la orașe și civilizații întregi. La secțiunea de contemporani, locul de onoare din panteon i se cuvine unui domn pe care mi-a fost dat să-l tot întâlnesc de-a lungul anilor, din timp în timp, și cel mai recent cu puțin înainte să împlinească șaizeci de ani, pentru a-i lua un interviu: unul dintre cei mai mari actori din istoria filmului, Helmut Berger.

Pentru mine a fost unul dintre cele mai dificile interviuri pe care a trebuit să le iau. Mai întâi de toate, omul îmi place foarte mult și ne considerăm prieteni, dar în ceea ce-l privește, știrea relevantă din punct de vedere jurnalistic poate să sune doar așa: Helmut Berger, odinioară stea de primă mărime în galeria actorilor europeni și probabil cel mai frumos bărbat din lume, care a avut la picioarele sale atât întregul Hollywood, cât și Cinecittà, a coborât din Olimpul supervedetelor printre muritorii de rând. Banii săi au zburat, și-a pierdut apartamentul de la Roma, iar în prezent locuiește din nou cu mama sa, la Salzburg. Cum declinul social este considerat o rușine în vremurile noastre, presa vieneză, în lipsa ei de respect, se amuzase de mai multe ori pe seama lui Berger, descriindu-l ca pe un actor decăzut, care apare beat la petreceri.

Stabilisem să ne întâlnim la Österreichischen Hof, care acum se numește Sacher Salzburg. Și-a făcut apariția un domn cu aspect de *clochard,* însă care radia o asemenea distincție, încât toți cei care se aflau în holul hotelului s-au dat instinctiv la o parte, pentru a asista de la o distanță plină de respect la spectacolul oferit de orice intrare în scenă a lui Helmut Berger. Când Berger a deschis ușa batantă, de sticlă, a hotelului, cu părul răvășit, aruncându-și cu eleganță șalul Pashmina peste umăr, în ochii șefului de recepție se putea citi panica, dar și sentimentul că oaspetele său este cel mai renumit fiu al orașului, după Mozart,

prin urmare cu un statut inviolabil. Doar câțiva turiști japonezi l-au privit înfricoșați când s-a strâmbat la ei și le-a scos limba, cu o figură demonică, în timp ce arhiducelui Karl von Österreich, înveșmântat în haine tradiționale, care conversa cu cineva în recepție, nu i s-a clintit niciun mușchi de pe față când Helmut Berger a trecut, făcând gesturi obscene.

Apoi a început prânzul, în vederea căruia conducerea hotelului avusese înțeleapta precauție să pregătească un separeu în seră. Cum Berger însuși fusese chelner în anii tinereții, știa ce locuri îi pot fi rezervate, ca oaspete.

„Aș putea să vă recomand homarul, Herr Berger?" a întrebat prevenitor unul dintre chelneri.

„Desfăcut?"

„Bineînțeles, cu câteva tagliatelle cu puțin unt și trufe albe."

„Sunteți nebuni!? Fără tăieței, fără sos de unt! Nerușinare! Pe homarul meu, cel mult câțiva stropi de vinegretă! Aveți așa ceva? Sau lămâie?"

Mi-ar fi greu să redau amănuntele conversației noastre, în mare parte abia schițate, poate și din cauza hotărârii stupide, privind în urmă, de a comanda vin. Berger și-a păstrat integral repertoriul fantomatic de gesturi teatrale, pe care le aruncă în joc magistral când hotărăște pe neașteptate că nu mai vrea să vorbească despre ceva anume – ceea ce i se întâmplă foarte des – și se preface obosit, într-un registru la fel de spectaculos: te privește în ochi și descrie cu degetul, în aer, mișcarea unui ștergător de parbriz și dacă tot nu are efect și vede că insiști, în

vreme ce te străduiești să reformulezi ultima întrebare, se prăbușește cu toată greutatea peste farfurie, ridicându-se apoi cu șalul plin de bucăți de homar la grătar cu vinegretă.

Aș dori să las posterității numai câteva observații legate de acel prânz extenuant, dar fermecător: Helmut Berger, simbolul promiscuității și al bisexualității, care, în autobiografia sa publicată doar cu puțini ani în urmă, afirmase că totuși cel mai bun sex este cel practicat din „plăcere pură, fără vorbe dulci înainte și după", acum, în ajunul celei de-a șaizecea aniversări, epuizat, turnându-și puțină vinegretă pe homar, spunea: „Știi, sexul fără iubire e... Pah!... *C'est rrrrien!* Mai bine o lași baltă!" Cu ceva vreme în urmă, susținuse într-un alt interviu că suferise toată viața din cauza moralei sexuale catolice din copilărie, deoarece orice gând legat de sex era însoțit de sentimente de vinovăție. În timpul prânzului nostru mi-a mărturisit: „Sentimentele de vinovăție, pe care la vremea aceea mi le-am înăbușit cu greu... erau îndemnuri, venite, poate, de la îngerul meu păzitor. *I decided not to listen.*" Și i-a venit tot mai greu să depășească excesele celor din jur. Când toți membrii înaltei societăți de la Roma din anii șaptezeci căzuseră în patima cocainei și trăgeau pe nas permanent ascunși prin toalete, ca să se vadă limpede spiritul filistin al companiei, lui Berger nu i-a rămas decât să consume cantități considerabile de otravă absolut la vedere. Și-a comandat la Bulgari un mic pai din aur, pe care îl purta la gât, atârnat pe un lanț, și avea mereu la îndemână și o lamă de ras aurită, pentru sfărâmarea cristalelor.

Pentru el trecuse vremea celor mai mari roluri – dar trebuie spus: acele roluri au fost cu adevărat mari: tânărul moștenitor Martin von Essenbeck din *Căderea zeilor* al lui Luchino Visconti (1968), tânărul ftizic, descendent al unei bogate familii din *Grădinile Finzi-Contini* al lui Vittorio de Sica, și, în fine, *Ludwig*. Când împlinea treizeci de ani, Helmut Berger era cel mai căutat tânăr actor al generației sale. Consecvent viziunii, a început să perceapă lumea shakespearian, ca pe o scenă pe care să-și joace rolul. La moartea marelui său protector Visconti, în 1976, Helmut Berger a ales partitura care avea să devină rolul vieții sale: aceea a văduvului care își pierde mințile, dar nu și firea, nici măcar în culmea excesului. Astfel, la Balul Trandafirului, organizat de familia Grimaldi la Monte Carlo, a prizat atâta cocaină, încât și-a pierdut controlul asupra sfincterului și și-a murdărit în asemenea hal spatele smochingului său alb, încât nu s-a mai mișcat niciun milimetru și a rămas țintuit în scaun până la sfârșitul amar al petrecerii, pe la șase dimineața.

Berger a devenit o întruchipare a ideii de exces. Cea de-a cincizecea aniversare și-a sărbătorit-o în casa Contesei d'Estenville. S-ar putea spune că acea petrecere a fost un final târziu, o ultimă revoltă a decadenței nepăsătoare a anilor șaptezeci, apogeu al eliberării de convenții și simultan maiestuos acord final al prăbușirii. Mulți dintre invitații de atunci din saloanele palatului baroc al patricienilor romani au dispărut dintre noi sau doar de pe marele ecran, și niciodată nu se vor mai consuma asemenea cantități colosale de cocaină, caviar și șampanie.

Dintre supraviețuitorii acelei seri fac parte, oricum, Jack Nicholson, Roman Polanski – și, în felul său, și Helmut Berger. Deși de multă vreme nu i se mai oferise niciun rol remarcabil, Berger a continuat în anii optzeci să ducă o viață de prinț roman aflat în călătorie în jurul lumii, mereu însoțit de un secretar particular, risipindu-și averea la tot pasul. În esență, frecventa doar cele mai bune hoteluri, cu singura mare problemă că acestea îi interziceau, rând pe rând, accesul. La Vier Jahreszeiten din München prețioasele obiecte de inventar dintr-un apartament au ajuns să servească drept recuzită pentru o *jungle party* spontană, în care el și invitații săi au folosit goblenurile de pe pereți pentru costumație, iar lustrele pe post de liane. La plecare, Berger a plătit ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat cele nouăzeci de mii de mărci germane de pe notă, pe care apărea și următoarea mențiune: „Vă rugăm să nu ne mai vizitați."

Reporterul de scandal Michael Graeter susține că Helmut Dietl prevăzuse inițial filmul său, *Kir Royal,* cu Berger în rolul reporterului de scandal münchenez Baby Schimmerlos, dar renunțase de teama ieșirilor excentrice ale „old"-starului, care căpătase încet alura unei figuri importante de pe vremea filmului mut, și a preferat să îl aleagă pe Franz Xaver Kroetz. Berger a mai apărut în câteva producții de artă, în *Pulp Fiction* al lui Quentin Tarantino a ieșit pe ecran ca un simplu citat, i s-a mai oferit un rol în serialul *Dinastia,* dar a fost dat afară de regizor, deoarece nu a acceptat interdicția de a-l vizita pe Jack Nicholson în timpul filmărilor *(I told them to go and fuck themselves!).* În toamna lui 1992, în fine, când nu mai avea nici secretar

particular, i-a ars apartamentul de la Roma. În incendiu au fost distruse tablouri de Miro, Chagall și Schiele, o piesă ceramică de Picasso, o colecție de vaze și mobilă Jugendstil, nenumărate scrisori și suvenire. Helmut Berger a pierdut atunci, de fapt, toate obiectele de valoare care îi mai rămăseseră. Mutarea în Via Nemea a însemnat pentru el despărțirea definitivă de o epocă.

A învățat să se împace cu situația, și-a cheltuit ultimii bani pe cadouri pentru prieteni și, în ziua în care i s-a anunțat expirarea contractului pentru locuința din Via Nemea, a împachetat puținele lucruri de care se mai simțea legat și s-a mutat la mama sa, în Salzburg. Pe cei doi îi lega o relație profundă, de complicitate, încă din vremea tinereții sale, din clipa în care s-a văzut limpede că Helmut era puțin „altfel". Ea a înțeles și că trebuia să se refugieze din atmosfera sufocantă a berăriei părintești în „lumea largă". Iar acum, iată, micuțul se întorcea acasă – nici fiul, nici mama nevăzând nicio catastrofă în asta. Helmut Berger iese uneori în oraș, cumpără câte o cutie întreagă de țigări, șterpelește câte un file de somon de la Lidl, iar dacă este prins, lumea îl tratează cu cel mai mare respect cu putință. Locuitorii Salzburgului sunt oameni pătrunși de cultură.

În timpul întâlnirii noastre, și-a vârât în buzunar o brichetă ieftină, din plastic, și o carte poștală ilustrată dintr-un chioșc, după ce înainte cheltuise aproape o sută de euro pe țigări. O face pentru a corespunde rolului pe care i l-a atribuit lumea: acela de mare senior decrepit, ajuns un biet *clochard.* Cât ne-am plimbat prin Salzburg,

m-a avertizat la fiecare pas că în orice moment ar putea suferi o criză de vărsături, iar când am ajuns lângă o stivă de cartoane vechi, în fața Casei Mozart, s-a aruncat imediat în mijlocul lor, în chip de *homeless,* cu incomparabilă siguranță stilistică. Nu încape îndoială, omul acesta o să-și joace impecabil și rolul de mort.

Rolurile noi nu îl atrag, zice el, odată ce s-a aflat pe piscul Olimpului nu mai are chef să-i bântuie văile: „Am văzut totul. Paris, Madrid, Monte Carlo, New York, Roma, Milano." Pronunță toată seria ca și cum ar trimite la un singur oraș mondial enorm, cu nume mai scânteietor ca un briliant.

În plimbarea noastră prin Salzburg avea la el un scenariu, trimis de un regizor englez împreună cu o scrisoare unde îl implora pe Berger să joace rolul unei stafii care i se arată mereu lui Alexandru cel Mare. Onorariul oferit ar fi fost fenomenal, din câte spunea Helmut Berger, dar lui scenariul i se părea oribil: „Nu vreau să joc în filmul lor! Basta! *Je ne veux pas. I will tell them ce soir. Fuck'em!"*

Înainte să-și cheme un taxi, a cumpărat cu ultimii bani din buzunar – trei bancnote de câte douăzeci de euro făcute ghem – un pachet enorm de ciocolată, cadou pentru mama sa, și un tort Sacher pentru Irina, soția mea, pe care o cunoscuse la vremea călătoriei noastre de nuntă. (Atunci, la sfârșitul unui dineu cu Harvey Keitel – după ce păstrase toată seara o atitudine rezervată, oarecum spre dezamăgirea tuturor – ne făcuse frumoasa surpriză să se ridice de la masă în așa fel, încât să alunece și să dea peste cap întregul restaurant.)

Când ne-am luat rămas-bun, m-a întrebat dacă nu vreau să vin la cină. „Mama pregătește cele mai gustoase clătite din lume."

Pisa

Așa cum printre oameni există săraci vechi și bogați vechi, săraci recenți și bogați recenți, la fel se întâmplă și cu orașele. Spre exemplu, Berlinul este considerat un parvenit, în societatea orașelor. Dacă Berlinul și-ar face apariția la un cocktail-party alături de München, Köln, Hamburg sau Frankfurt, ar fi tratat de sus. Așa cum se vorbește pe la colțuri, la Berlin nu există cărămidă mai veche de o sută cincizeci de ani, iar majoritatea clădirilor noi sunt copie a copiei unei copii. Ceea ce ar putea fi corect, privit în ansamblu, deși și münchenezii și-au reamenajat centrul doar cu vreo sută de ani înaintea berlinezilor. În zona din jurul reședinței regale a apărut atunci replica palatelor florentine, în stil Las Vegas, care astăzi arată atât de șarmant-autentic. Și, dacă e să vorbim despre întâietate, ce ar avea de zis Augsburg? Ori Regensburg? Ori Worms și Köln? Față de Köln, Münchenul este un parvenit. La fel, Köln față de Roma. Și Roma față de Atena. Și putem merge așa tot mai departe, până ajungem la Bagdad, sau oricum undeva în Mesopotamia, unde trebuie să se fi întins Edenul, potrivit Cărții Genezei.

Dacă vrem să stabilim o ierarhie în distincția orașelor, nu este suficient să luăm în considerare vechimea lor. Cu

adevărat elegant înseamnă o înflorire trecută. Cu cât mai policromă înflorirea și mai mare discrepanța în comparație cu starea actuală, cu atât mai sublimă distincția. Potrivit acestor criterii, Pisa merită probabil întâiul loc printre orașe.

În secolul al VIII-lea, educația ajunsese la un asemenea nivel, încât Carol cel Mare a insistat să învețe scrierea cu un profesor din Pisa. Iar o școală de drept a fost înființată la Pisa încă din veacul al XII-lea. Dar cea dintâi epocă de strălucire s-a consumat cu mult înainte ca Roma să-și înceapă existența. De-a lungul secolelor, Pisa a rămas singurul port important pe Coasta Occidentală a Peninsulei Italice. Odată cu dezvoltarea Romei, ca urmare a furiei nivelatoare a imperiului, a devenit oraș colonial, fiind supus concurenței Genovei, situate mai la nord și dotate cu port mai modern.

După prăbușirea Imperiului Roman, sub asaltul „barbarilor", în toată Europa au rămas doar câteva insule de civilizație: mănăstirile și Pisa însăși. Vechiul oraș-port a devenit metropolă a educației și putere maritimă, iar grație vidului apărut prin absența unei mari puteri, a conceput planuri ambițioase de dominație asupra „lumii", ceea ce pe atunci echivala cu Marea Mediterană, unde Pisa a reușit cu adevărat să-și impună puterea începând de la mijlocul secolului al XII-lea, vreme de două sute de ani. Statul creat a cuprins în momentul de maximă extindere Calabria, smulsă din mâinile piraților, Corsica și Insulele Baleare. Odată cu întemeierea Imperiului Franc, Pisa a devenit scaun al guvernării imperiale. Pe la anul 1200, în

perioada de apogeu a cavalerilor, Pisa a fost punctul de întâlnire a înalților dregători, aristocrați, învățați și negustori, dar și confluența între Orient și Occident. Domul, care reunește elemente specifice ale moscheii și sinagogii, stă mărturie și impresionează prin spiritul multicultural care trebuie să fi dominat Pisa, cel mai temerar oraș-port european al vremii.

Dar epoca medievală a trebuit să facă loc lumii moderne, imperiul Hohenstaufenilor s-a prăbușit, împăratul Barbarossa a murit în 1190 (făcând baie, în timp ce se afla în cruciadă). În vreme ce nepotul său Frederic al II-lea cârmuia fără griji Sfântul Imperiu Roman din Sicilia, certându-se uneori câte puțin cu papa, asupra Europei s-au năpustit mongolii, epoca Staufenilor s-a încheiat, iar Pisa și-a pierdut însemnătatea. Orașele din vecinătate, Genova, Lucca și Florența, care invidiaseră dintotdeauna civilizația pisană, au profitat de prilej să contribuie la căderea mândrei cetăți, reușind să se alieze și să o cucerească. În 1392, Pisa a fost vândută familiei Visconti din Milano, care, la rândul ei, a cedat-o florentinilor. Revoltele cetățenilor Pisei împotriva Florenței, urâtul oraș negustoresc, au fost mereu înăbușite prin metode eficiente. În secolul al XVI-lea, când Galileo Galilei preda acolo, Pisa schimbase de mult rolul de metropolă cu cel de localitate provincială.

Dacă un oraș ar fi capabil de simțăminte omenești, Pisa ar suferi desigur din cauza umilinței de a fi rămas vestită doar pentru turnul înclinat din zilele noastre. Dar Pisa se

mulțumește să asiste calm la apariția zilnică a mii de turiști pe Campo dei Miracoli, ca să-i fotografieze turnul înclinat, ignorând clădirile cu mult mai impozante din stânga – domul abia amintit și baptisteriul extraordinar. Pisa și locuitorii ei le zâmbesc îngăduitor turiștilor, care vin doar aduși repede de autocar, își fac fotografiile, lasă bani în urmă, dar altfel cruță centrul vechi și își continuă circuitul la Florența, Lucca sau în restul Toscanei.

Majoritatea tinerilor pe care îi întâlnești la Pisa sunt elevi la Scuola Normale Superiore, singura universitate de elită a Italiei. Într-un anume sens, Pisa a rămas minimetropola elitistă din vremuri străvechi, dar nu mai reprezintă un centru de interes al lumii. Dacă ar fi să se acorde un premiu pentru indiferența față de pierderea propriei importanțe, atunci Pisa s-ar număra printre cei dintâi candidați.

Ungaria

Este imposibil să vorbim despre decăderea grațioasă fără să amintim cele două țări în care a fost desăvârșită această artă: Ungaria și Anglia. Formatul specific, că este vorba de o națiune, oraș sau persoană, se distinge cel mai bine pe fundalul înfrângerii. Nu e foarte greu să fii un învingător fără cusur, în schimb sunt rari cei care știu să piară frumos, care își acceptă soarta cu sânge rece, rectitudine și, ideal, cu o undă de umor. În drum spre ghilotină, ducele de Charost citea o carte și, în timp ce urca treptele

eșafodului, și-a pus semn unde rămăsese cu lectura. Niciun popor european nu este mai înzestrat cu asemenea umor negru decât ungurii.

Umor există peste tot acolo unde oamenii își țin fruntea sus, indiferent ce s-ar întâmpla. Puține culturi au fost mai des umilite și, cu toate astea, Ungaria ar profita de pe urma unui enorm surplus al balanței de plăți, dacă s-ar ține seama și de exportul de umor. Hollywoodul, întreaga industrie a filmului, reprezintă invenția unui mic grup de emigranți unguri, printre care Vilmos Fox, inventatorul automatelor Nickelodeon, Adolph Zukor, fondatorul studiourilor Paramount, și regizorii Michael Curtiz *(Casablanca),* George Cukor *(My Fair Lady)* și Alexander Korda *(Henric al VIII-lea).*

Ungurii au dominat industria filmului americană și britanică atâta vreme, încât se pare că într-unul din marile studiouri de la Hollywood ar fi existat un afiș: „Aici nu e suficient să fii ungur ca să primești de lucru!" În filmul lui Korda *Scarlet Pimpernel,* din 1934, Leslie Howard joacă rolul aristocratului englez Sir Percy, devenind astfel prototipul englezului din *upperclass,* deși inițial purta numele de László Steiner și venea de la Budapesta. *Scarlet Pimpernel* a fost inspirat de romanul ieșit de sub pana baroanei unguroaice Orczy, scenariul scris de Lajos Biró, muzica Miklós Rózsa, iar echipa de filmare era alcătuită tot din unguri, cu puține excepții. Alexander Korda ajunsese de altfel renumit pentru felul în care își susținea financiar compatrioții scăpătați și amicii actori pe care îi ocolea succesul, decenii la rând. Lista celor

ajutați de el este mai lungă decât propria sa filmografie, care oricum cuprinde nu mai puțin de cincizeci de titluri. Astfel, Korda întruchipează acel model de binefăcător care, până în ziua de astăzi, rămâne de găsit aproape numai în Ungaria, și pentru care mărinimia dusă până aproape de nebunie face parte din ceea ce ei consideră un stil de viață onorabil.

În afara pasiunii ungurilor pentru distracție, a slăbiciunii lor pentru tot ceea ce ține de spirit, a bucuriei de-a dreptul nesăbuite pentru joc, „misterul ungar" pare să fie constituit și dintr-un alt ingredient esențial: ungurul consideră important să-și țină firea și să nu-și piardă umorul tocmai în situațiile fără ieșire.

Între 1848 și 1849, a părut posibil, vremelnic, ca Ungaria să-și câștige independența față de Austria. Dar Viena l-a chemat în ajutor pe țarul Rusiei, iar rebeliunea ungurilor a fost înăbușită într-un mod neobișnuit de brutal pentru vremurile acelea. Ca și cum ne-am fi aflat deja în teribilul secol XX, prim-ministrul Schwarzenberg a obținut din partea împăratului Franz Josef, pe atunci în vârstă de doar nouăsprezece ani, permisiunea de a-i executa pe aproape toți ofițerii maghiari, de la gradul de ofițer de stat-major în sus. Măsura respectivă a produs o reacție de oroare în întreaga Europă și a întețit pornirile revoluționare. Ofițerii, care, în mod caracteristic, au urcat pe eșafod fără să clipească și fără să ceară îndurare, au devenit eroi naționali ai Ungariei. Doar conducătorul revoltei, Lajos Kossuth, s-a refugiat în Turcia, deghizat ca valet al unui conte polonez.

Următoarea lovitură grea suferită de națiunea ungară a fost Tratatul de la Versailles, la încheierea Primului Război Mondial. Țara a fost redusă la o suprafață corespunzătoare mai degrabă Budapestei Mari, comparativ cu întinderea Ungariei istorice. Peste trei milioane de unguri au intrat sub suveranitatea altor state, iar țara era ruinată, din punct de vedere economic. Pe 4 iunie 1920, când a trebuit ca guvernul și Parlamentul să semneze Dictatul de la Versailles, pe toate clădirile fuseseră arborate drapele în bernă, iar ziarele au apărut cu chenar negru. Cea de-a treia lovitură a fost eșecul rebeliunii împotriva dominației sovietice. Vreme de o sută cincizeci de ore de extaz, din toamna anului 1956, Ungaria a fost o țară liberă. Atunci trebuie să fi domnit un optimism ireal; pe 29 octombrie, prim-ministrul comunist Nagy s-a mutat demonstrativ, în fruntea biroului său, din sediul partidului în cel al Parlamentului, măsură întâmpinată de populație cu entuziasm. Într-o zi rece de noiembrie, duminică la ora patru dimineața, s-a declanșat asaltul general al armatei sovietice. Mii de unguri au pierit în luptele de stradă împotriva forțelor covârșitor superioare ale Armatei Roșii.

După reinstaurarea „ordinii", sovieticii i-au promis lui Nagy liberă trecere, în care el a crezut, cu admirabilă naivitate, pentru a fi desigur executat după arestare, împreună cu alți două sute douăzeci și nouă de revoluționari. Ungurii și rușii nu au mai reușit niciodată o colaborare frățească, după lovitura din 1848 și baia de sânge din 1956. Faptul că țara a avut în 1989 șansa de a distruge imperiul

mondial sovietic demonstrează încă o dată ironia de care este capabilă istoria: deschiderea granițelor ungare, împotriva dorinței exprese a conducătorilor din RDG și de la Moscova, a dus la prăbușirea Blocului Sovietic și a Uniunii Sovietice. Ungaria este astăzi țara din fostul Bloc Răsăritean care înregistrează cele mai mari succese economice și politice.

Istoria Ungariei arată că înfrângerile se pot transforma și în victorii. În cele din urmă, învingătorii se dovedesc adesea păgubași, iar învinșii nu pot fi împiedicați să-și impună o imagine favorabilă.

Aș dori să-l dau exemplu pentru această atitudine, bine cunoscută de unguri, pe stră-străbunicul meu, contele Stephan Széchenyi. El practica altruismul vecin cu nebunia, crezând cu tărie că ar fi preferabil să renunți la lucruri înainte de a-ți fi luate. Ca economist și politician, pe de altă parte, propovăduia cumpătarea. „Dacă ai trei sute de oi, gospodărește-te ca și cum ai avea doar treizeci", suna unul dintre preceptele sale. A fost cel mai progresist reformator economic și social al Ungariei de până în prezent, conducând-o pe calea devenirii unei țări moderne, încrezătoare în sine. Înaintea „Erei reformei", inițiate de el, țara era un imperiu feudal, medievalo-bizantin, ale cărui clase dominante risipeau la cursele de cai bogăția adunată de șerbi pe domeniile lor la Viena. Averile unor prinți maghiari atingeau asemenea dimensiuni, încât căpătau trăsături orientale. Soarta Ungariei depindea de un strat extrem de subțire, care dispunea de sufragiu. Posesorii de domenii erau protejați de o lege veche

de șase secole, care interzicea ipotecarea terenurilor și a pământurilor.

Széchenyi a pregătit sfârșitul privilegiilor de care se bucura starea nobilimii, din care făcea și el parte. Și, ca să ofere un bun exemplu, a cedat întregul venit anual al domeniilor sale de aproape cincizeci de mii de hectare spre finanțarea unei Academii a Științelor. A pus capăt scutirii de taxe pentru aristocrați, a făcut porturi la Dunăre, a regularizat Tisa și a dispus construirea primei legături stabile dintre Buda și Pesta, podul cu lanțuri. Criticile disprețuitoare la adresa îngâmfării clasei conducătoare ungare și propunerile sale îndrăznețe au iscat aprinse controverse. În provincie, micii nobili și-au adunat forțele și au dat foc cărților sale.

Alături de rivalul lui politic Lajos Kossuth și de poetul Petöfi, Széchenyi s-a aflat în centrul mișcării de dezvoltare a conștiinței naționale ungare. Dar viziunea sa se limita la evoluția Ungariei în cadrul monarhiei dunărene, fără a lua în considerare eventualitatea unei separări revoluționare. Revoluționarii l-au ignorat și au ales calea confruntării armate cu Austria. Széchenyi s-a retras din politică și s-a mutat din castelul său din Nagycenk într-o „casă de nebuni", după cum declara el însuși. Printre însemnările sale, adesea spirituale și pătrunse de un umor negru, se găsește următoarea formulare laconică: „În viață, îți rămâne sau să fii ciocan, sau să rămâi nicovală. După cum mi s-a întâmplat și mie..."

Așa cum se poate constata din notele sale zilnice din perioada petrecută la „casa de nebuni", stră-străbunicul

meu nu a încetat nicio clipă să-și considere eșecul politic o victorie morală. Abia după dispariția lui a ajuns și istoriografia la aceeași concluzie. A devenit un adevărat erou național, cu însemnătate de-a dreptul mitologică pentru Ungaria, statut pe care Lajos Kossuth, cel care l-a înfrânt din punct de vedere politic, nu l-a atins niciodată.

Englezul (în sine și în special)

Englezii prezintă cele mai multe afinități cu ungurii. Ca și ungurii, englezii își consideră țara buricul pământului. Fără nicio rea intenție, îi etichetează sălbatici sau barbari pe toți cei care nu provin din insula lor, cu care trebuie să te porți cât mai prietenos cu putință și, la o adică, să-i educi sau chiar să-i subjugi puțin. Și fac asta fără aroganță – își asumă pur și simplu gloria apusă și inevitabila înălțime de la care soarta i-a făcut să se prăbușească.

Tratatele despre decăderea Marii Britanii de la rangul de superputere la cel de asistat social umplu biblioteci întregi, insuficient studiat rămâne însă motivul pentru care aroganța englezilor nu a avut cu nimic de suferit. Să fie oare din cauză că, asemenea ungurilor, au fire de împătimiți ai jocului? Cine joacă trebuie să știe și să piardă, și să aștepte până când se întoarce norocul. În Ungaria circulă o anecdotă care exprimă perfect felul în care atât ungurii, cât și englezii privesc lumea: un ungur vrea să cumpere un glob pământesc. Vânzătorul îi prezintă un model. „Și Ungaria unde se află?“, vrea să afle ungurul.

Vânzătorul caută minuscula țară și o arată, cu vârful unghiei mici. „Atunci, aș vrea un glob pe care să nu se afle decât Ungaria."

Căderea Angliei s-a făcut simțită încă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea, iar de pe la 1900 declinul celei mai puternice și mai bogate țări a lumii s-a accelerat, însă fără ca englezii înșiși să înțeleagă prea bine ce se petrece. Sentimentul lor de încredere în sine le-a permis, grație folosirii abile a autosugestiei, să ignore situația în care se găseau. Exemplul concludent rămâne regresul economic al *upperclass*-ului. Potrivit manualelor de istorie, totul ar fi început cu marea lege a reformei din 1832, care a pus capăt supremației sale politice. Cincizeci de ani mai târziu, s-a instaurat ruina economică, atunci când agricultura a intrat în criză profundă în întreaga Europă, din cauza industrializării care a marginalizat activitatea economică a țăranilor, dar și a importului din toate țările lumii, care a umplut piața cu produse ieftine. În 1894, în Anglia a intrat în vigoare o legislație fiscală succesorală care silea fiecare generație să vândă părți importante din proprietăți pentru a plăti taxele, după decesul capului familiei. Cei încă rămași cu bani i-au pierdut în marea criză mondială din 1929, iar în 1946, când India și-a dobândit independența, a dispărut și ultima posibilitate de a trăi din sinecuri.

Este interesant de constatat că, pe termen lung, cel mai mult au avut de câștigat, inclusiv din punct de vedere financiar, tocmai domnii și doamnele din fosta clasă dominantă care s-au lăsat puțin impresionați de noile circumstanțe.

Familiile care și-au pierdut cele dintâi cumpătul în criza de la sfârșitul secolului al XIX-lea și-au vândut domeniile mult sub valoarea lor, în perioada în care câte un Rubens sau Van Dyck își schimba proprietarul pe doar câteva sute de lire. În schimb, cine și-a impus să nu bage de seamă că îi plouă în reședința de la țară, cine a izbutit să-și salveze o parte din avere până a început miracolul economic al secolului XX a reușit să-și revină în toiul avântului general reflectat în creșterea prețurilor terenurilor, și în special ale operelor de artă. Contele de Derby rezistase cu încăpățânare, vreme de douăzeci de ani, tentației de a se despărți de *Ospățul împăratului Belșațar* de Rembrandt. Abia în 1964 s-a hotărât să o facă, putând să ceară o sută șaptezeci de mii de lire sterline, ceea ce în prezent înseamnă cinci sute de mii de euro. Ducele de Devonshire a așteptat până pe la mijlocul anilor șaptezeci. Atunci s-a ales cu un preț-record pentru Rembrandt-ul său, fiind astfel pe deplin răsplătită răbdarea sa de multe decenii.

Dar familiile care se lăsaseră prea ușor pradă panicii nu mai aveau nimic de vânzare și s-au văzut silite să-și câștige existența prin activitate profesională. Aristocrații englezi nu lucrează doar în bănci sau case de licitație, ci își câștigă pâinea și în postura de șoferi de autobuz, ca lordul Teviot. Vicontele Boyle și lordul Blackford au fost chelneri, atunci când nu votau legi în House of Lords, baroneasa Sharples a condus un pub din provincie, iar Lady Diana Spencer a fost educatoare într-o grădiniță.

Urmașii nobili ajunși în situația de a conduce autobuzul sau de a trage berea în pahare și-au câștigat renumele pentru entuziasmul zglobiu cu care își îndeplineau munca lor burgheză și proletară. Se vedea limpede că nu îi deranjează că nu câștigă cine știe ce, poate deoarece fuseseră crescuți în spiritul sănătos al disprețului față de bani. Cu cât o familie adună mai multă experiență în ceea ce înseamnă scăpătatul, cu atât rezistă mai bine progeniturile cu sânge albastru ajunse cu adevărat la ananghie. O familie ca a regelui Faruk al Egiptului, care nu s-a adaptat nici la putere, nici la pierderea ei, nu a făcut față detronării. Faruk a risipit la ruletă ultimele rămășițe ale averii sale din străinătate, iar sora sa, principesa Fathia, a ales America, unde a muncit ca femeie de serviciu, fără nicio tragere de inimă, și s-a căsătorit în cele din urmă cu un angajat, care mai târziu a împușcat-o, într-un motel din Los Angeles.

Lordul Kingsale, în schimb, ai cărui strămoși au marcat istoria Irlandei de-a lungul secolelor, este împăcat cu soarta. Familia sa era considerată sărăcită încă de pe vremea lui Cromwell, iar el nu suferă deloc că umblă cu haina ruptă în coate. Kingsale susține că de vină pentru ruinarea familiei sale ar fi fost Henric al VII-lea, „cu războaiele lui idioate". Astăzi trăiește într-o *cottage* la țară, proprietatea strămoșilor săi, odinioară, fiind un domn vârstnic și îndrăgit de toată lumea, care i se adresează, respectuos, cu „Sir". Iar când la pub se înfundă vreo țeavă, proprietarul îl cheamă pe Sir, care acceptă, în schimbul serviciilor sale meșteșugărești, să fie răsplătit cu bere. Tot ceea ce poartă

lordul Kingsale, cu excepția pantofilor, s-ar potrivi bine la colecția de haine vechi. Singura sa jachetă îngrijită o scoate numai când este invitat în oraș, la câte o cină sau la vreo serbare. Odată a fost întrebat dacă pentru el reprezintă un avantaj că poartă rangul de lord, chiar și scăpătat, și a răspuns cu autoironia de care sunt capabili numai britanicii: „Da, absolut. Dacă trag o bășină în timpul unui dineu, toți mă consideră excentric, ba chiar puțin amuzant. Dacă ar face-o altul, ar fi considerat dezgustător și vulgar."

Majoritatea snobilor englezi scăpătați pe care îi cunosc insistă de altfel cu încăpățânare să-și păstreze o persoană de serviciu, chiar atunci când propriul lor venit este mai mic decât salariul servitoarei. Iar cei care nu-și mai permit sub niciun motiv să plătească serviciile cuiva se mulțumesc să ignore starea locuinței și se poartă ca și cum totul ar fi în perfectă ordine. Iar oaspeții trebuie să fie pregătiți, pe mobilă praful e de un deget, iar la bucătărie zac generații de vase nespălate.

Dar există și gentlemeni englezi săraci pe care îi amuză să-și facă lună locuința, o dată pe săptămână. Își suflecă mânecile, își pun mănușile de cauciuc și se joacă de-a personalul de serviciu, adică se străduiesc să intre cât mai convingător în pielea propriilor angajați imaginari.

Unul dintre prietenii mei a atins o adevărată măiestrie în acest joc. Prăbușirea societății de asigurare Lloyd's i-a înghițit cele din urmă rezerve, apoi l-a părăsit și soția, care s-a mutat la un margraf putred de bogat, pe domeniul său de la țară. Într-o bună zi, el s-a hotărât să-și păcălească

soarta și să devină propriul său servitor. De atunci, își lustruiește pantofii, și o face desăvârșit, iar când are nevoie de țigări, se trimite singur la chioșcul de tabac din colț. Își comandă hârtia pentru scrisori de la Smythson's, locuința sa minusculă se prezintă întotdeauna în perfectă ordine, iar hainele arată mereu impecabil, deși sunt mai bătrâne decât el. Pe biroul său, piesă moștenită, se adună teancuri de somații de la British Gas, care îl amenință că îi taie încălzirea, și din când în când nu poate fi contactat telefonic în perioadele în care i se suspendă postul. Dincolo de asemenea calamități banale, menține consecvent obișnuințele cotidiene ale unui vlăstar bogat al înaltei societăți. Stilul său de viață nu se deosebește cu nimic de cel dintotdeauna. Doar că nu-i mai funcționează cardul de credit. Altminteri, pare destul de sigur pe sine, chiar și în comparație cu cei cărora le mai funcționează cardul de credit.

Unul dintre meritele modelului social britanic constă probabil în faptul că, deși există un sistem de clase, barierele dintre ele rămân permeabile și pot fi depășite nu neapărat cu susținere financiară. Cele mai importante diferențe rămân cele de comportament și limbaj, care se pot rezolva prin educație. Margaret Thatcher vorbea în tinerețe cu totul altfel decât mai târziu, după ce a urcat în ierarhia Partidului Conservator. Orice membru al clasei muncitoare poate accede la clasa mijlocie, asumându-și un stil de viață burghez, prin urmare optând, spre exemplu, pentru cursele de trap în defavoarea sălii de jocuri, și oricine, odată stabilit în clasa mijlocie, poate, într-o bună zi,

să adopte formula de viață, limbajul și comportamentul înaltei societăți, preferând, spre exemplu, cursele de galop celor de trap. Altfel spus, englezii sunt un popor de domni; sunt domni, nu în sensul german – „a fi domn" presupune și „a fi stăpân" – ci în sensul acceptat de fiecare ungur și de fiecare britanic – „care se stăpânește", care este „domn peste lumea sa", fie ea și himerică.

Ungurii și englezii sunt mândri de naționalitatea lor nu din aroganță, ci în special pentru că preferă să-și poată păstra, în momentele amare, cel puțin sentimentul că aparțin unei comunități deosebite. Prietenul meu Kevin, cu care am împărțit multă vreme același apartament la Londra, l-a oprit într-o noapte pe un sătul de viață, care se pregătea să sară de pe Battersea Bridge, eveniment la care am asistat și eu. Argumentul cu care l-a convins să renunțe a fost: *You can be proud to be British!* Dacă i-ai spune unui german, într-o situație asemănătoare: „Poți să fii mândru că ești...", ar sări înainte să apuci să-ți termini fraza. Putem presupune că pe englezi îi distinge, mai presus de orice, *self-esteem,* respectul de sine, care le îngăduie să-și țină fruntea sus și în situații disperate.

Există un om care a întruchipat ca nimeni altul superioritatea modelului britanic de societate: Charles Benson. Provenea din mediul cel mai de jos, dar a devenit un simbol fără de care societatea londoneză nu ar fi fost de imaginat. Oficial, Benson era corespondentul pentru curse de galop al ziarului *Daily Express,* în ale cărui birouri, de fapt, nu putea fi niciodată găsit: ori se afla lângă pistele de

alergări de la Ascot sau de la Epsom, ori se dedica ocupației sale principale – prezența în saloanele prietenilor săi putred de bogați. Din cercul personalităților foarte apropiate de Benson făceau parte Aga Khan, magnatul crescătorilor de cai Robert Sangster, miliardarul Jimmy Goldsmith, jucătorul de tenis grec Taki Theodorakopoulos și pilotul de curse Graham Hill.

La moartea lui Benson, Taki a scris în rubrica sa din *Spectator:* „Charles nu lipsea nicio zi de la masa de joc, era mereu lefter, dar nimeni nu avea o viață mai prosperă ca a lui. Mi-a făcut cunoștință cu deprinderile englezești (cursele de cai, weekendurile în marile reședințe de la țară și cazinouri), în schimb eu l-am inițiat în deprinderile continentale (vizitele la bordel, croazierele pe Marea Mediterană și alte cazinouri)." Benson făcea parte din acea categorie de oameni cu efect de magnet asupra celor din jur. Proprietarul de cazinou John Aspinall subvenționa patima pentru joc a lui Benson după puterile sale nu numai pentru că îi prețuia prezența, dar și pentru că atrăgea alți *big rolers,* care îl urmau întotdeauna când urca treptele de la clubul de noapte Annabel's spre stabilimentul Aspinall.

Spiritul reprezenta tot capitalul lui Benson. Nu se putea lăuda nici cu origini, nici cu bani, ci doar cu rolul de lider al societății londoneze. Pentru Charles Benson, trei călătorii marcau ritmul firesc al fiecărui an: după Crăciun, un sejur mai îndelungat la Robert Sangster, în Barbados, pentru a scăpa de odiosul ianuarie londonez; vara, câteva săptămâni pe iahtul lui Aga Khan, pe duneta căruia stătea ca

ţintuit, cu paharul de şampanie nedezlipit de mâna dreaptă, ocupându-se zi şi noapte de buna dispoziţie a oaspeţilor; şi, după încheierea sezonului de curse din Anglia, o călătorie împreună cu Sangster, pentru a fi prezent la momentul cel mai important din calendarul australian al curselor de galop, Melbourne Cup. Între aceste voiaje rituale, apăreau mereu doamne trecute de o vârstă, extrem de bogate, care îi preţuiau atât de mult compania, încât ajungea mereu prin Florida sau prin Bahamas, unde, seară de seară, la ora cocteilului, se punea la dispoziţia oaspeţilor, ca un foc de artificii. Deşi probabil că nu a plătit în viaţa lui un bilet de avion, Charles Benson călătorea de regulă la clasa I, ceea ce i-a adus porecla de „I A", aluzie la preferinţa sa în materie de loc.

Secretul modelului de societate britanic constă probabil în faptul că nimeni nu este exclus din capul locului şi oricine poate deveni „lady" ori „gentleman". Probabil că tocmai permeabilitatea sistemului britanic face ca toţi cei implicaţi să-şi dorească menţinerea diferenţierilor între clase. Cine vrea să fie domn trebuie să se poarte ca atare. *It's as simple as that.*

Rudele mele din Rusia

Locurile frecventate odinioară de *high society* au devenit astăzi de neabordat, fiind ocupate de parveniţii ruşi. Nici bogătaşul cel mai lipsit de gust nu se mai poate simţi în largul său la St Moritz. Da, bogăţia ca atare se consideră

mai nou vulgară, iar principalii vinovați sunt rușii parveniți, care au reușit să împingă limitele prostului-gust, oricum prea generoase, până într-o nouă dimensiune. Există faimoasa fotografie a oligarhului aflat în palatul său aurit, îmbrăcat în pantaloni de trening și șlapi. Dincolo de ea, nu mai e nevoie de nicio justificare că trupele de elită rusești l-au extras cu forța din jetul său personal ca să îl aducă în fața instanței. Un oligarh refugiat din calea lui Putin la Londra și-a cumpărat o casă în Eaton Place, pe care a decorat-o în așa fel încât, după cum sunt unanim de acord specialiștii londonezi în *style,* Notting Hill a ajuns ultimul loc în care să te lași văzut.

Exportul de ruși bogați din ultimii ani a avut un efect devastator asupra *style*-ului european, spre deosebire de bieții ruși care au fost nevoiți să se refugieze după Revoluția din 1917 și au rafinat bunul-gust occidental. Înflorirea boemei pariziene a anilor douăzeci a fost posibilă în special datorită afluxului de ruși originali. Atunci putea fi văzut câte un prinț scăpătat, în exil, conducând taxiul sau îmbrăcat în frac de chelner. Aristocrații refugiați din Rusia erau foarte căutați ca angajați, deoarece, grație vastei lor experiențe, funcționau perfect în rol de valet sau de șofer. Nenumărați ruși exilați și-au schimbat brusc traiul de vis, plin de belșug și de privilegii, trezindu-se peste noapte pribegi în Occident, obligați să ia totul de la zero – pentru a descoperi acolo, de fapt, ceva mult mai plăcut, după cum îmi povestea în copilărie un unchi, rudă îndepărtată, care ajunsese valet la Paris și, după cum mi-a mărturisit, a dus o viață mult mai interesantă decât ar fi dus vreodată la Sankt Petersburg.

Un exemplu strălucit este și Vladimir Nabokov, menționat și mai devreme, fiul de patrician, care în perioada sa de refugiat la Berlin a scris chiar și într-o cameră de baie, deoarece locuia într-un spațiu atât de mic, încât în dormitor nu avea loc. Dar, cu toate că pe atunci habar n-avea când va mai prinde vreo masă caldă, poemele, povestirile și proiectele sale de roman transmit sentimentul unei fericiri năvalnice. „Când hoinăresc pe străzi, prin piețe și de-a lungul canalului", scria el, „simt difuz buza umezelii prin tălpile găurite – și îmi port cu mândrie norocul inexplicabil." Tot atunci se gândea să scrie chiar și un ghid practic, intitulat *Cum să ajungi la fericire.*

După ce a câștigat bine din publicarea *Lolitei,* deși se lamenta că succesul se lăsase atât de mult așteptat, afirma în continuare că nici lipsurile, nici vremurile grele nu reușiseră să îl copleșească. Încă din primele scrieri vorbea cu dispreț despre acei exilați ruși care-și jeleau averile pierdute.

Categoric au existat asemenea regrete, dar cei mai mulți dintre aristocrații refugiați și-au acceptat decăderea cu o asemenea grație, încât pot fi considerați modele eterne ale demnității. Marea ducesă Xenia, spre exemplu, sora țarului Nicolae al II-lea, a trăit într-o căsuță din Windsor Park, pusă la dispoziție de vărul ei George, regele, și Queen Mary. Era considerată o persoană timidă, modestă și, după cum se povestește, refuza ca servitorii să-i sărute mâna, așa cum se obișnuia în Rusia. Queen Mary o invita uneori la ceai. Odată, regina i-a arătat o casetă Fabergé, pe care tocmai o cumpărase, și a întrebat-o

dacă știe cumva semnificația inițialei „K" de pe capac. Desigur... știa: prenumele ei începea, în rusă, cu litera „K"; soțul ei i-o dăruise, la nașterea primului lor copil. Dar marea ducesă nu a lăsat să se ghicească adevărul, spunând că inițiala provine probabil de la „Kristof", și ar fi preferat să o înghită pământul decât să-i dezvăluie istoria casetei, poate și pentru simplul motiv că regina s-ar fi văzut pusă într-o situație dificilă și ar fi trebuit să i-o ofere. Și este extrem de nepoliticos să pui o regină într-o situație dificilă.

Bunica mea din partea mamei, prințesa Maya Galițin, împreună cu sora ei făceau parte din cercul cunoștințelor apropiate ale marii ducese Xenia; și nu au rămas cu nimic mai prejos în privința demnității cu care și-au acceptat soarta. Au crescut nu departe de Sankt Petersburg, la castelul Marino, construit de străbunica lor Sophie Stroganoff la începutul secolului al XIX-lea. Iarna, familia Galițin locuia nu departe, la Novgorod. În absența lor, de Marino se îngrijea un bătrân. Principala lui obligație era să încălzească tot castelul, pentru ca pereții să nu sufere de pe urma iernilor grele. Administratorul moșiei îl tot prevenea în fiecare an pe străbunicul meu, Pavel Galițin, că bătrânul începuse să-și piardă memoria, riscând să nu își mai facă bine toată treaba, dar pe el nu îl lăsa inima să-l mâhnească și îi dădea voie să lucreze în continuare. Până când, într-o zi, s-a întâmplat ce trebuia să se întâmple: castelul a ars. Unul dintre coșuri s-a înfundat și scânteile din cămin au declanșat incendiul. Castelul Marino a fost reconstruit cu mari sacrificii.

În acest punct, cititorul va spune: Ce prostie! Sau: E numai vina lor! Dar acest gen de nesăbuință era tipic pentru Pavel Galițin și, după cum avea să se dovedească, exista și o latură cât se poate de pozitivă.

Multă vreme, străbunicul și străbunica mea, Alexandra Mestcerskaia, nu au putut avea copii. Când în sfârșit a venit pe lume Aglaida, sora cea mare a bunicii mele, în semn de mulțumire a construit în „satul său" un mic spital; au fost angajate trei infirmiere, iar un medic venea în vizită în fiecare săptămână – fapt senzațional pentru o asemenea așezare. Până atunci, toți cei care aveau nevoie de medic mergeau la străbunicul. De cele mai multe ori îi îngrijea chiar el, cum se pricepea mai bine, iar în situații cu adevărat serioase, punea să se înhame caii și îi ducea la oraș.

La izbucnirea Primului Război Mondial, când în Rusia au început să se agite spiritele, chiar infirmiera-șefă a micului spital a fost cea care a pornit revolta împotriva familiei mele – cu destul de puțin succes. Venea de la Sankt Petersburg, unde o angajase nimeni altul decât străbunicul. Bolșevicii se bucurau de susținători doar în orașe, în timp ce la țară nu putea să-i sufere nimeni. Cele dintâi neliniști au fost potolite imediat și nemilos, iar conducătorii au fost arestați și spânzurați. Infirmiera-șefă s-a refugiat la străbunicul, i-a căzut în genunchi și i-a cerut îndurare – după ce, cu doar câteva săptămâni în urmă, îi spusese plină de cutezanță cât tânjește după ziua în care îl va vedea spânzurat, împreună cu toată familia. Oricine, oricât de puțină pricepere la oameni ar fi avut, ar fi predat-o imediat

autorităților. Dar nu și Pavel Galițin: i-a strecurat ceva bani în palmă și a dus-o cu trăsura până la gară, unde femeia s-a urcat în tren, pentru a nu se mai întoarce niciodată.

Străbunicul meu nu a mai trebuit să asiste la Revoluție și la dispariția lumii sale. A murit cu toată demnitatea, fără dureri și pregătit pentru acel moment, chiar în anul izbucnirii războiului. Coșciugul cu rămășițele sale a fost purtat de bărbații din sat, cale de cincisprezece kilometri, până la Marino, unde a fost înmormântat în parcul pe care îl iubise atât de mult.

Toată viața sa, străbunicul meu a avut porniri de mărinimie. După cum se spune, așa ceva poate să aibă valoare pentru cine crede că va fi răsplătit în viața de apoi, pentru că, în viața pământească, nu trebuie să te aștepți la nimic. Nu există ceva mai demn decât o doză de nebunie onestă, iar purtarea lui Pavel Galițin avea să fie răsplătită chiar și pe lumea asta: soția și copiii săi au supraviețuit cu toții Revoluției. Au reușit să se pună la adăpost în Caucaz, de unde s-au refugiat la Constantinopol. Una dintre surorile sale a ajuns în cele din urmă la Londra, cealaltă la New York, bunica mea la Budapesta, unde a devenit soția contelui Balint Széchenyi, iar Tante Aga, care mi-a rămas bine întipărită în memorie, la Salzburg. Parcă o văd în fața ochilor, într-o garsonieră minusculă, servind ceaiul în cești vechi, puțin ciobite, și povestind întâmplări de demult. Tot spațiul era ocupat până la refuz de cele mai diverse lucruri, scrisori, fotografii înrămate, cărți, dar, grație prezenței sale, părea un salon dintr-un măreț castel. Degaja acea distincție la care pot ajunge doar cei care au pierdut

odată totul și apoi au reușit să se împace cu gândul, ca și cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

S-a dovedit că străbunicul fusese totuși un om cu judecată, poate chiar în sensul eticii utilitariste, așa cum o înțelegem noi, pentru că s-a imunizat pe sine și pe ai săi împotriva atașamentului exagerat față de valorile materiale. Firea lui Tante Aga era, rămânând în spiritul lui Erich Fromm, absolut desprinsă de ideea de a avea. Dobândise bogăția care nu le va fi niciodată hărăzită lacomilor.

PARTEA A II-A

Una dintre cele mai minunate lecții pe care le putem învăța de la eroii sărăciei este să evităm contabilizarea succesului, dar și a eșecului. Oamenii care păstrează atitudinea verticală chiar și în situații dezagreabile au, mai presus de orice, o particularitate caracteristică: acționează și la vreme de criză. Își păstrează demnitatea indiferent de împrejurări și sunt adesea capabili să privească eșecul ca pe o șansă.

Blestemul norocului este că uneori norocul se înfățișează camuflat, cât se poate de veridic, sub aparența ghinionului, la fel cum ghinionul apare când și când sub masca ademenitoare a norocului. Și nu trebuie neapărat ca evenimentele să se precipite, ca în cazul bucătarului de treizeci și șapte de ani din Illinois, care a suferit un infarct la doar câteva zile după ce câștigase la loto un pot de 3,6 milioane de dolari, din cauză că nu a suportat stresul. Sau ca „Lotto-Lothar", cel care în urmă cu câțiva ani a ținut prima pagină a ziarelor. Șomer fiind, câștigase vreo 3,9 milioane de mărci; a trecut de la berea ieftină, la cutie, la cele mai scumpe mărci pils, și-a cumpărat un Lamborghini și s-a lăsat cu totul în voia alcoolului, a petrecerilor și

a femeilor. Și după cinci ani, „Lotto-Lothar" a murit. Nu în puține situații norocul, așa cum ni-l imaginăm noi, se dovedește exact opusul său. Oscar Wilde a rezumat cât se poate de expresiv această realitate: „Când vrea Dumnezeu să-l pedepsească pe om, îi împlinește ruga."

Putem chiar să facem un pas și mai departe și, oricât de paradoxal ar părea, să considerăm eșecul un secret al succesului. Dacă Vladimir Nabokov nu ar fi ajuns în exil, scăpătat, ar fi murit ca mărunt poet și mare colecționar de fluturi. Spre norocul nostru, al tuturor, dar probabil și spre norocul său, a avut șansa să piardă totul. Nu numai că triumfurile mărețe și eșecurile ireproșabile merg umăr la umăr, iar uneori paguba, ori nereușita, ori ghinionul netezește calea triumfului.

De fapt, cine vânează clișee de fericire își pregătește garantat dezamăgirea. Sărăcia pură trezește omul la realitate nu prin lipsurile îndurate, ci prin dorința sa de perfecțiune, indiferent unde ar căuta-o, în sănătate, frumusețe sau abundență. Cine învață să prețuiască viața înfruntându-i toate încercările va reuși până la urmă să își conceapă și un stil de existență fericită.

Mai direct, există două modalități de a te îmbogăți: Modalitatea 1. Te străduiești să-ți poți îndeplini toate dorințele pe care le târăști după tine; și, între timp, te frământi și visezi la lucruri pe care nu ți le poți încă permite, iar când vei reuși să le obții, vei constata că nu te fac fericit. Modalitatea 2: Îți schimbi dorințele.

Pe cititorii care se așteaptă ca în următoarele capitole să găsească instrucțiuni precise pe care să le poată pune în

aplicare pas cu pas pentru a ajunge direct la fericire, copleșiți de glorie și bogăție, trebuie să-i dezamăgesc de la bun început. Intenționez, prin tot ceea ce urmează, să-i fac să-și treacă atent în revistă toate poftele stârnite de industria noastră de consum – în realitate lucruri iritante și lipsite de gust. Cine se lasă pradă lor, pot dezvălui încă de pe acum, nu se va simți niciodată bogat. Bogat va fi doar cine reușește să se țină departe de ele.

Prima regulă a scăpătatului în stil mare: Stabilește-ți prioritățile! Dai o grămadă de bani ca să petreci două săptămâni pe an înfulecând costiță crudă de porc în cine știe ce hotel de fițe din Alicante – sau mai bine îți petreci vacanța la tine în oraș, te plimbi prin parc și faci excursii la lacurile din împrejurimi? Abonamente la presă și plăți lunare la furnizorii de programe de televiziune excesive, o cale sigură spre năuceală – sau mai bine o carte interesantă?

Luxul autentic nu este de găsit nici la Hermès, nici la KaDeWe și nici în lumea idilică de la Manufactum. Luxul înseamnă afirmarea propriei personalități, respingerea ademenirilor vane, care nu fac viața mai frumoasă, ci pur și simplu o umplu de gunoaie. Cine caută adevărata bogăție trebuie să-și adune curajul să redevină propriul său stăpân, concentrat doar asupra plăcerilor curate, eliberat de consumul generalizat și de frustrări.

Poți fi bogat și fără bani, sau doar cu foarte puțini bani. Nu îți trebuie decât *lifestyle*. Vreme îndelungată acesta a fost un concept de atac al industriei bunurilor de consum – pe viitor, stilul suveran va fi secretul unei vieți mai bune.

BANII SAU VIAȚA!

What's the use of money, if you have to work for it?
GEORGE BERNARD SHAW

WORK LESS, LIVE MORE!

Primele săptămâni ale noii mele existențe de ne-angajat au fost neobișnuite. Evit să spun „șomer", deoarece aveam treburi suficiente acasă. Soția mea s-a adaptat cel mai repede, renunțând să-l mai vadă în mine pe jurnalist, ci pe mult râvnitul menajer vorbitor de limba germană. Pe la petreceri, preferam să răspund întrebării obligatorii „Și cu ce vă ocupați?" recunoscând direct că sunt șomer, chiar și numai pentru a da un răspuns pe măsură la o asemenea curiozitate. Odată mi-am propus să cronometrez, în diverse ambianțe, cât durează până ce ți se pune întrebarea. În cazul celor care își câștigă banii din îndeletniciri practice și al celor cu bună creștere poate să treacă și o bună bucată de vreme, iar în ceea ce-i privește pe liber-profesioniști

nici nu se pune problema; procurorii și medicii devin curioși după doar un minut sau două, iar angajații din domeniul publicității și mass-media se interesează unde lucrezi după maximum treizeci de secunde.

„Și cu ce vă ocupați?" este o întrebare pe cât de marginită, pe atât de desuetă; au trecut vremurile în care lumea putea fi categorisită după criteriul ocupației, chiar și pentru simplul motiv că în zilele noastre există tot mai mulți șomeri. Iar cine nu a fost concediat încă ar face bine să nu mai privească activitatea sa profesională ca pe singura modalitate de a da un sens vieții. Munca a fost originar gândită ca pedeapsă pentru îndrăzneala Evei din Paradis: „Prin sudoarea frunții să vă..." și așa mai departe. Apoi a devenit necesitate și, prin Luther și Calvin, poruncă etică. Dar în ceea ce privește *raison d'être,* munca are cea mai mică însemnătate, căci în majoritatea cazurilor echivalează cu refugiul din viața propriu-zisă, iar dacă ar fi să dispară, împreună cu recunoașterea, respectul și statutul pe care le conferă, în urma ei ar rămâne doar o profundă *horror vacui.*

Potrivit unei opinii prețuite de multă vreme, în lumea economică inclusiv, chiar dacă viața particulară a multor workaholici este o jale, la serviciu își dau deplina măsură a valorii: pot fi abordați în legătură cu problemele firmei la orice oră din zi și din noapte, se identifică total cu ea și îi dedică toate forțele. O opinie de mult depășită. În cele mai importante Business Schools din lume, la Harvard sau la INSEAD, se învață mai nou că un asemenea tip de angajat reprezintă un risc de cost și de productivitate pentru

orice întreprindere. De cele mai multe ori el este o bombă cu ceas, fiind de presupus că, la un moment dat, performanțele lui vor scădea, împingându-l spre colaps. În condițiile de astăzi, când ești conectat practic permanent cu locul de muncă – prin telefon mobil, BlackBerry și laptop – dacă nu reușești să-ți creezi un refugiu, în care să-ți găsești liniștea și să te regenerezi, să îți faci ordine în cap și să te gândești la cu totul altceva, îți pui în pericol mintea și sănătatea, dar și randamentul. Apoi, multe studii din ultimii ani au demonstrat că persoanele cu ambiție exacerbată sunt afectate de stări de nemulțumire și melancolie, mergând până la depresie.

Foarte interesant este faptul că unul dintre riscurile majore pentru sănătate nu îl reprezintă munca în sine, ci teama de a o pierde. S-a demonstrat, spre exemplu, că în întreprinderile în care s-au practicat, pe perioade îndelungate, reduceri masive de costuri, numărul absențelor din motive medicale a crescut sensibil. Pare evident că teama și stresul afectează nemijlocit vitalitatea și sistemul imunitar. Un studiu întreprins în Finlanda a arătat că, după patru ani de monitorizare, riscul de infarct pentru angajații din întreprinderi în care se fac reduceri repetate de personal crește de cinci ori în comparație cu cel dinaintea valului de concedieri.

Oamenii de știință reușesc să stabilească tot mai riguros ce anume este „stresul", termen care până nu de mult servea drept un fel de denumire generică pentru surmenaj fizic și intelectual, fără să existe cu adevărat o circumscriere medicală. „Stres" nu înseamnă numai simpla creștere

a secreției celor doi „hormoni de stres", cortizolul și adrenalina, care serveau strămoșilor noștri drept sisteme de alarmă naturale. Problema apare atunci când acești hormoni, în loc să fie eliberați în șoc, sunt secretați vreme îndelungată, în doze mici – spre exemplu pentru a face față perioadelor de muncă intensă, telefoanelor care sună și încordării cronice – și operează aidoma unui sistem de avertizare rămas blocat în poziția centrală: nici destins și nici încordat la maximum, ci suspendat într-o interfază; când durează vreme îndelungată, intervine efectul de demoralizare, oboseală și frustrare.

În America tot mai multe firme cheltuiesc mult pentru a combate „proactiv", după cum ar spune Jürgen Klinsmann, stresul angajaților lor. În nenumărate birouri californiene, angajații se ridică în picioare cu toții o dată pe zi și fac exerciții de respirație și de relaxare – participarea fiind obligatorie. Sau își fac apariția maseuri specializați în zona cervicală, care merg de la birou la birou, oferindu-și serviciile. Deși efectul relaxant al masajului a fost constatat până și la raci, pentru cei mai mulți angajați nu înseamnă decât o întâlnire, atât și nimic mai mult, iar efectele lui se fac prea puțin simțite.

O singură terapie pare să aibă efect, față de care toate celelalte tentative de a învinge stresul par simple escrocherii: cea cognitivă. Trebuie să înțelegem, la nevoie apelând la terapeut, că e necesar ca anumite stiluri și obișnuințe de viață, precum și perspectiva asupra muncii, să fie bine examinate pentru păstrarea vitalității și a unei minți sănătoase. Prin urmare trebuie să te gândești bine dacă

are sens să te definești exclusiv prin muncă, dacă ești cu adevărat fericit să pleci printre ultimii de la serviciu, sperând astfel să pari mai harnic decât ceilalți.

Cunosc o mulțime de jurnaliști pursânge de prin redacții total dedicați muncii lor, care nu au nevoie de o viață particulară, deoarece ziarul este viața și pasiunea lor. Privit mai de aproape, însă, fericiții profesioniști cufundați în muncă își ascund tristețea cel mai adesea, refugiindu-se din calea vieții adevărate care, de fapt, le lipsește cu desăvârșire.

Am și eu un asemenea prieten, jurnalist pursânge. Când am venit la Berlin și m-am angajat la un tabloid, el era acolo redactor-șef al știrilor diverse. Îl vedeam mereu fumând țigară de la țigară, agitat, pregătindu-și pagina atât de bine, încât a ajuns șef al unui mare cotidian, încă înainte să împlinească treizeci de ani. În ciuda relativei sale tinereți, deținea una dintre cele mai importante funcții din oraș, senatorii îi făceau curte, iar colegii mai în vârstă îl invidiau. Într-o dimineață de vară s-a trezit cu o senzație acută de greutate în piept, ca și cum ar fi cărat o placă grea, de granit, spunea el. Brațul stâng îl durea crunt, ca la arsură. Infarct miocardic, la treizeci și trei de ani.

Un alt cunoscut de-al meu a trecut printr-o experiență oarecum opusă cu a mea, fiind promovat, cam la vremea demiterii mele, partener într-un birou de avocatură. Ca și mine, este căsătorit și are doi copii. Între timp a ajuns să muncească spre șaisprezece ore pe zi, în locul celor douăsprezece obișnuite, în weekend își revede dosarele și zboară de două ori pe săptămână la Frankfurt, unde și-a luat o a doua locuință, pentru că acolo se află majoritatea

clienților săi. S-au mutat din München-Schwabing și acum, împreună cu familia sa, mai precis familia fără el, locuiește la sud de München, într-o căsuță frumoasă, cu grădină („pentru cei mici"). Pe copii nu va avea ocazia să-i cunoască mai devreme de pubertate, iar curând și soția îl va privi ca pe un străin când îl va mai întâlni, din întâmplare; în schimb, poate că nu vor avea niciodată griji financiare, cel puțin.

Grijile financiare, să recunoaștem, sunt destul de supărătoare, cu atât mai mult când există și copii. Dar cred că e mai convenabil ca toate grijile să fie compensate de un pic de viață adevărată, de care, altfel, rămâi atât de departe, ca un hamal de lux. În cazul meu, chiar dacă uneori mă zbat să acopăr cheltuielile curente, deoarece, ca jurnalist „independent", trebuie să-mi mențin familia pe linia de plutire cu un venit, eufemistic spus, fluctuant, nu mai sunt nevoit să stau, ca înainte, într-un birou plin de fum și cu climatizare proastă, cu vedere spre o curte interioară acoperită. Acum, când deschid fereastra, în cameră intră aer proaspăt. Ca să mă deplasez la locul de muncă, de la micul dejun până la computer, am nevoie, în funcție de densitatea traficului, între zece și douăzeci de secunde, iar înainte petreceam în total două ore în mijloacele de transport în comun. Nu am avut niciodată atât de mult timp pentru lucru ca acum, după ce am fost pus pe liber. În redacție risipeam uneori ore întregi cu cititul ziarelor, activitate inutilă, până la urmă, cu discuții nesfârșite și bârfe mărunte, la care se adăugau pauzele de prânz prelungite,

adevărate ritualuri. În sfârșit, am reușit să scap de toate aceste etape, consumatoare de timp și de nervi.

Lectura mai ocupă și acum o parte esențială din munca mea. Dar măcar acum nu mai citesc într-un birou sufocant, ci, dacă vremea permite, pe balcon. A durat ceva, bineînțeles, până ce soția mea a început să facă diferența dintre momentele în care gândeam intens sau doar moțăiam la soare. Dar singurul refugiu sigur rămâne numai camera mea de lucru. Cât timp ușa este închisă, ca acum – așa sună o poruncă strictă în familia noastră – nimeni nu are voie să ia legătura cu mine. Nici copiii, nici soția mea, nici poștașul, nici executorul judecătoresc, nici cancelarul federal în persoană. Asemenea hotare trebuie neapărat trasate. Altfel nu o scoți la capăt. („Nu, te rog, nu acum, Laetitia!") Unde rămăsesem? Cunosc un consultant în investiții de succes, fost bancher în același domeniu, care a ales cariera independentă și, de atunci, lucrează acasă. El („Nu, acum nu-ți pot citi o poveste, te rog, te rog, dă-mi pace să lucrez și eu puțin!") a stabilit regula potrivit căreia, cât timp poartă sacou și cravată în casă, nimeni nu-l abordează cu probleme de familie, cu excepția cazurilor de forță majoră. Cravata sa funcționează ca un semnal: „Tati vrea să nu fie deranjat" („Te rog, Laetitia! Acum nu pot! Promit că am să-ți citesc. Dar peste zece minute. Lasă-mă să-mi scriu textul până la capăt și du-te la mami!"). Trebuie să încerc și eu sistemul cu cravata, sunt sigur că va funcționa.

Avantajul principal, desigur, rămâne acela că programul zilnic nu-mi este impus de patron, că mă pot bucura

de luxul să fac numai ceea ce-mi place, când vreau și cum vreau. Dacă nu am chef să mă pun la masa de lucru, dar trebuie, mă folosesc de un vechi truc care să-mi ușureze hotărârea: consider munca un joc. Dacă stau în față cu un text arid, care trebuie revăzut, nu-mi spun „treci la treabă", ci mă îndemn să mă joc cu el. În joacă, totul pare mai simplu.

Foarte interesant, ghidurile specializate, care în urmă cu zece ani ne sfătuiau să ne identificăm total cu meseria, ne anunță astăzi că a sosit timpul să privim munca numai ca pe un simplu mijloc de dobândire a pâinii, iar împlinirea trebuie căutată doar în cadrul familiei și în timpul liber. Mulțumesc pentru sfat, dar ambele soluții sunt la fel de neatrăgătoare. Cel care-și consideră munca un simplu mijloc de trai și nu investește puțină pasiune este la fel de nefericit ca și cel care o transformă într-un substitut al religiei. Secretul este ca munca să fie abordată cu o atitudine ludică, într-o relație ușor relaxată. Să te poți lăsa absorbit de ea, așa cum te lași absorbit de un joc. De fapt, și un joc poate fi tratat cu toată seriozitatea, nu doar ca o distracție spre trecerea vremii. Dar odată ce jocul s-a terminat, nu ai voie să cazi în gol. Iar dacă pierzi, trebuie să o iei de la început.

Talentul ludic și capacitatea de relaxare merg mână în mână. Am fost învățat de mic că relaxarea este sfântă și conferă o stare de inspirație maximă. Doar atunci când este destins și amuzat omul devine sclipitor. Albert Einstein a descoperit teoria relativității pe când se afla pe Lacul Caputh, într-o barcă cu vâsle. Becul cu incandescență

a fost inventat de un bricoler amator, un german de meserie ceasornicar, iar Internetul, de doi pasionați ai computerului, care și-au conectat calculatoarele, din amuzament. În lucrarea sa *Kulturgeschichte der Neuzeit (Istoria civilizației moderne),* Egon Friedell afirmă că trebuie să ne fie cât se poate de limpede că o parte din cele mari invenții ale omenirii au fost făcute din spirit inventiv ludic, din amuzament – *diletto* – cu alte cuvinte de către diletanți.

Bătrânul meu profesor de latină, doctorul Deutsch – un om extraordinar, deoarece era o relicvă a vremurilor demult apuse, când se mai practica încă pedeapsa corporală, căruia îi făcea plăcere să tragă câte o castană elevului când greșea conjugarea vreunui verb, repetând „nu-i așa?" la fiecare două vorbe – spunea mereu că există doar două lucruri cu adevărat oribile: lenea și trufia. Pentru mulți dintre noi, nobilii scăpătați, trufia, de fapt doar un sinonim al mândriei noastre de a face parte din acea clasă, era tot ce ne mai rămăsese. Iar înclinația spre destindere, cu alte cuvinte spre „lenevie", o consideram condiția esențială pentru a ne putea bucura de lucrurile pe care le prețuiam cel mai mult.

Priceperea de a mă destinde am deprins-o din fericire din pruncie, la fel și spiritul ludic. În familia mea, în ultima sută de ani bărbații și-au petrecut o bună parte din viață la vânătoare sau la masa de joc. Dar trebuie să ținem seama că vânătoarea, pentru un nobil scăpătat, în Republica Federală Germania a anilor optzeci, nu mai reprezenta o ocupație feudală. Pentru tatăl meu, vânătoarea însemna trezitul în miez de noapte, un drum străbătut până la terenul unui

prieten, al unui cunoscut sau al unei rude, statul la pândă ghemuit și înghețat în spatele unor hățișuri, iar apoi întoarcerea acasă după trei zile, mândru și zâmbitor, mirosind a conuri de brad, cu o coțofană moartă în mână, dar fericit de parcă ar fi doborât un rinocer.

După vânătoare, pe scara de valori a bărbaților din familie urma un mare gol și apoi jocul de cărți. Cum se adunau mai mult de trei membri ai familiei mele lărgite, unchi, mătuși, veri, imediat se așezau la masă și se împărțeau cărțile. Dacă lipsea „al patrulea", fără nicio scuză participau și cei mai inapți membri ai clanului. Tante Eule[1], spre exemplu, din cauza unei afecțiuni neurologice, reușea să-și ridice pleoapele doar pentru scurte intervale de timp. Prin urmare juca numai cu ochii închiși și clipea din când în când, ca și cum ar fi fotografiat. Tata a jucat și într-un stadiu avansat de Parkinson, până în ultimele sale clipe. Cu puțin timp înainte să se stingă vorbea cu mare greutate și, aflat în vizită la fratele său mai tânăr, Georg, i-a spus că dorește să meargă la *Gartentisch,* iar unchiul Georg a vrut să-l scoată în grădină. Tatăl meu a reacționat țâfnos, căci dorea, desigur, să fie dus la *Kartentisch*[2]."

În adolescență, mi se părea suspectă pasiunea pentru vânătoare și joc de cărți a familiei mele. Între timp am ajuns să cred că provine dintr-un temei mai adânc, care mie încă nu mi s-a revelat pe deplin, dar despre care presupun că ar putea prezenta un avantaj cultural. Un urmaș sărac al

---

[1] *Eule* = „bufniță" (n. tr.).

[2] *Gartentisch* = „masă de grădină", *Kartentisch* = „masă de joc" (n. tr.).

familiei nobililor francezi Montmorency, care pierduse totul în timpul crizei mondiale din 1929, era măturător de stradă la Paris. Anecdotele țesute în jurul său îl descriu ca pe un om fericit, recunoscător pentru că putea să muncească în aer liber. Se povestește că l-ar fi întrebat cineva odată de ce este atât de plin de avânt; doar strada dinaintea sa părea nesfârșită, iar munca plicticoasă și obositoare. Iar Montmorency i-a explicat ce joc ingenios născocise el: își împărțea strada în careuri imaginare, pe care trebuia să le mănture într-o anumită ordine, ceea ce îi crea mereu noi obiective de etapă, menținându-i trează atenția.

Nu încape îndoială, Montmorency era mai fericit decât mulți dintre colegii săi. Renumitul psiholog ungur Mihaly Csikszentmihalyi a impus conceptul de *flow,* care se referă la momentele în care suntem total absorbiți de ceea ce facem, când timpul se oprește în loc și nu mai avem nicio altă dorință. *Flow*-ul, care induce sentimentul de bucurie, se poate instala în timpul muncii, dar în primul rând în timpul jocului. Și cu cât avem o dispoziție mai ludică, și cu cât o prețuim mai mult, cu atât suntem mai fericiți în timp ce muncim.

Multă vreme a dominat convingerea că munca trebuie înțeleasă exclusiv ca o îndeplinire solemnă a datoriei. La sfârșitul secolului al XIX-lea, când glorificarea muncii a atins punctul culminant, economistul american Thorstein Veblen, urmaș al unor imigranți suedezi, a scris cartea sa bine cunoscută, *The Theory of the Leisure Class (Teoria clasei de lux,* 1899), în care denigrează clasa care se delectează cu jocuri și alte amuzamente. Dar astăzi știm că doar

înclinația spre ludic și destindere este tot ceea ce ne-a mai rămas.

Acum câțiva ani, Fundația Mihail Gorbaciov i-a invitat pe cei mai importanți economiști, politicieni și businessmeni ai lumii la o conferință intitulată *Viitorul muncii,* desfășurată într-un hotel de lux din San Francisco. Toți experții, printre care Margaret Thatcher, Jeremy Rifkin și mai mulți laureați ai Premiului Nobel, au fost unanim de acord: în secolul XXI, economia mondială va fi susținută doar de activitatea a douăzeci și unu la sută din populația aptă de muncă. „De mai multă mână de lucru nu este nevoie."

John Gage, conducător al firmei americane de computere Sun Microsystems, a afirmat că: „Folosim specialiști în funcție de necesitatea momentului – acum preferăm creiere de valoare din India. Ne angajăm oamenii prin computer, apoi muncesc la computer și tot prin computer îi concediem. Pur și simplu ni-i alegem pe cei mai inteligenți. Datorită eficienței acestui sistem, am reușit să urcăm cifra noastră de afaceri de la zero, acum treisprezece ani, la peste șase miliarde de dolari."

Iar vecinul său de la masa rotundă, David Packard, cofondator al concernului high-tech Hewlett-Packard, a întrebat: „Și de câți amploaiați este nevoie cu adevărat, John?"

„Șase, poate opt, fără ei am fi scoși din joc. Altfel, ne este perfect indiferent unde anume trăiesc ei pe acest pământ."

„Și câți oameni lucrează acum la Sun Systems?"

„Șaisprezece mii. Cu excepția unei minorități, sunt doar o rezervă de raționalizare."

În 1516, când Thomas Morus a scris *Utopia,* care a dat numele unei întregi specii literare, visa ca oamenii să nu mai fie siliți să muncească, într-o bună zi. Iată o utopie de care ne desparte un singur pas. Și cu un singur cusur: când doar o minoritate dispune de venit regulat, doar acea minoritate dispune și de fonduri pentru consum. În 1958, Hannah Arendt scria în *Vita Activa,* cu mult înainte să poată fi prevăzută situația de astăzi: „Ne așteaptă perspectiva unei societăți productive rămase fără muncă, adică fără singura activitate la care s-a priceput vreodată. Se poate imagina ceva mai dezastruos?"

Prin urmare, e neapărată nevoie de o identitate, dar și de o recunoaștere obținute în urma unei activități – alta decât munca retribuită. Odată exclusă munca, urmează primejdia vidului, o perspectivă deloc roz, în care fiecare va încerca să acționeze febril, ca și cum nimic nu s-a întâmplat. Când mă aflu în zona fostului meu birou, între Bahnhof Friedrichstraße și Boulevard Unter den Linden, pe la prânz văd o mulțime de tineri care se întâlnesc, grăbiți să meargă la masă, lăsând cu toții senzația că ar avea un job la care trebuie să se întoarcă, dar cel mai probabil doar simulează pauza de masă și apoi se întorc acasă.

Se pare că prin Berlin bântuie zece mii de jurnaliști șomeri. Dacă îi adăugăm și pe cei care au pățit-o când s-a spulberat balonul de săpun cunoscut sub numele de *new economy,* cu un an înaintea valului de concedieri din mass-media, și pe toate victimele din branșele înrudite (spre exemplu, agențiile de publicitate și cele dubioase, de PR), în sfârșit Berlinul are din nou șansa de a produce

un soi de boemă. Cum-necum, în locul figurilor vesele, puțin fanate, care dezvoltau idei grozave prin cafenele, ne vom întâlni doar foștii colegi prost dispuși, îndureraţi sau doar melancolici, în cel mai bun caz, care își deplâng soarta, ocupați să ceară prin scrisori abil formulate compensații de la oficiul de protecție socială al artiștilor și să completeze formulare pentru obținerea autorizației de persoană fizică. De unde să mai aibă timp să fie și boemi?

Un fost coleg, de la un ziar care între timp și-a încetat apariția, se comportă în continuare ca un jurnalist ocupat până peste cap. Își pierde după-amiezile în districtul guvernamental și merge la fiecare conferință de presă, dar le preferă pe cele care oferă câteva gustări la sfârșit. Așa face economie și cu prânzul. Dacă i se adresează cineva, se străduiește din răsputeri să nu lase impresia că ar duce lipsă de patroni. Și pe Phoenix mai poate fi văzut, înghesuindu-se la conferințele de presă, luându-și grăbit notițe.

Fațade ridicate din falsul considerent că doar munca poate conferi recunoașterea socială. Din Antichitate până în epoca Reformei, orice om întreg la minte socotea munca drept un obstacol în calea adevăratei vieți. Cu singurul sens și singurul scop de a permite destinderea. Și acolo trebuie să ne întoarcem! Munca va trebui să fie din nou privită ca un rău necesar, și nu ca un instrument de salvare, chiar dacă astfel vom avea mai puțini bani la dispoziție. Apoi, mai trebuie să ne reamintim că, de-a lungul unor întinse perioade din istorie, munca nu a fost considerată o onoare. Mai onorabil era să-i ajuți pe oameni, să te îngrijești de sănătatea lor, să-i înveți sau să-i aperi.

De muncit se muncea doar de nevoie sau din lăcomie. Abia târziu, după Reformă, muncii i s-a atribuit și o componentă morală. Tot Luther a fost acela care a comis o greșeală cu bătaie lungă, aducând pe lume termenul de „profesie, ocupație", ca sinonim al „muncii".

Iar oamenii s-au împotrivit multă vreme să preia noua etică a realizărilor, dar până la urmă au înghițit-o. Munca și „dreptul la muncă" – potrivit lui Marx și Engels, unul dintre drepturile fundamentale ale omului, deci o componentă stabilă a programelor electorale ale tuturor partidelor germane – au devenit tot mai mult un determinant profund semnificativ al cetățeanului central-european. Și faptul că ginerele lui Karl Marx, Paul Lafargue, și-a atras antipatia tatălui soției sale când a publicat lucrarea sa *Das Recht auf Faulheit (Dreptul la lene,* 1880), în care pretindea tocmai ceea ce spune și titlul, a rămas din păcate o simplă notă de subsol a istoriei.

IUBEŞTE-ŢI CĂMINUL

Astăzi, o încăpere pare luxoasă dacă este goală.
HANS MAGNUS ENZENSBERGER

Despre valoarea locuinţei

Zicala *My home is my castle* a fost citată atât de des, încât sensul ei a devenit cu totul obscur. Ea transmite, pe de o parte, un soi de mentalitate de castel-vizuină, sentimentul că la tine acasă ai fi invulnerabil, însă în primul rând o anume mândrie faţă de căminul propriu. Englezii cred că *home* ar fi un cuvânt nepereche şi îşi venerează căminul ca pe un mic imperiu, în care oricine este suveran. Toţi englezii întâlniţi de mine dispuneau de o capacitate pronunţată de a-şi privi locuinţa atât ca pe o vizuină, cât şi ca pe un soi de palat.

Casele-tip din fostele suburbii ale Londrei, acum uzurpate de capitală, au fost într-adevăr ridicate, cel puţin în secolul al XIX-lea, ca nişte palate în miniatură. Proprietarii

de terenuri și de fabrici au construit pentru muncitori cartiere de locuințe, pe parcele identice și care copiau, într-un anume fel, propriile lor reședințe: fiecare casă a fost înzestrată cu un miniparc (peticul de verdeață din spate), un salon, prin urmare familia nu se mai aduna în bucătărie, lângă cuptor, ci în *drawing room,* care poartă acest nume pentru că acolo te retragi *(to withdraw).* Iar în salon s-a construit și un cămin, ca sus, la castel. Noile așezări au fost concepute pentru a-i elibera pe muncitori din locuințele lor cu pivniță întunecoasă și curte în spate. Ambiția de a eleva gustul și condițiile de viață ale maselor făcea parte din ideologia victoriană.

Astăzi, o sută de ani mai târziu, oricine are posibilitatea de a-și dota locuința cu etaj potrivit unor standarde care în urmă cu un secol rămâneau rezervate unei minorități. Și astfel îți poți concepe căminul, indiferent cât de mic ar fi el, ca pe un palat. Iar dacă nu îți vine la îndemână, privește-l ca pe cel mai spațios apartament de hotel. Dacă te deranjează apartamentul tău de două camere, imaginează-ți că ai o *suite* cu extrabucătărie într-unul din puținele hoteluri care încă nu au căzut pradă standardizării mondiale. Iar baia o declari zonă balneo. Crede-mă, funcționează! Joris-Karl Huysmans descrie cât se poate de frumos în romanul său *În răspăr* (1884), menționat în *Portretul lui Dorian Gray* de Oscar Wilde drept o misterioasă *yellow book,* cum poți să te simți la tine în baie ca în Mările Sudului, doar cu un strop de creativitate și de imaginație: „Torni în apa din cadă sare gemă, la care adaugi sare Glauber, clorat de magneziu și var, scoți la iveală dintr-un dulăpior

ținut sub cheie un ghemotoc de sfoară sau o bucată de parâmă pe care ai cumpărat-o cu mâna ta dintr-un depozit profesionist, în care spațiile vaste miros a mare și a port, apoi inspiri adânc..."

Se poate duce o existență respectabilă și în spațiul cel mai meschin. În Manhattan, o persoană singură, cu venit peste cel mediu, va considera un lux apartamentul său de circa treizeci de metri pătrați. (Potrivit legislației sociale germane, un șomer celibatar are dreptul la patruzeci și cinci de metri pătrați, cu finanțare de la bugetul de stat.) Însă o asemenea locuință poate fi mult mai frumoasă decât un *penthouse* enorm și lipsit de gust, cu condiția să renunți la anumite elemente de confort. Confortul pretinde garnitura de perne, iar eleganța scaune rezemate de perete. Confortul se dă în vânt după covoare, eleganța preferă podelele goale, dacă nu parchet masiv, măcar laminat. Confortului îi place să adauge, eleganței îi place să înlăture. Confortul ține la strâmtoare, iar eleganța la spații goale.

Unul dintre cei mai mari dușmani ai bunului-gust rămâne teama de frig, care împinge la supraîncărcarea fiecărui cotlon și la cât mai multe covoare, până la ultimul centimetru pătrat. Dar cele mai hidoase locuințe sunt, fără îndoială, cele ai căror proprietari consideră că lipsa simțului artistic poate fi compensată cu mobilă scumpă, „de designer", combinată cu tot soiul de minunății ale tehnicii. Locuințe cu izul respingător al fotoliilor de piele artificială, imitație Art Déco. Cu ramele atârnate prea sus de pe coridoare, etalând reproduceri după Miró, cu ecranul enorm tronând în mijlocul salonului, în chip de altar al locului.

Și, cel mai îngrozitor, afișul de Keith Haring, ori fotografia lui Gunter Sachs, ori tabloul lui Rizzi („adus de la New York").

De când se știe, banul a fost cel mai de seamă dușman al bunului-gust. Familia mea oferă cel mai bun exemplu, în acest sens. Procesul de sărăcire prin care am trecut de-a lungul ultimelor secole s-a dovedit un beneficiu nepreţuit. În castelele noastre, se obișnuia pe vremuri ca fiecare nouă generație să șteargă stilul de amenajare al celei dinainte. Așa se face că au fost acoperite cele mai frumoase fresce cu picturi noi, că au fost înlocuite cele mai fermecătoare măsuțe Roentgen cu trufașe piese Empire, sau că au fost abandonate splendide piese de mobilier baroc, cărora le-au luat locul niște gunoaie fabricate pe principiul istorismului. Nici nu a trecut mult de când și bogații și-au dezvoltat gustul pentru mobila veche. Doar până acum o sută de ani, se aruncau, pe cât posibil, toate „vechiturile".

La vremea când bunul-gust începuse să decadă peste tot, familia mea nu mai era, din fericire, suficient de bogată ca să poată ține pasul cu noile tendințe. Prin urmare, s-a păstrat și s-a folosit în continuare tot mobilierul de la începutul secolului al XVIII-lea, în loc să fie detronat de noile hidoșenii. De fapt, crizele financiare se dovedesc întotdeauna benefice, din punct de vedere cultural. Renumita Frauenkirche din München și-a păstrat inconfundabilele cupole deoarece orașul nu a avut banii necesari pentru turlele ascuțite cu care plănuia să le înlocuiască în secolul al XVI-lea. Münchenul se bucură și astăzi de simbolul său grație acelei sincope financiare.

Prin urmare, regula empirică sună astfel: cu cât există mai mulți bani, cu atât pândește mai acut primejdia rătăcirii gustului. Deși efectul veniturilor excesive este, de regulă, achiziționarea de orori, cine vrea să scapete cu stil ar face bine să evite orașele în care costul vieții este prea ridicat – Zürich și Londra, spre exemplu. Și München. În spațiul de limbă germană există doar două mari orașe în care pauperizarea poate fi îndurată în foarte bune condiții: Berlin și Viena.

Berlinul a prezentat dintotdeauna un avantaj pentru studenți bătrâni, șomeri, foști nesupuși ai încorporării, actualmente jurnaliști independenți – alimentele de bază (chifteluțele, castraveții de Spree, mai târziu *currywurst* și berea fără arome) sunt mai ieftine decât în alte orașe germane, potrivit tradiției. Nenumăratele expoziții de carte organizate de institutele culturale din toată lumea, conferințele și vernisajele desfășurate permanent la Berlin sunt tot atâtea prilejuri, dacă te îmbraci cum se cuvine, să te strecori seară de seară, fără bătaie de cap, printre oaspeți, să bei câteva pahare și să înghiți câteva tartine fără să te coste un cent. Este suficient „să arăți ca toți ceilalți" și nimeni nu-ți va cere invitația. Berlinul prezintă toate condițiile pentru a fi un adevărat paradis al paraziților, sau al *apașilor,* după cum li se zicea pe vremuri. La Berlin este relativ simplu și să-ți faci rost de o invitație la o ambasadă: reprezentanțele străine sunt bucuroase de orice oaspete civilizat.

Cum nu intenționez să public un ghid al *Berlinului pentru paraziți,* pot să dezvălui aici sfatul meu pentru orice pierde-vară: nu ezitați să vă procurați o invitație la

banchetele președintelui federal. În niciuna din capitalele vreunui alt stat G-8 nu este mai ușor să fii oaspete al șefului statului ca în Germania, sediul mondial al egalitarismului. Iată cum se procedează: doritorul se informează despre următoarele vizite de stat și compune o scrisoare politicoasă, pe hârtie cu antet nu prea pompos, prin care explică, într-un registru plauzibil, de ce ar dori să se afle pe lista invitaților tocmai cu acel prilej; va născoci denumirea firmei sale mici sau mijlocii, care dorește să stabilească relații comerciale intense, desigur tocmai cu țara în cauză, sau va pălăvrăgi ceva despre niște relații culturale (ori, mai bine, caritabile) – garantat se va alege cu o invitație, cu condiția să nu țină morțiș să fie prezent când vine Putin sau Elisabeth. Președintele Uzbekistanului, al Republicii Chile sau al Sloveniei (ori poate al Slovaciei?), toți vin în vizită și efortul protocolar este același, iar de mâncat se mănâncă foarte bine la președintele federal. Doar toasturile cad uneori mai greu la stomac. După masă, se poate conversa aproape cu oricine, fără probleme (în afara ministrului de externe Fischer, care își alege cu grijă partenerii de discuție). Iar când omul va începe să se plictisească, se va putea retrage oricând: stația de autobuz se află chiar în față la Schloss Bellevue.

Scăpătații au parte de tratament cât se poate de prevenitor la Berlin, prin tradiție. Izolarea vreme de mai multe decenii a dus la formarea unei mentalități de tipul trebuie-să-ținem-aproape, amintirea vremurilor în care supraviețuirea era posibilă doar grație donațiilor în bani mai are și acum efect în toate straturile sociale. În niciun

alt oraș în care se vorbește germana nu există atâția asistați, care primesc bani și mâncare din fonduri publice, și nicăieri autoritățile nu se arată într-atât de prietenoase. Ar putea fi vorba de cel mai palpabil succes al generației șaizeci și opt, care a reușit să îndepărteze mucegaiul prusac deranjant din birourile administrației berlineze.

Pe vremea când mai locuiam în Berlin-Kreuzberg, agenta fiscală din cartier era o tânără foarte atrăgătoare, cu un nume amuzant, alcătuit aproape numai din consoane: Skrzypczakjk; când venea la noi pe stradă, cu avizele de plată în geantă, oamenii o salutau prietenos. Uneori se așeza la o masă la Giovanni, cafeneaua populară a cartierului, și sorbea două *espresso,* contemplându-și cu bunăvoință zona de răspundere. Vizitele ei nu erau niciodată dezagreabile.

Berlinul nu este ostil față de săraci nici în ceea ce privește spațiul locativ. Chiriile sunt neobișnuit de convenabile și, chiar mai important, aproape nimeni nu-și consideră casa un bun de prestigiu și nici nu pune mare preț pe reprezentare; în schimb, totul se concentrează pe stil.

Dacă Berlinul se distinge poate mai degrabă prin pitorescul său, Viena este cu siguranță un oraș mult mai frumos pentru cei în proces de pauperizare. La Viena, și de aceea este atât de agreabilă, devii de-a dreptul suspect dacă ai bani. Nimeni nu se vede exclus din societate pentru simplul fapt că a rămas sărac, invitații primești și dacă nu mai ai carte de vizită, câtă vreme îți dai puțin silința să-ți menții vioiciunea spiritului. La Viena, poți considera că te bucuri de succes social când personalul

de la Café Hawelka ți se adresează pe numele mic – precedat, se înțelege, de „Herr", respectiv „Frau". Iar parveniții, în schimb, sunt desconsiderați chiar și când sponsorizează Musikverein sau Staatsoper. În aproape oricare alt oraș al lumii occidentale, îți poți deschide cu bani drumul spre înalta societate. La Viena, nu funcționează. Cine vrea să fie acceptat trebuie să lase impresia că nu are bani.

Viena, ca fostă capitală a unei monarhii centraliste, se mai caracterizează și prin mândria tipică tuturor culturilor de curte față de cei patru pereți ai săi. Și cum Viena a sărăcit cu repeziciune după prăbușirea Imperiului Austro-Ungar, această relicvă a reprezentării de curte s-a păstrat într-o formă simpatică: cei mai săraci „foști" stau în clădiri vechi, uriașe, cu chirii străvechi, minuscule, pe care le-au preluat, împreună cu mobilierul, de la bunica sau de la unchiul, și nimeni nu gândește că lipsa gustului s-ar putea compensa cu bani. De aceea Viena a și fost scutită de soarta tristă a altor orașe bogate, cu istorie asemănătoare.

În majoritatea marilor așezări germane, cu excepția orașelor imperiale și hanseatice libere, reședințe princiare și monarhice, domnește, așa ca în toate culturile de curte, snobismul. Fiecare strat social a maimuțărit stilul de viață și obiceiurile celui imediat superior, iar impulsul de a ține pasul i-a împins întotdeauna pe imitatori, iremediabil, spre datorii. Prototipul tuturor curților regale a fost cea de la Versailles. Pentru a înțelege sistemul snob dominant

la München sau la Hanovra, la fel ca la Dresda sau Kassel, este suficient să studiem curtea franceză.

În Franța monarhică a secolului al XVIII-lea domnea o complicată ierarhie, care stabilea cu exactitate cine avea voie să locuiască în ce clădiri și ce denumire avea voie să le atribuie. Doar regele și prinții trăiau în *palais,* în timp ce cavalerii de rang înalt erau nevoiți să-și numească palatul, modest, *l'hôtel.* În cazul burghezilor se vorbea de *maison.* Marea masă a clădirilor orășenești o formau așa-numitele *maisons particulières,* termen doar parțial acoperit de traducerea „case particulare". Locuitorii lor duceau o *vie particulière,* o viață social nerelevantă. Norbert Elias o denumește, puțin brutal, viață „marginală". În culturile de curte, putea lua parte la viața publică doar cine era în măsură să se reprezinte; a duce o *vie particulière* se considera deplorabil și înjositor.

Mentalitatea respectivă avea efect până în straturile celei mai mărunte burghezii. La Darmstadt, Bonn sau München, oricine dorea să se vadă că „s-a realizat" trebuia să facă paradă cu propria sa locuință – și așa a apărut temuta „cameră bună", în care cel mai bine nu intrai niciodată, unde aveai voie să păsești pentru fotografia din ziua confirmării și în care, altfel, se ștergea praful și cam atât. Musafirii erau invitați numai de două ori pe an, fiind apoi poftiți să admire fotografiile din ramele de catifea și bibelourile din vitrine, să mănânce prăjituri și să bea cafea din serviciul „pentru oaspeți", dar cu atenție, să nu păteze broderiile. Camera bună este, ca să spunem așa, o implozie a reprezentării de curte.

Din fericire, zilele camerei bune sunt numărate, la serviciul de cafea „pentru oaspeți" s-a renunțat, iar mobilele, în vremurile noastre, au început să fie folosite, nu doar protejate. Chiar și pentru simplul motiv că nimeni nu mai vrea să-și consume timpul cu ștersul prafului, nimicurile dispar din locuințe, eliberând locul. Peste tot există acum mobilă simplă și elegantă, care ar fi costat o avere cu câțiva ani în urmă.

Ca să-și păstreze, sau chiar să-și îmbunătățească, standardul de viață în ciuda mijloacelor financiare tot mai scăzute, din ce în ce mai mulți optează pentru un trai de-a dreptul arhaic: locuința în comun. Cea mai mare parte a istoriei lor, oamenii au trăit în cete. Asta trebuie să-i fi ușurat viața până și omului de Neanderthal (o singură legătură la cablu, o singură mașină de spălat vase) și nu există niciun motiv pentru care să nu ne întoarcem la o asemenea formă de existență extrem de gregară. Nu numai studenții, ci și angajații, și pensionarii, și frații, și prietenii preferă să se mute în gospodării comune, sfidând atomizarea socială și risipa. Până și șeful guvernului celui mai mic land al federației germane locuiește într-o comunitate, familii întregi rămân împreună cu copiii lor ajunși la maturitate, deoarece astfel dispun de spații mai generoase, economisesc bani și reușesc să trăiască mai bine cu forțe reunite.

Locuințele comune, locuințele care rămân mereu cu ușile deschise, au exercitat mereu asupra mea o forță de atracție magică, mi-au fost întotdeauna mai dragi decât

restaurantele sau cafenelele. Chiar și la Hawelka, locul cel mai potrivit în rolul de cămin-surogat, după o vreme mă cuprinde neliniștea, spre deosebire de casa unor prieteni unde oamenii intră și ies, iar eu mă simt bine și nu-mi mai vine să mă uit la ceas și nici nu apare mereu câte un chelner dornic să-ți bage pe gât cine știe ce consumație, toaletele nu arată ca în Fâșia Gaza (cele de la Hawelka sunt atât de neglijate, încât lumea le consideră o curiozitate) și se stă mult mai comod decât la cafenea.

Nicăieri nu poți înțelege mai bine ce a vrut să spună Schopenhauer în alegoria sa cu porcul spinos decât într-o asemenea locuință. Porcii spinoși, potrivit lui Schopenhauer, simt nevoia să se apropie și să se înghesuie cu drag unii într-alții, dar imediat sunt siliți să se îndepărteze, din cauza țepilor, și repetă tot procesul până când, în sfârșit, „găsesc distanța potrivită, care le convine cel mai mult". Distanța potrivită dintre oameni, nu prea aproape, dar nici prea departe, face din conviețuire forma cea mai plăcută a existenței, iar sistemul funcționează cel mai bine, din experiența mea, în locuințe cu ușile larg deschise. Ospitalitatea pură și plină de seninătate poate fi întâlnită și într-o mansardă, și într-un bordei.

Una dintre cele mai elegante locuințe în care am intrat era minusculă și se afla la etajul al doilea al unei clădiri vechi și șubrede din Budapesta. Aparținea unchiului meu Zsigmond, conte Nyáry, pe care îl vizitam uneori când Ungaria făcea parte din Blocul comunist. Fiica lui cea mare nu se mai întorsese acasă după o călătorie în Vest, iar autoritățile au făcut tot ce le-a stat în putință pentru a le

arăta celor din familia Nyáry că sunt dușmani de clasă și i-au mutat într-un apartament de două camere – tatăl, mama și patru copii.

Locuința familiei Nyáry demonstrează că normele bunului-gust și ale stilului pot fi respectate chiar și în cele mai grele condiții. Noaptea se transforma în dormitor, iar dimineața în zori devenea salon – cu ferestrele larg deschise, cu saltelele strânse, cu biblioteca pusă în ordine, cu fotoliile așezate la locul lor – da, era salonul în care Onkel Zsigmond își primea oaspeții. Serviciul de ceai provenea din nenumărate alte servicii, cu cești străvechi, și toată lumea se bucura de atmosfera destinsă întâlnită doar în conacele de la țară.

Zsigmond purta mereu aceleași două costume, peste zi cel maro, iar seara cel negru, chiar dacă nu avea oaspeți, ceea ce se întâmpla rareori. Făcea parte dintre cei interesați de înfățișarea lor, fără să conteze dacă sunt singuri sau în societate. Nu i-ar fi trecut prin minte să-și slăbească nodul cravatei sau să-și încalțe papucii de casă nici dacă rămânea singur. După cum spunea cineva, cândva, nu orice pas dincolo de ușă înseamnă că ai plecat de acasă, dar ai plecat de acasă din clipa în care ai trecut de pragul dormitorului. Dar asta o poate afirma doar cine nu a cunoscut niciodată un domn ca Zsigmond Nyáry.

Prin urmare, frumusețea unei locuințe nu stă în suma cheltuită pentru amenajare, nici în cartierul în care se află, ci în naturalețea cu care își întâmpină oaspeții. Bogat este cel a cărui locuință rămâne punct de atracție pentru prieteni. Și bogat este și cel ce are prieteni la care își poate

petrece zilele ploioase, când i se pare că i se prăbușește tavanul în cap. În schimb, nu există pe lumea asta niciun sistem hi-fi marca Bose, niciun televizor cu ecran mare, active-matrix, și nici mobilă stil cumpărată de la Conran care să poată transforma o casă într-un loc în care să te simți bine.

MÂNCATUL TE SATURĂ

Nu știu să mai stea și pe acasă?

Sora mea GLORIA

(intrând într-un restaurant supraaglomerat)

CUM SĂ MĂNÂNCI „SĂNĂTOS" ÎN ORAȘ ȘI ALTE PROASTE OBICEIURI

Mai există unii care afirmă senin că la ei în frigider găsești numai o sticlă de șampanie și un film Kodak (sau lac de unghii, după caz), și nimic altceva, considerând dovada unui *lifestyle* cât se poate de monden. Absolut *démodé!* Mai întâi de toate, șampania este o băutură de proastă speță, produsă din struguri rămași după selecționarea celor din care se face vinul. Apoi, dacă studiem mai de-aproape, ce poate fi mai mic-burghez decât „mâncatul în oraș", cu atât mai mult în combinația „sănătos"?

La întrebarea „Ce facem diseară?", citadinului get-beget îi vine în minte, aproape fără excepție, răspunsul: „Ieșim

în oraș." Și odată ieșiți, conversația se poartă în jurul aceleiași singure teme – mâncarea – iar dialogurile sunt cam așa: „Vai, excelentă salata mea de rucola, oțetul e sigur din Modena." – „Te rog să guști din pieptul de rață (pe rucola, nota autorului)." – „Mmm, divin!" Apoi se ridică paharul și se încuviințează, cu un aer atotștiutor, afirmația că Retzina are gust doar băută în Grecia, și că ar fi fost mai bună o Sancerre. Toate acestea fiind stabilite, salvarea vine odată cu felul principal, un subiect capabil să ocupe tot restul serii.

Așa-numita „gastronomie tematică" poate fi considerată una dintre cele mai amenințătoare calamități ale civilizației. Se numește așa deoarece oamenii nu se mai mulțumesc doar să mănânce, ci vor să „aibă o trăire", deoarece nu mai găsesc să-și spună nimic cât stau la masă, față în față. Mai precis, într-un restaurant cu specific personalul poartă fustă din paie, iar ambianța este cât mai stranie cu putință. Trebuie să te descalți și să stai ghemuit pe perne, sau măcar să sorbi băuturi dulci din pahare de plastic care imită nucile de cocos, împodobite cu umbreluțe de hârtie. Hans-Peter Wodarz, cel care a condus pe vremuri restaurantul *Ente im Lehel* din Wiesbaden, face parte dintre primii care au înțeles că onorata clientelă preferă să fie distrată, în loc să se distreze singură și, prin urmare, trebuie să-i fie oferit ceva în timpul mesei. A descoperit combinația dintre circ și restaurant, cu care se află de mulți ani prin turneu în întreaga Germanie. La el în local, chelnerii se împiedică și își pătează clienții cu sos, în timp ce pe scenă se desfășoară reprezentații artistice.

Clienți care o seară întreagă nu schimbă niciun cuvânt între ei și se întorc fericiți acasă, ușurați de câteva sute de euro.

Se zice că a fost o vreme când anumite restaurante aveau căutare pentru mâncarea deosebit de bună. Astăzi, în esență, există doar fâșii de piept de rață sau lucruri și mai rele: „cu" rucola. Până și ceea ce odinioară se considera *haute cuisine* a încetat de mult să mai ofere produse comestibile. Mi-aduc aminte și acum de vremurile bune ale bucătăriei de lux, când Eki Witzigmann conducea Aubergine din München și ne servea nouă, oaspeții săi cei mai îndrăgiți, coadă de bou înăbușită și apoi *Kaiserschmarren,* în vreme ce avocații de pe la mesele din jur ciuguleau din mâncarea lor *nouvelle cuisine* și ne priveau cu invidie, pe furiș, dar ce primisem noi nu era trecut în meniu.

După ce a fost descoperită, *nouvelle cuisine* a îndeplinit o funcție măreață – eliberarea de bucătăria franțuzească, bazată pe făină și grăsime. Dar nu după multă vreme, a fost depășită: bucătarii, sub efectul presiunii grotești a jurnaliștilor specializați în invenții cu orice preț, au fost preocupați exclusiv de a se dovedi cât mai originali, uitând între timp să mai și gătească. De curând am fost invitat din nou, după o pauză mai lungă, într-un restaurant de lux și, citind meniul, am înțeles imediat că *nouvelle cuisine* se află în pragul apocalipsei: Lasagna cu stridii. Alo? Carpaccio în spumă de bere? Cum, vă rog!? Și, de parcă ar mai fi fost nevoie de o culme a absurdului: înghețată bacon-and-egg. Vă rog să mă credeți! Din curiozitate, am comandat înghețata. M-am trezit în farfurie cu o bilă de gheață galbenă și unsuroasă, cu gust deloc ispititor, de untură veche.

Dar restaurantele se dovedesc insuportabile nu atât din cauza mâncării, cât a serviciului. Chelnerii sunt fie nerușinați, fie încearcă să ți se vâre în suflet, excesiv de afectați, ceea ce este încă și mai nerușinat. Specialistul în restaurante de la *Vogue,* ediția americană, a absolvit un curs de pregătire și a scris o carte despre experiența lui în domeniu. Astfel am aflat că un oberchelner bun, din New York, stoarce pe an vreo șaptezeci și cinci de mii de dolari din bacșișuri și că există trucuri bine știute menite să-i sporească veniturile. Atitudinea excesiv servilă, din câte se pare, nu are darul să atragă dărnicia. Chelnerul câștigă partida abia când își domină clientul: își începe jocul refuzând să-i ofere locurile pe care le preferă, conducându-l la cele alese de el. Apoi, dacă își cunoaște bine meseria, vine la masă și, ignorând cu desăvârșire că meniul a fost studiat, propune pe un ton imperativ fileul de barbun, ca și cum comanda clientului ar fi o palmă la adresa întregii bresle pe care o reprezintă.

Mersul la restaurant este un chin, la care sunt supuși o mulțime de oameni stresați. Fie și numai din rațiuni de timp. Profesiunea lor îi solicită în asemenea hal, încât nu au încotro și frecventează locurile de groază pentru a-și potoli foamea sau pentru a participa la ședințe de lucru. După ce nu te mai afli zi-lumină în jugul vieții profesionale și nu-ți mai permiți să mergi mereu la restaurant, vei constata o creștere a calității propriei tale vieți. Un fost coleg, care se zbate și el ca jurnalist independent, îmi propune neîncetat să „ieșim la masă" undeva.

Și de fiecare dată încerc să-l fac să înțeleagă că noi, cei în proces de scăpătare, suntem scutiți de o asemenea corvoadă, deoarece există și modalități mai stilate să îți întâlnești prietenii.

În orașe ca Londra, Paris sau Viena, pare cât se poate de normal să îți inviți prietenii acasă, indiferent de cât spațiu dispui. Nu are importanță dacă locuiești în Kensington Palace, într-o casă-tip de pe Lavender Hill sau într-un apartament de bloc, obiceiul este să-ți inviți cu regularitate câțiva prieteni la cină, fără un prilej deosebit, fără să le oferi mai mult de o porție de spaghetti. Mersul la restaurant este ca o declarație de faliment social. Numai în scurta, dar cu atât mai groaznica epocă Lady Di, la Londra era considerat șic mersul la restaurant. Diana a dat tonul, frecventând cu asiduitate San Lorenzo, din Beauchamp Place (nume pe care englezii îl pronunță aiurea, *beech-am),* din dorința de a fi văzută, în primul rând de jurnaliști, și o vreme i-au urmat exemplul toți londonezii care țineau cât de cât la imaginea lor. Între timp, lucrurile au revenit la firesc, lumea face din nou invitații acasă – mult mai elegant, și mult mai comod.

Dar cel mai neplăcut este când accepți invitația unor proaspăt îmbogățiți. Masa arată întotdeauna de parcă ar fi opera unui decorator chiaun încă după o orgie cu ecstasy. Obiecte diverse din lut și lemn, nisip și flori compun toate câte un aranjament monstruos, peste care, la Düsseldorf sau în Bogenhausen-München, se mai presară și o imitație de praf de aur. Ramurile acestor autentice sculpturi se întind adesea până în supa de coriandru cu spumă de

ardei și semințe de pin, pe care din fericire nu poți să o mănânci, deoarece lingurile speciale, ale designerului Philip Stark, sunt inutilizabile. De obicei ți se înșiră în față și un mare număr de pahare, produse artizanal de Firma Riedel, în care se află vin scump cu gust ieftin, din care ai voie să bei numai după ce apuci paharul de picior și nu înainte de a fi privit adânc în ochii stăpânului casei. Iar locul îți va fi marcat de o bucată de carton cu numele tău scris greșit, dar de mână, de caligraf, și va trebui să asculți plicticoasele povești ale gazdei despre bătaia de cap pe care ți-o poate da o casă de vacanță pe Fuerteventura.

Una dintre cele mai remarcabile experiențe a rămas dineul la care am fost invitat de Shawne Borer-Fielding, pe vremea când ea și soțul său erau considerați încă o esență a noii înalte societăți berlineze. Decorațiunile mesei, inclusiv farfuriile de porțelan, purtau semnătura Versace. Totul scăldat într-un vis alb și auriu, în care străluceau lumânările, și ele incluse într-un aranjament floral sinistru, din iederă. Și serveau doi chelneri afectați, ca parte a aranjamentului de catering al serii, dintre care unul era ușor fardat și răspândea o mireasmă de Kouros de la Yves Saint Laurent. Ce anume am primit de mâncare am reușit să-mi scot din minte, dar mi-a fost imposibil să șterg mirosul penetrant de Kouros al majordomului de închiriat, care m-a urmărit întreaga seară, și greața care mă cuprindea săptămâni la rând, ori de câte ori vedeam ceva de la Versace.

Un apartament mic e mult mai plăcut, în care două duzini de oaspeți se împart între salon și dormitor, unde se stă pe marginea patului cu farfuria în brațe, se bea vin

ieftin și se mănâncă paste cu ciuperci deshidratate... de acolo nu-ți mai vine să pleci. La o cină la care se stă la masă, în schimb, nu trebuie să fie invitate mai mult de șapte persoane, care să poată conversa în voie, nu doar cu persoana de alături, evitând obositoarea flecăreală mărunță. Și nu are importanță dacă farfuriile sunt ciobite, oala de supă a rămas doar cu o toartă – cu atât mai bine. Și printre tacâmuri pot apărea furculițe Lufthansa șterpelite, cuțite WMF și linguri de argint de toate soiurile.

Cel mai important este să nu te agiți în legătură cu mâncarea. Puține lucruri sunt mai enervante decât o gazdă care aleargă neîncetat de la masă în bucătărie și înapoi, scuzându-se că i se arde puiul și că nu i-a ieșit sosul. Cu cât gătești mai din scurt, cu atât va fi o cină mai încântătoare. Invitații noștri primesc, în esență, legume în sos de curry, după o rețetă thailandeză. Judecând după gust, s-ar zice că mulți bucătari au gătit ore în șir, în realitate fiind vorba doar de legume fierte în lapte de cocos bine condimentat. Când avea oaspeți, mama gătea întotdeauna aceeași mâncare cu varză, unguréască – *káposztás kocka.* Apoi un desert unguresc, piure de castane. Și la fiecare în parte se pricepea de minune. La noi în familie nu s-a făcut niciodată mult caz în privința mâncării, iar oaspeții se amuzau cu adevărat și nu iroseau o jumătate din timp lăudând meniul, care era, desigur, excelent, dar nu se cerea în centrul atenției.

Nici contul fără acoperire, nici locuința prea mică nu-i pot răpi cuiva care sărăcește în stil mare plăcerea de a avea invitați. Această formă de ospitalitate se bucură de

multă prețuire în toate culturile. Mai cu seamă în țările nu foarte bogate, joacă un rol de seamă, indiferent cât de modeste ar putea fi bucatele puse pe masă. Astfel totul se transformă într-un eveniment de societate, la care oaspeții ocupă rolul central. La noi, în schimb, fie mâncarea însăși se află în centrul atenției, fie nu băgăm de seamă cu ce ne hrănim.

Mâncăm ca să treacă vremea, din frustrare sau din plăcere, chiar și atunci când nu ne este foame. Industria dietetică a rămas singura ramură a economiei care înregistrează creșteri constante ale cifrei de afaceri, în Europa și în America de Nord. Cel mai mult se cheltuiește totuși pentru tratarea afecțiunilor cardiace, a hipertensiunii, a diabetului, a problemelor articulare și ale coloanei vertebrale. Industria a transformat bulimia în factor de creștere a pieței de consum. În Statele Unite se plătesc anual trei miliarde de dolari pentru intervențiile chirurgicale de reducere a volumului stomacului.

Curios este că, de-a lungul secolelor, excesul de greutate a fost considerat dovada bunăstării materiale. În schimb, de cincizeci de ani încoace aria noastră culturală este dominată de regula stabilită de Wallis Simpson, ducesă de Windsor: *You can never be too rich or too thin.* Bineînțeles că poți ajunge prea slab. Fie-ne îngăduit să adăugăm asta pentru toți tinerii care, din aversiune față de obiceiurile alimentare ale părinților și profesorilor lor, cad pradă anorexiei – cealaltă extremă, indusă și ea tot de civilizație. Indiferent cât de imbecilă ar fi sentința respectivă, nu se poate contesta că supleţea a devenit simbol al statutului

social. Obezitatea este astăzi o problemă a clasei de jos, în special, în vreme ce elitele se străduiesc să atingă idealul de suplețe și fitness. În nordul cartierului berlinez Neukölln și la München, în Hasenbergl, hrana de bază constă din chebap și chipsuri, în Berlin-Mitte se rumegă frunze de rucola, iar în Hackescher Markt noul local la modă este un mic *vitaminbar,* Grasshopper, „lăcusta", unde găsești sucuri proaspete, inclusiv de grâu verde încolțit, și supe cu ghimbir. Dar că hrana sănătoasă trebuie să fie din principiu mai scumpă decât cea industrială rămâne o simplă legendă citadină. Indiferent că ar fi vorba de varză, roșii, mere, fasole, cartofi sau de ceapă, oamenii de știință descoperă în dieta vegetariană noi și noi substanțe esențiale pentru sănătate, care se găsesc în cele mai ieftine alimentare.

Se știe de mult că între alimentație și sănătatea corporală există o legătură nemijlocită, în schimb relația dintre hrană și bunăstarea psihică este abia acum (re)descoperită. Pe vremuri se spunea că „peștele te face mai înțelept" și „nu poți învăța cu burta plină", ceea ce noi consideram o filozofie depășită și o respingeam ca atare. Între timp s-au cheltuit milioane de euro pe cercetare și iată ce s-a stabilit: peștele face să crească nivelul de inteligență, iar stomacul plin predispune la nerozie și depresie.

Organizația de binefacere britanică Mind a susținut vreme de mulți ani cercetarea relației dintre mâncare și intelect. În 2004 s-au publicat rezultatele, potrivit cărora senzația continuă de sațietate și substanțele din categoria zahărului, cofeinei și alcoolului împiedică secreția serotoninei, „hormonul fericirii", în vreme ce consumul abundent

de apă, legume, fructe și pește asigură aprovizionarea creierului cu serotonină – dacă nu te înfunzi până la refuz.

Acizii grași omega-3 conținuți în pește par să fie un tratament cu adevărat miraculos pentru cap, un soi de lubrifiant al creierului. Nutriționistul Peter Rogers, profesor la Universitatea din Bristol, nu are nicio îndoială – alimentația bogată în vitamine și consumul regulat de pește pot vindeca formele de depresie ușoară, favorizând funcția cognitivă a creierului. Pacienții care se aflau sub tratament medical antidepresiv au luat parte la un experiment finanțat de organizația Mind, în cadrul căruia au fost nevoiți să-și limiteze regimul alimentar în esență la legume și fructe, să bea zilnic cel puțin doi litri de apă sau ceai neîndulcit și să consume pește cel puțin o dată pe săptămână. Trei sferturi dintre subiecți au raportat ameliorări „vizibile", iar un sfert – dispariția completă a stărilor de melancolie.

Michael Crawford, director al Institutului de chimie a creierului de pe lângă University of North London, a lansat ipoteza că evoluția creierului uman ar urma o traiectorie descendentă acum, după mai multe milenii de progres, din cauza regimului alimentar eronat. În cazul în care se dovedește corectă constatarea sa, potrivit căreia în Marea Britanie „componenta genetică a inteligenței" scade cu o jumătate de procent cu fiecare nouă generație, vom ajunge încetul cu încetul să ne facem griji în legătură cu prietenii noștri britanici, pentru că, într-o bună zi, până și un cotidian ca *Sun* ar putea să-i solicite prea tare. Chiar dacă nu devorăm, ca englezii, slănină prăjită încă de dimineață și mâncare gătită tot restul zilei, obiceiurile noastre

alimentare sunt asemănătoare celor anglo-saxone. Și noi ne putem îngrășa, dar ne putem și prosti cu fiecare îmbucătură. Ceea ce trebuie luat *ad litteram,* deoarece chiar și o singură masă poate afecta starea creierului, potrivit ultimelor studii de la Cambridge University. Inutile ironiile la adresa zicalelor de pe vremea bunicii – se pare că este adevărat, „peștele te face mai înțelept" și „nu poți învăța cu burta plină".

De vină pentru faptul că abuzăm de propriul nostru corp, transformându-l într-o instalație de ardere a deșeurilor, nu este doar „consumul nătâng", ci și industria alimentară care, în strădaniile ei de a produce hrană cât mai ieftină, elimină consecvent de ani și ani tot ceea ce este important pentru creier. Acizii grași atât de benefici, omega-3 și omega-6, sunt prezenți nu doar în pește, ci și în carne, lapte, ouă și legume, dar agricultura mecanizată și laboratoarele industriei alimentare îi filtrează cât pot mai bine, deoarece sunt ușor alterabili. De aceea sunt eliminați din mâncarea semipreparată, din salamuri, din pizzele congelate. Singurele grăsimi pe care le consumăm în înaltă concentrație rămân acizii grași saturați, care obturează arterele. Și cum este mai ieftin să se utilizeze fertilizatori artificiali fără elemente nutritive, alimentele ajung tot mai lipsite de vitamine și mai pline de nenumărate adaosuri chimice, menite să le crească valabilitatea, să le intensifice culoarea și gustul, în detrimentul sănătății.

Pe vremuri, chimicalele respective erau rezervate universului supelor la minut, astăzi, în schimb, rar mai există în magazine vreun produs de gata care să nu fie plin-ochi

de conservanți, stabilizatori, acidifianți, potențatori de gust, antioxidanți și coloranți, în special sosurile, preparatele instant și supele la cutie. Iar luxul de a economisi 1,7 până la 8,4 minute preferând să nu mănânci spaghetti cu roșii proaspete, ci cu un terci frecat la mixer, dintr-un praf incolor, să folosești la clătite nu trei ingrediente, ci doar unul singur – coca semipreparată ținută la congelator – sau să torni peste broccoli „Broccoli Superfin", în loc să pui câteva picături de ulei de măsline, îl plătești nu numai prin proastă dispoziție, ci și cu mult mai mulți bani.

Unele dintre cele mai vândute produse în Statele Unite sunt Twinkies, niște fursecuri cu gust de burete dulce care, potrivit reclamei, reprezintă gustarea ideală a elevilor. Twinkies nu au dată de expirare, deoarece sunt sintetice sută la sută. Lăsate afară, pe pervaz, nici păsările și nici furnicile înfometate nu se ating de ele. Într-un proces de crimă, la San Francisco, avocații au încercat să impună o clauză de responsabilitate diminuată pentru clientul lor deoarece, înainte de comiterea faptei, consumase, din câte se pare, prea multe Twinkies – ceea ce i-ar fi afectat discernământul. Curtea nu a acceptat argumentația, în schimb a fost de acord să considere excesul de *junk food* al inculpatului drept indicator al stării sale de spirit depresive și să acorde circumstanțe atenuante.

Cât timp am avut un loc de muncă sigur, mi-era indiferent cu ce mă hrăneam. Într-o zi de lucru, la birou, mâncarea era un simplu combustibil; trebuia să fie fierbinte și putea fi și grasă. Acasă, soția mea gătea numai cu legume

alese de la magazinul bio. Nu mă preocupa câtuși de puțin că, în schimbul banilor cu care la magazinul bio îți cumpărai câteva roșii și doi castraveți de salată, la Aldi umpleai un coș întreg. Cârnați ieftini, în jungla urbană, sau dovlecel fiert la foc mic, acasă – lucruri care pentru mine nu aveau cine știe ce valoare. Situația s-a schimbat abia după ce nu am mai avut atâția bani la dispoziție.

Cumpărăm în continuare de la magazinul bio, bineînțeles, dar acum consider asta un lux asumat. Mi-amintesc cât se poate de bine, la scurt timp după ce fusesem demis, cum mă luptam să aplic pentru plata de șomaj, ghidându-mă după suplimentul „Activități independente", când soția mea s-a întors acasă cu ouă de la magazinul bio. Pe ambalajul de șase bucăți se vedeau mai multe simboluri ale rețelei de magazine ecologice, o ștampilă a Fundației Warentest pe care se putea citi „Produs de înaltă calitate" și vreo câteva desene trăsnite. Reprezentau găini în posturile cele mai fericite, în cuibare de paie, ciugulind grăunțe, ocupând locurile cele mai bune. Câtă vreme soția mea insistă să cumpere numai ouă de la găini care scurmă cum scrie la carte, lapte de la vaci fericite și morcovi și ardei liberi și mulțumiți, pot fi sigur că sunt conștient de valoarea fiecărui dovlecel. Abia ca scăpătat am început să fiu atent la calitate. Doar când nu mai ai de ales și trebuie să-ți stabilești priorități începi să renunți la inutilitate și să prețuiești valoarea.

M-am întâlnit nu de mult cu un vechi amic, pe care nu-l mai văzusem de mulți ani, și am fost surprins că nu bea vin. Îmi rămăsese în amintire ca mare cunoscător și

iubitor de vin, fiind uneori solicitat ca expert de firma de licitații Christie's. Mi-a explicat lapidar că vremurile s-au schimbat și nu-și mai poate permite vinurile care îi plac. Și nici măcar un Bordeaux cât de cât acceptabil, iar de poșirci ieftine nu vrea să audă. Prin urmare, nu mai bea vin, ci doar bere germană care, alături de apă, este cea mai curată băutură din lume.

Oare în anii în care ne permiteam Prosecco ne uitam de sus la bere, ca la ceva inferior pe scara socială? Oare nu alegeam cu toții la recepții paharul de vin, în locul celui de bere, în semn de finețe, chiar dacă știam prea bine că, în caz de atentat cu otravă, gustul vinului ascunde pericolul? Iar acum iată ce spune unul dintre cei mai mari experți în vinuri din Europa, rezumând experiența sa de decenii: nu mai bea decât bere. Un model posibil pentru noi toți. Întoarcerea de la Prosecco la bere ilustrează cel mai frumos câștigul cultural pe care îl poate reprezenta pauperizarea noastră relativă.

FITNESS FOR FREE

Întreaga omenire se împarte în trei clase.
Cei nemișcători, cei mișcători și cei care se mișcă.
(Din arabă)

CUM SE MENȚINE ÎN FORMĂ UN PROASPĂT SĂRĂCIT

Forma fizică nu poate fi cumpărată. Mișcarea nu poate fi înlocuită cu hrana sănătoasă, și cu atât mai puțin cu pilule ori saltele magnetice probiotice. Este adevărat, cele mai îndrăgite programe de fitness sunt cele care promit că nu va fi nevoie de niciun efort, așa cum s-a întâmplat și în cazul dietei descoperite de un american, care permitea consumul masiv de carne grasă. Americanul a devenit unul dintre cei mai bogați autori de carte din lume, în schimb a murit în urma unui infarct. Volumele sale și-au păstrat statutul de bestseller; s-au dezvoltat și meniuri complete care-i poartă numele, iar văduva sa intentează proces oricui afirmă că soțul ei ar

fi murit din cauza propriei sale descoperiri. O firmă californiană vinde cu succes, în toată lumea, pantofi de sport, a căror reclamă susține că ar menține forma fizică a purtătorului fără niciun efort din partea acestuia. Un mecanism cu arcuri „integrează" exerciții musculare în mișcările normale obișnuite, cu alte cuvinte pantofii fac sport în locul omului.

Ironia face că, într-o perioadă al cărei simbol ar trebui să fie mai degrabă papucii de casă, pantofii de sport produși de Puma și treningul de la Adidas sunt considerate accesorii indispensabile. Europenii aruncă pe fereastră, anual, câteva miliarde de euro pentru a deveni membri ai cluburilor de fitness, fără să recurgă la serviciile respective. Preferă să dea o groază de bani ca să-și potolească mustrările de conștiință, decât să-și recunoască neputința în fața expansiunii țesutului adipos.

Omul nu este făcut pentru confortul pe care a reușit să și-l creeze. De-a lungul miilor de ani ai evoluției sale, s-a obișnuit să-și petreacă multe ore pe zi în mișcare, adunându-și hrana, târându-și prada. În tot acest răstimp corpul omenesc nu a trecut prin transformări biologice apreciabile, dar *peu à peu* lumea din jur nu mai solicită efortul fizic. Spre deosebire de o mașinărie care poate fi lăsată ani întregi să se umple de praf, după care, pornită din nou, va funcționa ireproșabil, corpul suferă dacă nu este suficient solicitat. Menajarea sistematică duce la tulburări metabolice, la atrofierea mușchilor, la obezitate, la oboseală și oxigenare insuficientă, la insomnii, blocaje arteriale și, în ultimă instanță, la infarct și apoplexie. Reușim

să ne distrugem tocmai prin încercarea noastră de a ne menaja cât mai mult.

Cum asta nu mai este o noutate, mulți reacționează exagerat și încearcă să-și compenseze viața nesănătoasă și imobilitatea la locul de muncă printr-un soi de cult al sănătății. Dar, indiferent cât de importantă este mișcarea, oamenii care își consideră sănătatea bunul lor absolut și cel mai de preț sunt îngrozitor de triști și își subordonează întreaga existență acestei convingeri. Religia sănătății, foarte răspândită în zilele noastre, care atrage, ca toate religiile, moderați și fundamentaliști, se hrănește din năzuința de a dobândi bunăstarea deplină, pe cât posibil veșnică. Dar sănătatea nu este absolută, niciodată nu poți fi pe deplin sănătos. Iar cine se îngrijește cu dragoste obsesivă în primul și în primul rând de propriul său trup duce o viață cât se poate de limitată.

Pe vremea când mai mergeam zilnic la birou, și eu credeam că sănătatea poate fi cumpărată. Îmi achitam supus taxele de indulgență la clubul meu de fitness, la care, după o etapă de entuziasm inițial, mi-am făcut tot mai rar apariția. Între timp, economisesc cotizația de membru și fac sport cu regularitate, cu ajutorul a două mânere fixate în podea, ca să-mi optimizez flotările, și o bară montată în cadrul ușii de la dormitor, unde fac tracțiuni. Astăzi, când mă trece să exersez, nu mai trebuie să mă deplasez cu mașina până în zona comercială, nu mai trebuie să mă schimb într-un vestiar în care duhnește a deodorant Bac (care de altfel ar trebui interzis în spații închise). Nu mai

trebuie să trec de la un aparat la altul, ținând în mână un clipboard ridicol, și să aștept ca un musculos ghiftuit cu pastile anabolice, echipat în jambiere și un T-shirt roz cu inscripția *Just do it,* să elibereze dispozitivul pentru dorsalii inferiori. Iar când am chef să alerg, merg în parc, în loc să tropăi pe bandă, cu ochii într-un monitor stupid.

Cel mai rafinat exercițiu sportiv rămâne însă mersul în ritm vioi prin natură, conceptul suferind un rebranding la interval de doar câțiva ani. În momentul de față, dacă nu mă înșel, se cheamă *walking,* fiind oferit, în funcție de gust, în versiunile *hill-, nordic- power-, zen-, race-, aqua-, vital-* și *body-walking.* Revistele ilustrate încearcă să ne convertească din două în două săptămâni la un nou stil în vogă, dar în realitate avem nevoie doar de aer curat și de mișcare, și nu de cursuri scumpe, care să ne învețe Tai-Chi, Qigong ori SenFi. Industria dedicată își ia toate măsurile ca pentru oricare nou trend sportiv să fie nevoie și de un nou outfit, ceea ce face ca pajiștile noastre să fie populate de hoarde de cititori de reviste glossy în haine hidoase, în culori pestrițe, dotați cu cele mai diverse ustensile. Atunci când faci sport, moderația în alegerea echipamentului și a aparaturii este cea mai bună dovadă a bunului-gust. Pentru alergarea de fond, spre exemplu, trebuie doar pantaloni de trening vechi, pantofi de sport și tricou. Chiar dacă se cheamă de o vreme *jogging* și putem presupune că va fi curând relansată sub altă denumire, ea este și rămâne modalitatea cea mai simplă și eficientă de a scăpa din iadul comodității inventat numai de noi.

Urcatul treptelor are aceleași efecte ca fondul. Cine face acest exercițiu opt minute zilnic, până gâfâie, în două sau trei reprize, reușește să-și regleze nivelul hematiilor, în consecință oxigenarea țesuturilor. Efectul este îmbătător, și nu există niciun stimulent mai ieftin și mai la îndemână: niciun *Stepper* și niciun *Ergo Stepmaster de luxe* nu pot egala efectele pozitive ale urcatului pe o scară adevărată. Madonna a descoperit de mult acest adevăr. Pe vremea când făcea turnee, nu folosea niciodată sala de fitness a hotelurilor de lux la care trăgea, ci îi ruga pe administratori să închidă casa scărilor pentru un sfert de oră, ca să poată urca și coborî în voie. Șeful renumitelor clinici Charité de la Berlin, profesorul Detlev Ganten, a declarat urcatul scărilor „cea mai sigură profilaxie împotriva bolilor cardiace" și a reușit să evite cu succes ca în aripa administrativă de la Charité să se adauge un lift, reușind astfel să păstreze o modalitate simplă de a face zilnic puțin sport.

Cine își dorește o viață de calitate poate reuși, elegant și eficient, integrând cât mai multă mișcare printre activitățile sale curente. Sedentarismul reprezintă o formă de sărăcie, care duce și la obtuzitate și tristețe. Din fericire, această formă de sărăcie poate fi înlăturată fără nicio cheltuială. Este nevoie doar de un transfer cognitiv: orice demers, oricât de neînsemnat, pentru cât mai multă mișcare – renunți la lift și urci pe scări, renunți la autobuz și mergi pe jos, renunți la taxi și la mașină și te întorci la bicicletă – te ajută să ridici calitatea propriei tale vieți, îmbogățindu-te în sens imaterial. Pentru că lipsa de mișcare secătuiește capitalul de satisfacție.

Potrivit acestei socoteli, spre exemplu, un apartament la etajul al patrulea dintr-un bloc fără lift este nu o privațiune, ci o investiție care va aduce un profit permanent. Calitatea vieții și bogăția subiectivă depind nemijlocit de mișcare. Și o jumătate de oră de sport pe săptămână tot poate ameliora metabolismul și sistemul imunitar: induce o stare de bine, crește rezistența în calea infecțiilor și previne instalarea afecțiunilor cardiace și pulmonare. Plenitudinea vieții, realizată prin mișcare, nu poate fi cumpărată, nu poate fi livrată prin casa de expediții și nici comandată cu cartea de credit – fiind, prin urmare, neprețuită.

COȘMARUL AUTO

De mașină trebuie să te folosești rareori, și atunci cu precauție și exclusiv pe șosele pustii, de munte sau de coastă.

NIKLAS MAAK

DE CE MERITĂ SĂ TE LIPSEȘTI DE MAȘINĂ

Nu am avut niciodată mașină, ceea ce a însemnat o mare ușurare în viața mea. Nu urăsc automobilul. Înțeleg că o mașină poate oferi și libertate. Este probabil încântător să te urci la volan undeva în Hessen și, peste câteva ore, să ajungi, după cum ți-este voia, în Transilvania, în Provence ori în Danemarca. Dar împreună cu amicii mei automobiliști am avut de obicei ocazia să constat ce pacoste poate fi mașina. Banii cheltuiți pe benzină, asigurări, reparații, parcări, amenzi pentru parcări în locuri nepermise și multe altele depășesc cu mult cheltuielile mele pentru bilete de tren și uneori taxiuri. Ca să nu

mai vorbim de timpul pierdut bombănind în căutarea unei parcări.

Poate că lucrurile ar fi stat altfel dacă aș fi crescut la Fürstenfeldbruck sau mai departe, în cine știe ce colț de țară, unde nu există decât două curse pe zi până la cea mai apropiată gară. Dar eu mi-am petrecut prima parte a tinereții la München și restul în zona Londrei, locuri în care automobilul se dovedește cu totul inutil. Münchenul dispune de o rețea bogată de transport în comun, iar când călătorești la țară, cunoști cu mult mai bine spiritul locului într-un compartiment de tren și în stații, decât dacă străbați vâjâind istoria lumii sub scutul unei carapace metalice.

Când m-am mutat la Londra, problema s-a rezolvat de la sine. Londra este un adevărat iad pentru automobiliști. Și în cele mai mici suburbii străzile sunt blocate, nu mai există ore de vârf, doar noaptea se așterne o relativă liniște, câteva ore, dar circulația nu încetează nicio clipă. Deși M25, autostrada de centură a orașului, a ajuns la opt benzi, rămâne un imens terci circular, care gravitează cu viteză de melc în jurul Londrei. În unele zone se percep taxe suplimentare, dar și acolo se înaintează cu greu, iar pe malul Tamisei sau în Hyde Park miroase ca la o benzinărie. Cuvântul „loc de parcare" a ieșit din vocabularul londonezilor. Să folosești automobilul, la Londra, este pur și simplu o nebunie. Dar oamenii continuă să îl folosească. Probabil, în ceea ce privește automobilismul, lucrurile stau la fel ca în cazul pijamalelor. Sau al D.R. Harris Traditional Cologne, cu parfumul său de portocale.

Cine nu se obișnuiește cu ele nici nu le duce dorul, când nu le are.

Și niciodată nu m-am împăcat cu tonul folosit de automobiliști. Cei mai încântători și mai echilibrați oameni, de îndată ce se urcă la volan, se transformă în niște bădărani care înjură ca birjarii. Studiul „Agresiune în trafic" întreprins de Institutul Federal al Drumurilor definește fenomenul la rece: „Când discutăm despre emoții în traficul stradal, doar în mod excepțional poate fi vorba despre sentimente de bucurie – de obicei domină agresiunea."

Paragraful 1 al legii circulației lasă un sentiment de batjocură, ținând seama de realitatea de pe șoselele Germaniei:

(1) Participarea la trafic pretinde prudență continuă și considerație reciprocă.

(2) Fiecare participant la trafic trebuie să se comporte de așa manieră, încât nimeni altcineva să nu fie păgubit, pus în pericol sau, dacă împrejurările fac acest lucru inevitabil, să nu fie împiedicat sau incomodat.

Nici în viața de zi cu zi alineatul al doilea nu este respectat, și cu atât mai puțin pe șosea, unde protejați de cochilia automobilului lor toți se poartă ca între dușmani. De când a spus-o Thomas Hobbes în *Leviatan,* știm că în epoca timpurie a omenirii viața era *nasty, brutish and short* și că fiecare făptură se ascundea sub o platoșă care o separa permanent de aproapele său. Platoșă pe care abia automobilul a reușit să o desăvârșească,

permițând șoferilor să se ridice deasupra regulilor conviețuirii civilizate.

Constatând ce poate să însemne condusul nesăbuit în spațiul de limbă germană, Germania ar trebui ocolită de la mare distanță. Apropierea amenințătoare din spate, până la câțiva centimetri, cu faza lungă aprinsă, ca să îți facă loc o mașină în care se află o familie cu copii, și totul la o sută cincizeci de kilometri la oră, este un fenomen pe care nu-l vezi decât în Germania (sic!). Zece până la cincisprezece la sută din accidentele soldate cu „vătămare corporală", cu morți și răniți, se petrec din cauza nerespectării „distanței de siguranță", adică din cauza „îmbrâncelii". Și numărul lor este în creștere de la an la an. Alfred Fuhr, de la Institutul de Sociologie a Circulației Rutiere la AvD, afirmă: „Fiecare țară își merită șoferii pe care îi are." În Germania, autostrăzile sunt pline de genul „profesor de liceu stresat", care ține totul în el, dar la un moment dat explodează, devenind un pericol public.

Pe măsura trecerii anilor, fără să am mașină, mi-a devenit tot mai limpede că automobilismul este o absurditate nu numai din rațiuni practice, ci și teoretice și chiar estetice. Concluzia mea a fost hrănită, fără doar și poate, și de o expoziție cu titlu foarte potrivit: „Coșmarul auto – O invenție centenară și urmările ei", organizată în iarna lui 1986 la Muzeul Municipal din München. Sutele de fotografii expuse demonstrau modul unic în care automobilul a contribuit la slutirea sistematică a peisajului din și din afara localităților. Traversând Altmühltal pe o autostradă

cu patru benzi te gândești ce minunat trebuie să fi arătat pe vremuri, deși în mod normal nici nu-ți trece prin minte așa ceva. Expoziția amintită aducea imagini tipice din orașe – nu monstruozități flagrante din peisajul stradal, ci momente ale cotidianului: parcări pline-ochi, intersecții din orașe germane cu trafic mediu, parcarea de sub Domul din Köln.

Motorizarea în masă este vinovată de apariția unui peisaj preorășenesc monoton, adaptat la prezența automobilului, extins până în locurile uitate de lume. Diferențele dintre orașe și sate, așa cum au existat vreme de secole, până la debutul epocii automobilului de la mijlocul secolului XX, au început să se șteargă, orașele s-au destrămat pe la margini, satele cu varietatea lor s-au transformat în suburbii anonime cu bretele de legătură și drumuri ocolitoare. Motorizarea în masă a devenit ideologie germană de stat.

În anul 1955 s-a fabricat primul milion de broscuțe Volkswagen, iar de atunci producția a crescut neîncetat. În 1958, pe șoselele germane circulau 3,1 milioane de mașini înregistrate, cu numai cinci ani mai târziu numărul lor depășise cu mult dublul, ajungând la 7,3 milioane, în 1978 s-a trecut de pragul celor 20 de milioane, iar în 1986 întreaga populație a vechii Republici Federale se putea instala, comod, pe scaunele din față ale celor peste 30 de milioane de automobile înmatriculate. În sfârșit, în anul 2004 existau în Germania în jur de 54 de milioane de autovehicule. În același timp, s-a dezvoltat rețeaua de șosele și autostrăzi; iată cum suna îndemnul

lui Helmut Schmidt din anii șaizeci, susținut de un larg consens social: „Fiecare german trebuie să aibă pretenția de a-și cumpăra un automobil personal. În acest scop, dorim să îi construim și drumuri potrivite." În 1977, s-a pregătit, sub mandatul Ministerului Federal al Transporturilor, un „program coordonat de investiții destinat rețelei federale de drumuri, până în anul 1985", cu scopul declarat al tuturor celor trei partide politice cu greutate ca „niciun cetățean federal să nu aibă de străbătut de la domiciliul său până la cea mai apropiată autostradă mai mult de douăzeci și cinci de kilometri". Legătura cu autostrada a devenit un drept fundamental al fiecărui german.

Această politică pronunțat favorabilă automobilului a făcut ca în Germania numărul autoturismelor să fie mai mare cu aproape cinci milioane decât numărul gospodăriilor. Pentru multe familii, rambursarea lunară a creditului sau a ratei de leasing obținute prin amabila intermediere a dealerului auto face parte din cele mai mari poveri financiare. Și pentru ca nimic să nu se schimbe, există mereu tentația ultimului model: la șes, unde orice drum de țară a fost asfaltat și singura denivelare pe care trebuie să o înfrunți rămâne accesul spre propriul tău garaj dublu, ai nevoie neapărat de un autoturism de teren, cu tracțiune 4 x 4; iar la oraș, de o limuzină cât mai mare, asigurându-ți astfel diversitatea vieții, mai ales seara, când îți cauți loc de parcare și ajungi pe străzi și în cartiere ale orașului natal pe care altfel nu le-ai vizita niciodată; celibatarul ieșit din pubertate are nevoie de un

automobil sport, cu două locuri, cu care o poate porni, spre exemplu, în excursii cu prietenii, dar nu foarte departe, la sfârșit de săptămână, cu condiția ca și ei să aibă un automobil sport.

Faptul că mașinile ar putea servi și la transportul unor obiecte grele, incomode, sau al persoanelor, rămâne un simplu efect secundar, de care proprietarii de autovehicule iau cunoștință doar ocazional. Dar mașinile nu rămân numai jucării favorite, ele capătă statutul de membri îndrăgiți ai familiei. Un clip publicitar de televiziune făcut de Opel pătrunde direct în miezul dilemei. La volan, tatăl, treizeci și ceva de ani, zâmbitor, în costum maro, din velur, pe locul din dreapta spate în scaun special, un copil, fiul său, se înțelege. „Tati, pe mașină o iubești mai tare ca pe mine?", își întreabă el tatăl. „Nu, Philipp. Vai, adică Oliver! Mhm, aiurea... Michael!" În Germania nu există cale de mijloc, fie îți iubești automobilul cu toată ființa, fie îl tratezi cu cel mai profund dispreț.

Cam în același timp cu expoziția despre „Coșmarul auto" mi-a căzut în mâini și cartea lui Roald Dahl, cu povestea lui Onkel Oswald. Onkel Oswald, un bonvivant cu gusturi sigure și trăsături de Till Eulenspiegel, a exercitat asupra mea o influență mai puternică decât mulți dintre unchii mei în carne și oase. Onkel Oswald îndeplinea o misiune delicată: purta cu sine un afrodiziac, gândacul de Sudan, și călătorea în jurul lumii – într-un Aston Martin Lagonda. De atunci mi-am pierdut și ultima urmă de interes pentru carnetul de șofer, deoarece eram suficient

de realist să-mi dau seama că nu aveam să-mi permit niciodată un Aston Martin Lagonda, singurul automobil cu adevărat frumos.

Ani de zile am târât după mine această aversiune, ajungând să mă consider, în cele din urmă, un dușman al automobilului, idee de care m-am vindecat după o discuție cu Niklas Maak, critic de artă și filozof al automobilismului: simpla respingere a motorizării în masă nu înseamnă că ești un dușman al mașinii, dimpotrivă, înseamnă că ești un adevărat adept. Mașinile ar trebui considerate desăvârșite obiecte de lux, și absolut nepotrivite simplei deplasări. „Așa cum nu trebuie să golești zilnic o sticlă de Petrus ori de Cheval Blanc, tot așa o mașină ar trebui folosită rareori, și atunci cu precauție și exclusiv pe șosele pustii, de munte sau de coastă", mi-a explicat Niklas Maak. Adevărata problemă o reprezintă nu un Maserati sau un Aston Martin, obiecte de lux dincolo de orice discuție, ci milioanele de Opel Corsa, VW Golf sau BMW serie 3, care blochează orașele.

Prin urmare, automobilul nu poate fi decât un obiect de lux perfect futil, destinat exclusiv plăcerii, pe care să-l iubești aproape senzual, ori un simplu obiect de uz, pe care să-l tratezi fără urmă de sentimentalism. Tot ce se situează între aceste extreme rămâne doar un semn al spiritului filistin de cea mai joasă esență, cu miros de ricin și blană udă de miel. Dar judecând lucrurile de aproape, vremea automobilului de lux a trecut; un produs de masă nu este oricum obiect de lux, în sens strict. Primele mari

stele ale filmului și divertismentului din anii douăzeci se lăsau plimbate prin Berlin în automobile de construcție specială: actrița Anna Heldt putea oferi în Renault-ul ei transformat dineuri pentru trei persoane, cea mai mare stea de cabaret a vremii, Gaby Desly, și-a instalat o sală de baie în mașină, iar Phyllis Dare, una dintre cele mai mari vedete ale filmului mut din Anglia, a cerut să i se adauge un compartiment în spatele mașinii sale, din care, la oprire, își făcea apariția un servitor. Dacă vorbim astăzi despre automobile de lux, nu putem discuta decât despre modelele rămase simbolul unei epoci de design, adevărate rarități, care nu sunt la îndemâna oricărui proprietar de discotecă.

Dacă ai prea puțini bani și gusturi alese în privința mașinilor, ai și mai puține soluții. Cele mai multe automobile-obiect de lux rămân în general intangibile, din cauza costului. Un cunoscut al meu, pasionat de limuzine, dar care nu-și putea permite decât un mic-litraj, s-a lăsat tentat de ideea de a cumpăra, la mâna a doua, un automobil din flota folosită de nomenclaturiștii ruși, dar i s-au părut urâte; într-o bună zi, după îndelungi căutări, a dat peste o mașină Ambassador scoasă din uz, lăsată de fostul reprezentant al Indiei la Bonn. Și astăzi circulă la volanul unei limuzine ca a lui Indira Gandhi, depășind de departe orice posesor de Mercedes de serie, din punctul de vedere al exclusivității – și totul la prețul unui Renault Twingo. Dar este vorba de un caz special, și nici un Ambassador nu găsești pe toate drumurile, prin paginile de mică publicitate din *Welt am Sonntag*. Iar mașinile

sport de bun-gust pe care să și le poată permite un scăpătat sunt și ele raritați. În discuție ar intra Alfa Romeo 2000 GTV, al cărei motor are sunetul verii romane prăfuite, sau Porsche 911 Targa (Cabriolet), anul de fabricație 1973.

În categoria „obiectelor la mâna a doua", scăpătatul care, din cine știe ce motive neprielnice, nu poate renunța la mașină are desigur la dispoziție posibilități de selecție mult mai generoase, deoarece, câtă vreme te apropii de ea cu un dispreț sănătos, nu poți comite erori stilistice. Și cea mai odioasă mașină poate fi atrăgătoare dacă este suficient desconsiderată. Avem foarte mult de învățat de la italieni: în Italia sunt proiectate cele mai frumoase exemplare din lume, dar cine se respectă își va alege doar un mic-litraj care se va bucura de autenticul snob-appeal doar dacă va fi ținut neîngrijit și ușor zgâriat.

Una dintre prietenele mele, Charlotte, plătește prețul pentru cea mai neintenționată și, în același timp, cea mai convingătoare formă de dispreț la adresa propriului său automobil. Nu am cunoscut o doamnă mai sigură pe sine în ceea ce privește stilul, și cu toate astea (sau poate tocmai de-asta?) nu conduce niciodată mașini scumpe și, din principiu, le lasă copleșite de mizerie. Odată, când m-am urcat la ea în mașină, gunoiul ajungea până aproape de genunchi. Și aș fi putut reconstitui fără efort obiceiurile de viață ale celor care îi fuseseră pasageri. Trei ani mai târziu s-a întâmplat să călătoresc din nou alături de ea, pe scaunul din dreapta, și mi-am amintit că data trecută îmi

pierdusem bricheta. Și, într-adevăr, am găsit-o neatinsă, în stratul anului 1997.

Pe meleagurile noastre au existat doar două mașini cu care puteai lansa semnalul că obiectul îți este perfect indiferent, dar ai nevoie de el doar pentru a face naveta între Tübingen și casa părintească: Renault 4 și Citroën 2 CV *(deux chevaux),* supranumit și „rața". Ambele antimașini desăvârșite. La apariția lui R4 pe piață, jurnaliștii de specialitate s-au distrat pe seama lui, numindu-l „ultima treaptă de evoluție a umbrelei de ploaie", însă modelul a demonstrat că se poate construi o mașină cu adevărat de bun-gust renunțând la toate zorzoanele inutile, pentru o întoarcere la funcționalitatea originară. Și încă ceva, spre deosebire de „rață", nici nu trebuie neapărat înțeleasă ca manifest în favoarea bețișoarelor parfumate și împotriva utilizării energiei atomice. R4 nu s-a dorit purtător de declarații politice și a fost, mai întâi de toate, un mijloc de locomoție cu greu de depășit în simplitatea și cumpătarea sa, o chintesență a discreției, funcționând cu benzină.

„Rața" și R4 nu mai există. Și de atunci nici nu se mai construiesc mașini așa de ieftine. Concernele europene de automobile se întrec să realizeze cele dintâi automobilul cu preț sub cinci mii de euro; cu el ar urma să fie cucerită piața chineză – și cea de acasă, căci și aici viitorul este al mașinilor ieftine, care să consume cât mai puțină benzină, susțin managerii industriei automobilului. Dar este foarte posibil ca automobilismul să devină, într-o perioadă previzibilă, nu tot mai accesibil, ci tot mai scump.

Atât de scump, încât toți cei care au învățat să renunțe la el se vor considera fericiți. Pentru că automobilul, la capătul societății prospere, la care a avut o contribuție atât de însemnată, va reveni, din fericire, la statutul său din primii ani: un lux nebun.

CONCEDIUL PROSTEŞTE

It's a little bit démodé, eh?

KARL LAGERFELD despre călătorii

ARGUMENTE ÎMPOTRIVA CĂLĂTORIILOR DE VACANȚĂ

Studiile ştiinţifice au dovedit de mult: cu puţine excepţii, oamenii se întorc din concediu mai tembeli decât la plecare. După cum s-a demonstrat, cine petrece trei săptămâni de concediu şi omite să-şi menţină treze facultăţile spirituale va constata la întoarcere o scădere cu circa trei la sută a coeficientului său de inteligenţă. Şi cât de rău stau lucrurile cu ceea ce a mai rămas din jet-set, în condiţiile în care se pleacă de vreo zece ori pe an în concedii dăunătoare pentru facultăţile intelectuale. Cu alte cuvinte, la capătul sezonului clasic – primăvara la Capri, vara la Porto Cervo, toamna în Marbella, iarna la Engadin – rezultă o pierdere de până la treizeci la sută din coeficientul de inteligenţă.

Ispita nerușinată exercitată de călătoriile în țări îndepărtate – viața dulce la malul mării, croazierele și hotelurile de lux, băuturile exotice la marginea *swimming pool*-ului și alte asemenea clișee – reprezintă în mare măsură rezultatul imaginii amăgitoare puse în circulație de fabrica de visuri, potrivit căreia călătoriile ar fi în sine un ideal mult râvnit sau încântător.

Turismul a fost ridiculizat încă de la apariția noțiunii – în 1810 termenul a fost inclus pentru prima oară într-un dicționar. Nici treizeci de ani mai târziu, Fontane se plângea: „Voiajul în masă face parte din ciudățeniile vremurilor noastre. Pe timpuri, călătoreau privilegiații, astăzi călătorește oricine." Cât despre povestea cu „vremurile bune de odinioară" – vorbe goale! Alergatul agitat, încoace și încolo, era doar pentru curieri, pelerini, răufăcători, constructori de drumuri și negustori. Fără nicio plăcere, iar cuvântul de ordine era întotdeauna: primejdie! Înaintea unei călătorii mai lungi, se făcea slujbă, iar cine își lua rămas-bun nu trăgea nădejde să se întoarcă prea curând. Plecarea într-o călătorie fără niciun motiv serios, adică doar de dragul fâțâitului, era considerată o absurditate până la începutul epocii moderne, la mijlocul secolului al XIX-lea.

Călătoria de amorul artei a fost o descoperire a vreunui al treilea sau al cincilea vlăstar fără ocupație, din cine știe ce familie engleză bogată. Burghezii i-au văzut pe aventurierii aristocrați în pantaloni până la genunchi cățărându-se până în creierul munților și bântuind te miri ce ruine, cu manuale deschise în mână, și au găsit de cuviință

să-i imite. Ceea ce numim astăzi turism este o dezvoltare firească a globe-trottingului snobilor englezi – aparent monden, de când se știe, dar în realitate un fenomen grotesc. Tentativa de a imita cu tot dinadinsul experiențele exotice ale unor domni din alte vremuri rămâne numai o rătăcire.

În Kenya, spre exemplu, în inima pădurii tropicale, plasate pitoresc pe malul unui lac populat cu hipopotami, se găsește Finch Hutton Lodge, reconstituirea unei tabere de vânătoare de felul celor pe care le ridica în zonă Denys Finch Hutton, supersnobul englez. Covoare persane, Bordeaux din carafe de cristal, mese de mahon, toate în cort. În filmul lui Sydney Pollack, *Out of Africa,* Finch Hutton – interpretat de Robert Redford – apare ca un *charmeur* spiritual, dar bietul de el era în realitate doar un excentric efeminat, care trebuie să se fi purtat în Kenya la fel cum ni-l putem închipui pe Rudolph Moshammer într-un concediu african. În acel *fin de siècle* al colonialismului englez, sute de reprezentanți ai speciei „gentleman excentric" au năvălit în țările îndepărtate, ca un semn sigur care prevestea că Imperiul Britanic își trăise cele mai bune zile ale sale.

Între timp, divertismentul extravagant al snobilor englezi răsfățați și plictisiți s-a transformat într-o industrie de masă, care angrenează anual zece miliarde de turiști din întreaga lume. Își petrec concediile la mare, în hoteluri uriașe, și „își lasă toate grijile în urmă", fără să scape de efectul amețitor, sau execută neobosite tururi de oraș,

gonind de la o atracție la alta, se cațără în toate turnurile, nu le scapă nicio primărie – până la epuizare. Dintre toate tentațiile pentru care cetățeanul central-european cu stare este dispus să cheltuiască o mulțime de bani, concediile rezervă cele mai mari probleme.

Cu totul iraționale sunt și risipirea bruscă și nesăbuită a banilor economisiți peste an („În definitiv, suntem în concediu!") și supărarea că destinderea mult dorită nu se petrece cu aceeași viteză cu care se golește portmoneul. Sindromul banilor de jucărie – care îi afecta cu regularitate pe germanii care vizitau Austria, Italia, Grecia sau Spania – s-a mai domolit puțin, slavă Domnului, după introducerea monedei euro, dar în continuare printre principalele atracții ale oricărui concediu se numără diversele capcane turistice în care se lasă atrași, pe care le înghit cu aceeași indiferență ca pe băuturile dulci și aromate și pe vinurile scămoase, de care acasă nu s-ar atinge niciodată. În schimb se bucură de „luxul" de a locui la hotel.

Idealizarea hotelului ca oază a mondenității se numără tot printre invențiile industriei de agrement. Hotelurile citadine au fost din vremuri istorice locuri pentru cazarea de necesitate pentru cei care nu cunosc pe nimeni în zonă. Și iată-ne ajunși din nou în aceeași situație. Hotelurile de lux au avut, eventual, o scurtă perioadă de mondenitate între apariția lor, prin 1910, și începutul Primului Război Mondial, adică patru ani. În acel moment erau considerate, la fel ca pacheboturile, o noutate senzațională, fiind în centrul atenției celor mai înalte straturi ale societății. După Marele Război, cultura hotelieră a înflorit din nou,

de la mijlocul anilor douăzeci până la criza economică mondială din 1929, după care epoca marilor hoteluri de lux a apus definitiv. Lanțurile hoteliere care operează la nivel global au omogenizat complet confortul. O cameră scumpă de hotel de la Wolfsburg arată identic cu cea din Kuala Lumpur sau Vancouver, dar, cu toate că potrivit catalogului se încadrează în categoria „Superior-Deluxe", este la fel de nespațioasă ca o încăpere cu pat dublu de la Pension garni din Gummersbach. Cu televizorul minuscul plasat pe minibarul în care se află suc de mere, de portocale, bere Becks, apă minerală și alune sărate. Ferestrele nu se pot deschide, în schimb există instalație zgomotoasă de climatizare. Și, cu excepția țărilor arabe, pe televizor se află un pliant cu indicații despre canalul TV-porno al hotelului.

Doar hotelurile de vacanță sunt mai rele decât cele din orașe. Și iadul ar putea să arate la fel: o *piazza* artificială în „stil de sat italian" (deși, stai puțin, nu ne aflăm la Sharm El-Sheikh?), în jurul căreia există, ca din întâmplare, câteva magazine deschise non-stop și șapte restaurante *all inclusive*. Copiii sunt ținuți sistematic departe de părinți pe toată durata sejurului, prin kids-clubs și excursii. Întregul complex este conceput de așa manieră, încât oaspetelui să i se pară cu totul neatrăgător să iasă din împrejmuire – cu excepția excursiilor organizate – unde hotelierii au avut ambiția să creeze o versiune idealizată a realității.

Croazierele reușesc să izoleze cel mai bine de dezordinea lumii reale și sunt o versiune pură a concediului

într-un club de vacanță. Odată am făcut și eu o călătorie, nu de plăcere, ci din motive exclusiv jurnalistice, pe una dintre cele mai mari nave de croazieră care încă nu s-a ciocnit cu un aisberg, *Coral Princess*. În jur de 120 000 tdw. Tonele deadweight reprezintă măsura esențială a oricărei nave, după care se calculează cantitatea de deserturi care pot fi transportate la bord.

Croazierele sunt ideale pentru amatorii de viață pe mare, care pot participa de dimineața până seara la toate activitățile tradiționale de bord, și anume micul dejun, prânzul, cafeaua cu prăjitură, cina și supeul. Cele vreo douăzeci de minute dintre mese pot fi petrecute, fără probleme, cu gustările oferite non-stop la bufetul din Bord Bistro, unde, potrivit estimărilor, sunt servite două treimi din rezervele mondiale de calorii. Cu adevărat înspăimântător este că nu te înduri să ratezi niciun meniu, totul fiind inclus în prețul biletului.

Când în sfârșit cântărești cât un automobil de mic-litraj, nava poposește într-un port, unde nu rămâne mai mult de trei sau patru ore, taxele de acostare sunt enorme și orice minut în plus pune în pericol profitul calculat al companiei. Pe chei așteaptă autocare, în care turiștii sunt înghesuiți rapid și duși să viziteze atelierele „tipice" ale băștinașilor, unde pot cumpăra sculpturi în lemn care, bizar, arată la fel, indiferent că te afli în Jamaica sau la Taormina, fiind probabil fabricate cu toatele în Hong Kong sau Taiwan. Majoritatea navelor mari sunt prevăzute și cu teren de minigolf, *swimming pool* și sală de fitness, care rămân neutilizate, deoarece Bord

Shop-ul este deschis zi și noapte. Magazinul oferă scutire de taxe vamale, cu alte cuvinte se pot cumpăra obiecte de care nimeni nu are nevoie, puțin mai scumpe decât la magazinul din colț, fiind însă puse în pungă de plastic Duty Free. Dacă pasagerii de pe asemenea nave de croazieră nu se află în Bord Shop, și nici în Bord Bistro, atunci cu siguranță s-au orientat spre puntea principală, unde încearcă să obțină cât mai repede o replică a tenului lui Michel Friedman. Croazierele rămân preferatele pensionarilor, în primul rând fiind probabil singurii care se pot recupera în liniște, acasă la ei, după o asemenea călătorie.

Pentru cine pune și mai puțin preț pe destindere sunt recomandate excursiile cu avionul. Călătoria debutează cu deșteptarea de la ora patru, ca să ajungi la aeroport la vreme, căci, potrivit celei mai importante prevederi a traficului aerian european, pasagerii trebuie să se înșire la coadă cu cel puțin o oră înainte de deschiderea ghișeului de check-in, pentru ca apoi să mai piardă încă vreo două ore prin aeroport, nu care cumva să rateze ofertele din magazine. Când în sfârșit ai reușit să te instalezi în avion, pe locul 84 G – vecin cu Miss Piggie în stânga și Jabba the Hutt în dreapta, care îți ocupă nu numai brațul, ci și jumătate din fotoliu – îți este adusă la cunoștință principala ambiție a personalului de bord: nu care cumva să modifici unghiul spătarului.

Regula, potrivit căreia spătarul trebuie să rămână la verticală în momentul decolării și al aterizării, rămâne în

vigoare întreaga călătorie, ca o pură șicană, cei trei milimetri de libertate câștigați prin abaterea de la verticală nereprezentând un risc, nici dacă ar fi ca avionul să intre în vreo zonă de turbulență. Cred că stewardesele ar prefera să renunțe la o parte din salariu, decât la plăcerea de a sâcâi pasagerii.

Mai nou, asemenea zboruri se pot comod rezerva prin Internet, de acasă, dând naștere unei noi categorii de globe-trotteri. Asupra Pisei, Pragăi sau Barcelonei se abat acum hoarde cherchelite de turiști de weekend din Manchester ori London-Stansted. Pentru petrecăreții britanici este mult mai convenabil să zboare sâmbătă ca să-și facă plinul la Praga, decât în pubul din vecini. Și apoi se împleticesc prin Piața Wenceslas sau se atârnă peste Podul lui Carol, nu tocmai satisfăcuți de berea Pilsen cehească. Se întâmplă în fiecare an ca turiști britanici să-și găsească sfârșitul prin țările meridionale din cauza exceselor bahice combinate cu arșița. Iar scandalurile în masă sunt la ordinea zilei. Doar pe coasta spaniolă a Mediteranei sunt arestați în fiecare an câte șase sute de britanici care tulbură liniștea publică, sub influența alcoolului. În Grecia s-a stârnit un scandal enorm în vara anului 2003 când, pe faleza cu terase de pe insula Corfu, o englezoaică a făcut sex oral, în plină stradă, desigur tot cu un englez, în urletele frenetice ale unor sute de beți.

O vreme, în anii șaptezeci sau optzeci, a fi *frequent flyer* contribuia la prestigiul social. Îmi aduc aminte cu plăcere de un prieten răposat al familiei, Bobsi, care uneori

scotea câte un teanc de bilete de zbor din buzunarul de la piept, gemând și suspinând că a doua zi trebuie să zboare la La Paz, cu escală la Mexico City, iar după alte trei zile e obligatoriu să ajungă la Bogota, de unde se întoarce abia după două săptămâni, când însă trebuie să o pornească spre Paris. Astăzi ar fi fost ridicol. Globe-trotterii se aleg cel mult cu un semn de compasiune de la cei din jur, care consideră călătoritul excesiv o bătaie de cap inutilă. Și rareori își plătesc zborul din buzunar, deoarece adună atâția kilometri pe spezele firmelor lor, încât își permit tot restul vieții să zboare gratis în beneficiu personal. Și pot fi văzuți agitându-se pe lângă ghișee, urlând la telefonul mobil: „Comunică tuturor că nu ajung la *meeting!*"

În acest context, este regretabilă, din punct de vedere antropologic, dispariția speciei de călători de pe zborurile Concorde. Făcea toți banii să poți urmări la London-Heathrow, printr-un geam gros, cum stewardese fermecătoare îi conduceau pe Kate Moss și pe șaptesprezece domni în costume de culoare închisă, cu priviri sumbre, la zborul de trei ore și jumătate spre New York. Și cum se întorceau cu toții în sala de așteptare după o jumătate de oră, aprinși de mânie, în urma unei „defecțiuni tehnice".

Oricum, trebuie să ne ferim din calea amatorilor de zboruri low-cost la fel de atent ca de genul *frequent flyer!* Asta justifică de ce pe trei dintre cele mai importante piețe turistice ale lumii – America de Nord, Germania și Japonia – abstinența de la zbor a ajuns un simbol al statutului.

Cine ține la numele său evită să fie considerat un muflon turistic, care visează la escapade în „El Ei" sau „Nuu York" sau la „plaje de vis din Bali". Lumea a început să înțeleagă, treptat, că fericirea nu se poate cumpăra odată cu voucherul TUI. Astfel, cei fără mulți bani îi vor imita curând pe cei cu mulți bani, preferând, blazați, să disprețuiască turismul. Fenomen numit *trickle-down-effekt.*

Singura formă suportabilă de călătorie rămâne sejurul de lungă durată. După cum a spus marele filozof Nicolás Gómez Dávila: „Numai omul inteligent și prostul apreciază viața sedentară. Mediocrii sunt neliniștiți și avizi de călătorii." Dar cine petrece câteva săptămâni sau chiar luni într-o țară străină – acumulând experiență, muncind sau studiind ori, pur și simplu, vizitându-și prietenii – nu călătorește în sensul agitat, modern. Un gen de voiaj considerat pe vremuri un semn de distincție, practicat chiar și de împărați și de regi când se mutau de la o reședință la alta. Iar prinții erau trimiși la curți străine, pentru a cunoaște mersul lumii *(le monde)* și a căpăta deprinderi „mondene".

Versiunea modernă a acestui „periplu cavaleresc" se cheamă *gap year,* numai bună pentru absolvenții de școală, sau anul sabatic, răgazul pe care și-l acordă studenții ori angajații: pleacă o jumătate de an undeva în Asia ori în Africa și află cu mult mai multe despre cultura locului decât într-un concediu banal. Pentru a te apropia de o cultură, nu este suficient să o vizitezi, pentru a o cunoaște cu adevărat trebuie, pe cât posibil, să i te integrezi.

Sejururile de lungă durată în străinătate sunt recomandabile celor în curs de pauperizare, ținând seama și de cheltuielile curente extrem de ridicate pe care trebuie să le suporte un vest-european, chiar și cumpătat, în vreme ce, plecând pentru mai mult timp, se poate câștiga ceva și din închirierea locuinței. O lună de extravaganță la Istanbul sau Cairo costă, în orice caz, mai puțin decât o săptămână de economie la München. Dacă vechile ținte, ca Parisul, au devenit între timp prea scumpe, au apărut, în schimb, noi orașe pe harta boemului: Tallinn, vechiul Reval, spre exemplu, oraș medieval păstrat în cele mai bune condiții, așa cum nu mai există în toată Germania. Sau Sofia. Unde se ajunge foarte ușor, cu trenul, dacă biletele sunt rezervate din timp. Cu Intercity până la Belgrad, unde se schimbă și se ajunge după vreo douăzeci și patru de ore de călătorie aventuroasă pe calea ferată într-un oraș guvernat nu de mult de fostul țar, unde se pot vizita cele mai vechi biserici europene, dar și moschei și piețe orientale, unde metroul are ferestre cu perdele și cafeaua are cel mai bun gust din lume.

Până în anii șaizeci și șaptezeci, existau în fiecare oraș european sute de doamne în vârstă care închiriau camere în casele lor prea mari sau țineau pensiuni. Dacă dăm crezare relatărilor literare, asemenea locuri trebuie să fi fost adesea sinistre și sordide, în schimb ofereau un adăpost ieftin hoinarilor, dar și firilor artistice și studenților. Astăzi, se pot închiria apartamente mici în majoritatea orașelor, pentru câteva săptămâni sau chiar luni, mult

mai convenabil decât o pensiune modestă. În plus, ținând seama că nici doamnele în vârstă nu mai sunt, ca să servească micul dejun, există și avantajul de a cunoaște nemijlocit viața orașului străin, pentru simplul motiv că trebuie să-ți faci cumpărăturile de la piață sau din magazine, care nu vor mai fi privite cu ochi de turist, ci de localnic.

Asemenea voiaje contribuie prin urmare din plin la îmbogățirea vieții, dar nu se pot face de patru sau de cinci ori pe an. Și poate mai important decât orice loc nou rămâne să treci prin lume cu ochii deschiși, și nu în manieră turistică și superficială. De aceea nici nu există suficiente cuvinte de laudă pentru statul acasă în comparație cu „plecatul în concediu". O vacanță petrecută acasă te scutește de vizitarea obiectivelor locale. Încă nu s-a văzut locuitor al Pisei urcat în turnul înclinat, ori al Parisului cățărat în Tour Eiffel. Dar ca turist devii necruțător cu tine însuți, probabil pentru a nu-ți trezi la viață subconștientul convins cât de lipsit de sens este concediul, amăgindu-l cu puțin *sightseeing*.

Poți fi fericit câtă vreme ai propriile tale visuri și nu tânjești la cele strecurate de industria de loazir. Nu e cazul să mergem atât de departe ca Jean Floressas Des Esseintes, eroul din romanul *À Rebours* al lui Huysmans, dar câte ceva putem învăța și de la el. Des Esseintes, urmașul hipersensibil al unei străvechi stirpe nobiliare franceze, trăia retras și respingea cu totul călătoriile, având totul în casa sa din afara Parisului. Dar într-o

bună zi, după o lectură din Dickens, a început să viseze la un voiaj. Și-ar fi dorit să ajungă în Anglia. Prin urmare și-a rugat servitorul înmărmurit să-i pregătească bagajul, asigurându-l că se va întoarce peste un an, ori peste câteva luni, ori în doar câteva săptămâni, nu putea fi deloc sigur.

Apoi a plecat cu trenul la Paris și, odată ajuns, s-a îndreptat spre rue de Rivoli, ca să-și cumpere un ghid Baedeker al Londrei. Ploaia torențială i-a stârnit premoniții și, înainte de a-și continua călătoria, Des Esseintes s-a grăbit să intre într-un bar și să bea două pahare de vin englezesc de porto, după care s-a oprit într-un restaurant englezesc, unde a comandat și *ale,* înconjurat de englezi. După atâta mâncare, mirosuri, zgomote, vin și bere, Des Esseintes s-a moleșit și a pierdut trenul de Dieppe, unde ar fi trebuit să se îmbarce. Fericit peste poate că scăpase de o călătorie epuizantă, trecând totuși prin atâtea experiențe, s-a întors acasă tot cu trenul, fără nici cel mai mic regret. Grație imaginației sale, se afla de mult în Anglia, înfruntând ploaia, ceața și aglomerația orașului: „La ce bun să risc pierderea unor impresii atât de profunde printr-o dislocare lipsită de dibăcie?" Și, după câteva ore de la plecare, iată-l din nou înaintea servitorului său uimit, cu toate cuferele, pachetele, gențile și bastoanele, cu osteneala călătorului întors în sfârșit acasă, după o lungă și aventuroasă călătorie.

Asemenea lui Des Esseintes procedează, evident, tot mai mulți italieni, din păcate doar din falsă pudoare. În Italia există un fenomen altfel necunoscut în restul Europei:

simulatori de concediu. Se pune în funcțiune repondeurul, florile din casă se lasă în seama vecinilor, frigiderul se umple-ochi, copiii se potolesc cu filme la video, și nimeni nu mai iese două săptămâni din casă. Din câte se pare, anual circa trei milioane de italieni își mimează concediul, rușinați că nu au suficienți bani să plece cu adevărat într-o călătorie. Le puteți transmite, vă rog, că, renunțând la concediu, constituie de fapt o avangardă?

HAINELE CELE VECHI ALE ÎMPĂRATULUI

Ducele de Devonshire este modelul meu: manşetele şi gulerele sale sunt atât de uzate, încât s-ar zice că îi dă mai întâi grădinarului hainele sale şi le ia la purtare abia după un an. Asta arată ce înseamnă adevăratul stil!

LADY RENDLESHAM

(1973, într-un interviu publicat de *Times*)

NOUVEAU PAUVRE CHIC

Va fi un capitol scurt, deoarece prea multe vorbe irosite despre toalete pot da mai rău decât toaletele prost alese. Când eşti prea preocupat de hainele tale, cel puţin ca bărbat, rămas pe dinafară – pentru mai tinerii noştri cititori: *uncool.* Când laşi să se vadă limpede câte ture ai tras între oglindă şi şifonier pierzi orice urmă de nonşalanţă. NU haina îl face pe om. Poţi purta costumul perfect, cămaşa bine asortată, cravata de mătase şi pantofii cei mai scumpi – dacă nu te simţi în apele tale vei arăta tot ca

Dalai Lama în bermude. Eleganța înseamnă în primul rând cum porți, și apoi ce porți. De aceea nici nu există reguli ferme, universal valabile.

Spre exemplu, un prieten al meu, atunci când se simte cu adevărat jalnic, recurge la unica terapie care îl salvează: se pune la patru ace. Vara, când termometrul urcă la 32° C la umbră, apăsat de contul său fără acoperire și de o mahmureală difuză, când toată lumea preferă pantalonii scurți și tricoul, vestimentația sa ideală pentru oraș înseamnă un costum ușor, de culoare deschisă, și cravată. Într-o asemenea zi numai așa e în stare să-și ridice moralul. Cu cât se face mai cald și cu cât pare să se topească pe picioare, cu atât își găsește o bază mai solidă în cravată. Un alt prieten trebuie să poarte zilnic costum, la birou, și arată mereu de parcă ar fi travestit; își recapătă eleganța în weekend, când umblă în pulover și jeanși.

Cea mai importantă regulă sună astfel: Poartă-ți hainele și nu le lăsa să te poarte ele pe tine. Numai cine își prețuiește garderoba cu măsură sănătoasă poate să arate elegant. De aceea și este preferabil, în cele mai multe cazuri, să fii mai degrabă *underdressed,* decât *overdressed.* Există și oameni care doresc să transmită mesaje inoportune prin vestimentația lor: Uite, sunt tânăr! Sau: Uite, port doar mărci scumpe! Sau, dimpotrivă: Uite, nu dau o para pe hainele mele! Dar secretul stă tocmai în hainele care nu atrag atenția.

Neglijența vestimentară premeditată nu are nici ea nimic de-a face cu siguranța stilistică. Tot ceea ce transmite senzația de forțat – fie că e vorba de o forțare neglijentă

sau de o forțare înzorzonată – stă în calea adevăratei eleganțe, care trebuie mereu să pară spontană. Cine lasă impresia că vine direct de la croitor nici nu merită să fie luat în seamă, trădându-și efortul de a se împopoțona. Cel puțin la fel de lipsit de stil este și pseudodandy-ul, care pune preț pe o înfățișare neglijent-elegantă; speranțele sale ca strădania să-i fie remarcată sunt prea ostentative. Cunosc un director de galerie de la Berlin care se zbate din răsputeri să arate ca un aristocrat de țară englez scăpătat. Jachetele sale, evident prea noi ca să fie tocite, au mânecile peticite cu piele. I s-ar mai potrivi un Landrover, puțin stropit cu noroi, să lase senzația că tocmai s-a întors de la domeniu.

În treacăt fie spus, ca bărbat, după o anumită vârstă, trebuie să ai o garderobă completă, în care să nu mai înlocuiești decât piesele care categoric nu mai pot fi purtate fără să atragi atenția celor din jur. Rudolf Scharping este unul dintre cei care nu au respectat acest precept, și s-a îmbrăcat, din cap și până în picioare, cu cele mai noi și scumpe produse de la Moritz Hunzinger. Și a fost atât de ridicol, încât nu mă îndoiesc că a constituit adevăratul motiv al demisiei sale din funcția de ministru al apărării.

În cazul doamnelor, lucrurile stau, desigur, puțin diferit. Werner Sombart a mers atât de departe, încât, din cauza pretinsei înclinații spre risipă a femeilor, le-a făcut răspunzătoare de apariția capitalismului. Dacă nu s-ar fi stârnit obsesia pentru dulciuri a femeilor din secolele al XV-lea și al XVI-lea, afirmă Sombart, comerțul mondial cu zahăr, cacao, cafea și ceai nu ar fi atins niciodată dimensiunile

cunoscute. Schimburile mondiale cu aceste mărfuri de lux și producerea lor în colonii au jucat un rol esențial în dezvoltarea capitalismului. Spiritul modern, potrivit lui Sombart, s-a născut din spiritul risipei, iar acest spirit ar fi parte a elementului „feminin" din istoria lumii.

Când contemplu dulapul de pantofi al soției mele, punctul de vedere al lui Sombart pare cât se poate de plauzibil. Deși am constatat până și la ea unele semne de oboseală. De curând a rostit: „Am suficienți pantofi", ceea ce se încadrează perfect în trend, dacă este să ne uităm la cifrele înregistrate de comerțul cu amănuntul. Și majoritatea prietenelor ei au depășit faza de cumpărare-și-îngropare-în-șifonier a hainelor, deoarece shoppingul a devenit o ergoterapie prea scumpă. Interesant de remarcat, asta nu înseamnă că vreuna dintre ele ar fi mai prost îmbrăcată decât pe vremea când cheltuiau grămezi de bani pe haine de marcă.

Femeile cărora hainele frumoase le fac mare bucurie dispun de strategii diverse pentru a se îmbrăca în continuare în așa fel încât să nu se observe că fac economie, atunci când resursele lor sunt în scădere. Madame Errazuriz, spre exemplu, a exercitat cea mai mare influență asupra designerului Christian Dior, fiind considerată cândva autoritatea supremă a modei pariziene, ea fiind însă extrem de săracă. Se pare că venise la Paris de la Constantinopol, ca refugiată, și avea o locuință minusculă, dar foarte elegantă, pe avenue Victor Hugo. Refuza să accepte vreo centimă de la Dior, trăia de pe urma articolelor publicate ocazional în revistele de modă și, o dată pe an, își rezerva

dreptul de a-și alege o rochie *haute couture* a Casei Dior, pe care apoi o purta, douăsprezece luni, la toate evenimentele din înalta societate la care se considera obligată să participe. Madame Errazuriz se ghida după principiul: Cine nu are mulți bani trebuie să pună preț pe calitate, și nu pe haine banale, care se strică repede. Probabil că își permitea totuși să susțină asemenea principii grație amiciției ei cu Dior.

Sora mea Maya, în schimb, transformă cumpărăturile de la Zara, H&M sau Top Shop într-un adevărat sport, reușind să arate ca și cum s-ar îmbrăca la Joseph sau Gucci. Trucul este unul singur, spune ea: Totul trebuie să fie ieftin, cu excepția unei singure piese, pe care o poți găsi la ofertă sau la second hand. Soția mea și-a cumpărat unul dintre cele mai frumoase obiecte de îmbrăcăminte, un pardesiu de mătase japoneză, care îi vine perfect, indiferent dacă mergem la o nuntă sau la un *cocktail party,* dintr-un butic second-hand din München, cu treizeci de euro. Pe lângă asemenea magazine, a mai apărut încă o sursă de toalete pentru doamnele cu buget diminuat, dar bun-gust neatins: hand-me-down-urile. Am remarcat cum între prietenele soției mele s-a dezvoltat o rețea ingenioasă de schimb și cadouri cu obiecte de îmbrăcăminte: pentru a evita să-și facă apariția în aceleași toalete, le schimbă între ele. Ultimul răcnet în materie sunt *upperwear parties,* acțiuni private de lichidare a stocurilor, la care tinerele doamne plictisite de garderobele lor înțesate și dornice să facă rost de ceva lichidități își invită amicele.

În anii de boom economic, până și cele mai rafinate doamne s-au lăsat uneori molipsite de demența produselor de marcă. Dar recesiunea a contribuit ca *le style simple* să fie repus în drepturi. Cine mai are nevoie astăzi să cheltuiască mult ca să arate bine se alege, în cel mai bun caz, cu un zâmbet condescendent. Dar și mai jenant este să scrii despre haine, într-o carte, mai mult de cinci pagini.

CONSTIPAŢIA CULTURALĂ

Art? Dacă nu mă înşel, e un nume de bărbat?
ANDY WARHOL

PLEDOARIE PENTRU PURIFICAREA MEDIATICĂ

S-ar zice că a existat o vreme când mergeam la muzeu şi fără să fie nevoie de cine ştie ce agitaţie mediatică. În vara lui 2004, în faţa Galeriei Naţionale de la Berlin s-a desfăşurat un spectacol grotesc: oamenii au stat la coadă ore în şir, până târziu în noapte, ca să poată vedea expoziţia. Museum of Modern Art (MoMA) din New York a trebuit să-şi transfere o parte din colecţie, din cauza lucrărilor de renovare, iar Muzeele de Stat din Berlin reuşiseră să-i convingă pe newyorkezi să le împrumute lucrările, în perioada şantierului. Prezenţa MoMA s-a dovedit atât de profesionist lansată pe piaţă, încât, înainte de a fi returnate, operele au fost admirate de aproape un milion şi jumătate de vizitatori. Mocheta din spaţiile de

expoziție a trebuit înlocuită, o nimica toată, având în vedere cele șase milioane și jumătate de euro intrați în casa Galeriei Naționale (și în primul rând în „Gift-Shops"). Mediile au prezentat zilnic știri despre cozile imense din fața muzeului, ceea ce a atras permanent mulțimi tot mai mari. Organizatorii expoziției au fost, fără doar și poate, mândri să poată demonstra că și arta modernă și „dificilă" poate fi pe gustul unui public larg, cu condiția unui ambalaj potrivit.

Arta a devenit un produs prelucrat și pus pe piață cam ca mușchiul de porc ori iaurtul cu fructe. Marc Spiegler, unul dintre cei mai importanți jurnaliști de cultură ai Elveției, susține că piața artistică este dominată de aceleași legi ca industria populară de entertainment: „Pe scena de astăzi, personalitatea și înfățișarea artistului joacă un rol din ce în ce mai important. Până și în cazul foiletoanelor, atenția s-a mutat de la comentariile asupra subiectului direct la *homestory* – care ne dezvăluie în ce mansarde locuiesc artiștii, cum arată atelierele lor *cool* în care creează, ce designeri își aleg și secretele vieții lor sentimentale (de preferat scandaloase). Dar și artistul, ale cărui eforturi sunt total diferite de ale unui popstar, este automat plasat pe o treaptă inferioară."

Cum să te sustragi agitației mediatice? Cine mai poate hotărî, de capul lui, ce tablouri să vadă, ce muzică să asculte, ce cărți să citească, ce teme să-l preocupe? Câte „evenimente" culturale ne interesează cu adevărat, și câte înghițim doar ca să ne putem „spune părerea" despre ele? Trebuie neapărat să fi văzut toate filmele lui Michael

Moore? Trebuie neapărat să citeşti Nietzsche în „Anul Nietzsche"? Sau, altfel spus, va mai fi Mozart de suportat după 2006, „Anul Mozart"? Consumul cultural a început să semene cu zapatul, cu diferenţa că în cazul telecomenzii nu îţi stă nimeni în coaste să îţi spună pe ce buton să apeşi.

Astăzi se recuperează şi în artele plastice ceea ce în industria muzicală era de mult posibil. Se estimează că există 8 743 de înregistrări ale *Celor patru anotimpuri* de Vivaldi, iar în fiecare oraş mai răsărit de două ori pe an au loc reprezentaţii *Carmina Burana* cu două mii de interpreţi şi cincisprezece mii de spectatori consumatori de cârnaţi. Şi dacă nu ştii să pui stavilă spiritului de turmă, te trezeşti cu găuri adânci în bugetul familiei. În schimbul plăcerii îndoielnice oferite de un concert Rolling Stones – unde vezi în sectorul VIP cum Klaus Wowereit şi partenerul său de viaţă Jörn se îmbrăţişează la *Angie,* şi cum Sabine Christiansen îşi agită exuberant bricheta Dunhill – trebuie să te lipseşti de 70 de euro. Cine vrea cu tot dinadinsul să ţină pasul cu gustul maselor nu trebuie să-i scape pe André Rieu (67,65 euro), Rod Stewart (64 până la 72 euro) şi Cei Trei Tenori (50,70 până la 142,70 euro); paradoxal, mai ieftină este „Noaptea celor Trei Tenori", la Saarbrücken costă doar 34,50 până la 54,30 euro, iar *Rondo Veneziano* numai 31,59 până la 41,37 euro, în Teningen. Paleta culturală este atât de mare, iar lupta pentru un loc pe piaţă atât de dură, încât toţi ofertanţii – agenţii de concerte, posturi de radio şi televiziune, companii de discuri, reviste, organizatori de „evenimente", scene în aer liber,

gastronomi-animatori, directori de circ, intendenți de operă, teatre independente, de cameră, de studio, orășenești și de stat sau firme de distribuire a filmelor – trebuie să recurgă, inevitabil, la rețete de succes identice, pentru a atrage atenția asupra lor.

Dar această subminare comercială îi afectează și pe artiști, care par din ce în ce mai scârbiți. Damien Hirst, spre exemplu, pe care l-am intervievat acum câțiva ani, în perioada culminantă a agitației mediatice, despre „șocanta" artă britpop, nu a mai suportat presiunea și a întors spatele industriei culturale.

Când l-am întâlnit, la Londra tocmai se desfășurase expoziția *Sensation,* în centrul căreia se aflase celebra lui instalație *A Thousand Years:* o vitrină din sticlă uriașă, împărțită în două secțiuni, legate între ele printr-o mică fereastră, în care bâzâiau mii de muște. Într-o jumătate a vitrinei se găsea un vas cu zahăr, iar în cealaltă, un cap de vacă sângerând, intrat în putrefacție. Încântate de ofertă, muștele zburau febril între cele două atracții, rodeau aici, lingeau dincolo. Tentativa poznașă a lui Hirst de a fi *shocking* extazia industria artistică. Vizitatorii expoziției rămâneau cu priviri fermecate înaintea vitrinei și ascultau explicațiile șoptite în ureche prin audioguide, în vreme ce gazetele polemizau prin eseuri savante, dacă opera de artă reprezintă o mărturie despre comportamentul cetățeanului-consumator modern, sau mai degrabă o variațiune pe cea mai veche temă a artei – moartea.

Toate astea l-au deprimat profund pe Damien Hirst. Cu doar doi ani mai devreme, una dintre lucrările sale nici

nu primise permisiunea de a trece prin vama americană, atunci când fusese împrumutată pentru a fi expusă. Se numea *Dead Couple Fucking Twice* și era alcătuită din cadavrul unui taur matur, care, acționat printr-un motor hidraulic, se copula cu un cadavru de vacă. Acum, muzeele din întreaga lume solicitau capetele de porc alterate ale lui Hirst, băncile achiziționau vitele sale tăiate cu ferăstrăul și puse în formaldehidă, pentru a le expune pe etajele lor administrative, decorate de arhitecți avangardiști, colecționarii se băteau pe instalațiile sale fotografice, cu victime ale accidentelor de circulație. Când l-am întâlnit, Hirst nu mai reușea să-și stăpânească frustrările provocate de situația în care se găsea.

M-a întâmpinat în atelierul său – un tip solid, ras în cap, mai degrabă din categoria mitocanului englez mediu, îmbibat în alcool, cu obrajii buhăiți și ochii roșii, cu care mă fixa cu o intensitate iritantă. Abia după ce ne-am așezat, în sfârșit, am reușit să-i pun cea dintâi întrebare, mormăind ceva de genul: „Faceți artă sau antiartă?" Iar Hirst a sărit în picioare și mi-a dat singurul răspuns corect: „Întrebarea este așa de lipsită de orice speranță, încât mai bine mergem la cârciumă să ne facem pulbere pe chestia asta!" Era abia începutul după-amiezii, adică dis-de-dimineață din punctul de vedere al unui boem nord-londonez. Primul rând de bere l-a dat Hirst, iar după cel de-al treilea m-a întrebat: „Cât ai băut tu cel mai mult, într-o noapte?" – „Am fost în marina germană, prin urmare..." – „Aha!", m-a întrerupt el. „Îți place sexul anal?" – „Nu prea", i-am răspuns, încercând să readuc discuția în ape mai liniștite, în vreme ce el a pescuit

din buzunarul hainei sale o mică figurină din lemn, reprezentând un porc, și i-a vârât-o sub nas bărbatului de la masa vecină, care își mânca în liniște cârnatul de Cumberland cu piure de cartofi, mărturisindu-i: „Porcul ăsta înseamnă nemaipomenit de mult pentru mine. Azi-noapte i-am rupt capul, cu dinții. Vreți să fie al dumneavoastră? Vi-l dăruiesc!" – „Nu, vă mulțumesc, sunteți foarte amabil", a spus domnul în vârstă, fără să aibă habar că tocmai refuzase un Hirst autentic.

După alte câteva beri, Hirst a început să se plângă de lumea artistică. Orice ar face ca să rupă cercul vicios, singurul rezultat pe care îl obține este un nou val de extaz. Nu știe încotro să o apuce. „Tablouri florale, oare?", a mai suspinat el. La scurt timp după întâlnirea noastră de la Londra, a deschis un restaurant în Notting Hill, ai cărui pereți i-a decorat cu vitrine pline cu recipiente medicinale, și a botezat localul Pharmacy. Când a băgat de seamă că restaurantul său se transformase în atracție turistică, l-a închis și a inundat piața de obiecte de artă punând în vânzare întreaga instalație la Sotheby's, sub titlul de „originale Hirst". Iar curatorul său, Jay Joplin, a făcut criză de nervi, temându-se că prețul vitrinelor medicinale Hirst se va prăbuși. Însă nici vorbă de așa ceva, Hirst a încasat șaisprezece milioane de euro. Cu banii aceștia s-a retras în casa din Devonshire, s-a dedicat jocurilor video împreună cu copiii săi, și nici nu mai vrea să audă de artă.

Problema cu care se lupta Hirst este tot atât de veche pe cât industria culturală. Dadaiștii au fost cei dintâi care

și-au dat seama că monstrul comercializării reprezintă chiar acea forță capabilă să transforme orice artă, indiferent cât de critică, într-o decorațiune complezentă. *Pissoir*-ul lui Marcel Duchamp a fost o parodie la adresa întreprinderii muzeale, și a ajuns punctul de atracție al oricărei expoziții de artă modernă. O ultimă revoltă împotriva înglobării ei în industria culturală a fost un manifest făcut public, la inițiativa lui Carl Laszlo, de cei rămași în mișcarea dadaistă în 1958. „Alături de inocenți", se spune în text, „o cohortă de veșnic întârziați aleargă de la vernisaj la concert, savurând cu precauție «arta modernă» ca pe un adjuvant împotriva indigestiei. Bravi funcționari de stat își dau silința să frecventeze cluburile de film, ființe pedestre cu bună reputație își ornează locuințele lipsite de gust cu mobilă în stil modernist... Abia puțini au băgat de seamă că nu se poate înlocui stilul de viață, viața însăși, cu un singur basorelief al lui Arp; că o scurtă bandă a lui Schwitters nu alungă pustiul casei; că o lucrare de Max Ernst nu reprezintă o banală decorațiune de perete, și că o piesă de mobilier Mies van der Rohe, în mijlocul vechiturilor dintr-o casă refăcută în stil modernist, se luptă pentru o cauză pierdută din start, chiar dacă în jur există o bibliotecă întreagă cu literatură despre cultura construcției și a locuirii."

Mulți artiști încă nu au abandonat tentativa de a împiedica establishmentul să devoreze arta ca pe un digestiv, ca pe un aperitiv la cina dintr-un restaurant de trei stele. Iar noi, obedienți consumatori de cultură, credem cu adevărat că putem asezona, prin artă, viața noastră convențională.

Umplem rafturile cu integrala Wagner ori Mozart și, dacă vrem să fim progresiști, Stockhausen sau Penderecki, agățăm pe pereți lucrări de Chagall, Picasso, Rothko sau Rauschenberg, cumpărăm de la gift-shops albume, cataloage sau reproduceri, funcție de moda momentului – creându-ne astfel un soi de culisă culturală care, avem convingerea, ne îmbogățește viața.

Și nici măcar nu putem fi siguri că un eveniment promovat cu surle și trâmbițe este sau nu o țeapă. O mare expoziție Vermeer nu trebuie ratată cu niciun preț, chiar dacă este sponsorizată de Shell și zilnic recomandată prin îndemnul „nu rataţi!". În concluzie, ar trebui să ajungem la o sănătoasă ignorare a canoanelor mediatice, păstrându-ne, într-o situație ideală, o urmă de imparțialitate. Și să ne reglăm propriul consum cultural ținând seama de ponderea funcției sale în „integrarea socială" – cu alte cuvinte, tot ceea ce înghițim pentru a fi „aproape" – dar și în satisfacerea adevăratei necesități.

Premierele spectacolelor de operă oferă cea mai potrivită oglindă a găunoșeniei consumului cultural. O minoritate absolută ţinteşte cu adevărat să vadă reprezentația, iar pentru toți ceilalți contează doar că sunt văzuți la un eveniment care le conferă prestigiu, prin simpla lor participare. Iar instituțiile sunt nevoite să se adapteze – deoarece publicul tradițional renunță, treptat, la spectacole – și lansează producții în stil *happening*, apte să iște controverse. Rezultatul: cei mai mulți spectatori fac parte din categoria amatorilor de evenimente, pe care puținii iubitori

de operă le evită, nedorind să vadă un Figaro masturbându-se pe scenă.

Fenomenul este cât se poate de evident la Bayreuth: ziua de deschidere rămâne rezervată exclusiv celor care, se vede cât se poate de limpede, suportă cu greu lungile opere ale lui Wagner în fotoliile legendar de confortabile, în așteptarea celor două pauze lungi, care le răsplătesc răbdarea. Atunci se înghesuie printr-un spațiu îngust, sub privirile unei mulțimi de gură-cască și fotografi de presă, pentru a ajunge la restaurantul festivalului, unde meniul este extrem de scump, dar și mediocru. Cei mai mulți nici nu sunt interesați de mâncare, ci așteaptă doar să fie remarcați de Sabine Brauer, reportera de la *Bunte,* și fotografiați alături de Frau Merkel sau de Thomas Gottschalk.

Indiferent cât de ridicoli sunt spectatorii de operă împopoțonați, gata să ia parte la premieră, categoric și noi vom arăta la fel dacă nu vom respinge conștient tentația de a folosi cultura și mediile de informare în masă ca să avem un cuvânt de spus, evidențiindu-ne pe scara socială. Cheltuielile pentru consumul de cultură sunt, în cazul majorității, mai ales o investiție în prestigiu. După ce am început să reduc sumele alocate mediilor de informare și culturii, am constatat că puteam renunța la foarte multe lucruri fără să fac economii la ce mă interesează cu adevărat. Spre exemplu, am trăit multă vreme cu ideea obsesivă că ar trebui să mă abonez la cât mai multe ziare și reviste în toate limbile – mai mult sau mai puțin cunoscute de mine – ca să fiu la curent. În momentul culminant al patimii mele, în cutia noastră poștală erau

înfundate zilnic nu mai puțin de cinci ziare. Vecinii clătinau din cap când mă vedeau, pentru că lada albastră de gunoi, comună, se umplea imediat după ce era golită. Urmăream știrile cam de patru ori pe zi, iar pe Internet mă străduiam să caut „principalele teme" ale zilei și în America, Franța și Anglia. Prezentam simptomele tipice ale unui *information junkie*.

Abia după ce am fost silit să țin dietă mediatică și culturală și socială, am observat că tot ceea ce considerasem că trebuie să fac pentru a rămâne *tuned in* îmi provoca o stare de confuzie și de saturație, blocându-mi gândurile proprii. Între timp m-am convins că nu am nevoie de abonament la *Atlantic Monthly,* nici la *Merkur,* nici la *Tatler,* nesimțindu-le lipsa. Mă descurc și fără conexiune DSL cu viteză de 2 048 kbit/s, iar dacă va fi să-mi mai doresc vreodată celular, voi cere garanții ferme că funcționează strict ca telefon. Nu vreau să știu cine a câștigat Premiul Bambi, Aparatul de Fotografiat de Aur sau Curcanul de Aur, nu vreau să aflu Trăsnaia Anului, iar cercetările în domeniul geneticii sau al creierului mă interesează mereu, nu numai atunci când cine știe ce stea mediatică vrea să le transforme în „Tema lunii". Nu am nevoie nici să călătoresc la fiecare două săptămâni în cine știe ce „metropolă a artei" europene, ca să vizitez ultima expoziție, pentru simplul motiv că am auzit la televizor că nu trebuie scăpată, pot la fel de bine să intru în muzeul de alături, ale cărui tablouri nu beneficiază săptămâna asta de atenția presei. Nu-mi trebuie nici să vizionez te miri ce piesă de teatru care și-a făcut nume grație unui scandal, și am

reușit să renunț cu succes până și la urmărirea constantă a știrilor. Majoritatea noutăților presupus importante n-au nici cea mai vagă legătură cu viața mea. Iar dacă vreau să mă supun unui tratament pasiv cu știri, mai deschid radioul. O oră de *Deutschlandfunk* pe seară, pe lângă zapatul în fața televizorului, mi se pare ca o farfurie de legume proaspete, de la magazinul bio, față de mâncarea de gata de la supermarket.

În *The Age of Missing Information,* cercetătorul american Bill McKibben a studiat toate emisiunile de televiziune transmise de-a lungul unei zile în statul New York. A avut nevoie de câteva luni ca să vizioneze întregul material și a stabilit că este vorba de o masă enormă de informații, fără niciun folos și fără nicio contribuție la îmbogățirea nivelului de cunoștințe.

Suntem bombardați, de dimineața până seara, cu informații și cu divertisment, dar știm mai puțin ca niciodată. Neil Postman, un cunoscut veteran al luptei împotriva supraalimentării mediatice, susține că, pe vremuri, când a început să predea la New York University, chiar dacă mijloacele tehnice auxiliare erau primitive, studenții se arătau în majoritatea cazurilor capabili să citească, să scrie și să-și exprime ideile în cuvinte. Astăzi există programe de redactare, acces electronic în mii de biblioteci, și Internet wireless non-stop, în schimb puțini mai pot redacta un eseu coerent, cât despre idei proprii, de mult nu mai există, mulțumindu-se toți să repete ca papagalii.

Savanții în domeniul creierului uman se arată extrem de preocupați de soarta generației care va urma, punând tot mai des eșecul școlar pe seama așa-numitei neglijențe mediatice. Jumătate dintre copiii de zece ani au în camera lor un set complet de aparatură: televizor, computer, playstation și DVD-recorder, și își petrec zilnic în jur de două ore cu jocurile video. Capacitatea lor de a învăța materia cerută la școală s-a redus masiv, deoarece zonele scoarței cerebrale dedicate activității școlare sunt suprasolicitate de jocurile video și de televizor.

Niciun aparat nu favorizează îndobitocirea și comportamentul de turmă mai intens decât televizorul. Niciun mediu nu e mai răspunzător de difuzarea unei cantități mai mari de tâmpenie, de violență și de banalitate, de atâta pierdere de vreme. Nu cu mult timp în urmă, trebuia să cunoști cel puțin latina pentru a-ți asigura prezența în elita intelectuală. Astăzi ajunge să renunți la televizor. Chiar și emisiuni de informare pretins inteligente simulează transmiterea de informații științifice, conținutul lor fiind mai degrabă mediocru. Și cui îi servesc reportajele despre zonele calamitate în format infotainment, în care imaginile sunt însoțite de muzică de vioară? Cui îi servesc transmisiunile live din Bagdad, în care jurnaliștii dintr-un centru de presă bine protejat primesc știrile de la sediul lor central din Mainz sau Atlanta pentru a le explica telespectatorilor lor din Milwaukee și Stuttgart care este situația „de la fața locului". Cam în acest fel:

Prezentatorul de știri: „Bună dimineața la Bagdad. Ne puteți spune cum stau lucrurile în acest moment?"

Reporterul: „Nu, Thomas, situația este cât se poate de confuză. Ne aflăm aici, în centrul de presă, tehnicienii noștri depun toate eforturile să mențină legătura prin satelit."

„Agențiile de presă relatează demisia ministrului de interne. Ce ne puteți spune despre acest lucru?"

„Da, am citit și noi relatarea. Cei mai mulți experți prevăzuseră mutarea, de altfel, cu câteva zile în urmă. Iar noi nu avem nimic de adăugat. În mod normal, nu părăsim centrul de presă. Vă rog să urmăriți comentariul colegului meu Scott Thomas de la *Newsweek,* care l-a intervievat pe ministrul de interne cu câteva zile în urmă."

De regulă, transmisiunile în direct de acest gen sunt urmate de discuții în studio, între doi jurnaliști, cel cu barbă fiind expert în Orientul Apropiat. Cine nu schimbă postul când doi jurnaliști se intervievează reciproc nu are decât să suporte consecințele.

Ajunși aici, fie-mi permisă o indiscreție. În tinerețe, când s-a căsătorit cu Diana, prințul Charles a presimțit că ar putea fi ceva în neregulă, după ce ea a insistat să i se aducă un televizor lângă pat. Iar el pronunță cuvântul „televizor", atunci când îl pronunță, cu asemenea dezgust, de parcă ar spune „furuncul".

Odată ce vom începe să evităm mizeria răspândită de presă – tot soiul de opinii și evenimente publice – calitatea vieții nu va înceta să se amelioreze. Cine se lasă purtat de orice nou trend nu va putea evita o viață costisitoare, alienantă și plină de stres. Curajul de a fi altfel te învață să economisești bani, asigurându-ți puțină autarhie – un

adevărat lux, în vremurile noastre înclinate spre înregimentare și ștergerea oricăror diferențe.

Refugiul în competență este una dintre cele mai elegante maniere de a evita împotmolirea în mizeria culturală. Oricât de enervantă ar fi lipsa banilor, are și părțile ei bune, stabilind priorități și înlăturând toate nimicurile cu care ne umplem viața. Și astfel eliberați, ne putem ocupa doar de ceea ce ne interesează cu adevărat. Marii cunoscători într-un domeniu anume – fie că e vorba de viața și opera lui Glenn Gould, de arta sacră în Evul Mediu sau de punk-rock – rămân imuni la spiritul de turmă care dictează consumul cultural. Desigur, și pasiunile pot aluneca ușor în ridicol, dar sunt scutite de aerul grav al consumatorului modern de cultură, de balansarea de la o temă la alta, de groaza față de boala vacii nebune sau de coșmarul merelor manipulate genetic. Adevărații specialiști stăpânesc suverani bogăția cunoașterii, într-un perfect antagonism cu candizii mânuitori de telecomandă.

COPII ŞI IARĂŞI COPII

Să devenim din nou copii este o dorinţă irealizabilă. În schimb putem încerca să evităm ca ei, copiii, să ajungă ca noi.

ERICH KÄSTNER

DESPRE EDUCAŢIE SCUTITĂ, DIN FERICIRE, DE CONSUM COMPULSIV

Alegerea cadoului pentru un copil? Cel mai greu examen cu putinţă. Dacă te apuci să ceri jocuri clasice – cum ar fi cele poştale – la mall, vânzătorii te măsoară de parcă ai avea Coranul sub braţ şi o cingătoare cu dinamită la brâu. Capitalismul vulgar îşi arată faţa sa cea mai hidoasă în raionul de jucării: totul se află în mâinile a două sau trei mari concerne, care şi-au împărţit lumea între ele, ca monştrii din filmele fantasy. Jucăriile pe bază de PVC conţin, fără excepţie, plastifianţi care eliberează otrăvuri, indiferent că micuţii le bagă în gură sau pur şi simplu le ţin

în mână. Toate jucăriile provin din China ori din Vietnam, fiind produse de copiii de acolo pentru copiii de aici, în localități care se cheamă Kung-Chu-Ling și Haiphong, trudind aproape pe gratis în hale prost aerisite, mistuite uneori în incendii.

Iar pe copiii de aici nici măcar nu-i mai interesează jucăriile, după cum constată, alarmant, studiile de piață. În America de Nord și vestul Europei, jumătate din micuții de patru până la șase ani preferă jocurile video. Uriașii Toys'Я'Us și F.A.O. Schwarz sunt cuprinși de panică, deoarece publicul asupra căruia trebuie să se concentreze are o vârstă tot mai fragedă. Pe vremuri, și copiii de unsprezece ani se mai jucau cu plăcere la playmobil, în timp ce astăzi puștiul de șase ani este cel mai interesat de laptopul lui tati.

Strategii îngrijorați ai marilor concerne se întâlnesc tot mai des cu un fenomen pe care am avut și eu prilejul să-l cercetez, chiar la mine acasă: micuții s-au săturat de jucării ca de mere acre. Întotdeauna fiul meu a fost mai atras de computer decât de toate nimicurile din plastic. Cum rămâne nesupravegheat pentru o clipă, cum îți iese în cale fie înarmat cu peria de WC, după ce m-a văzut pe mine utilizând-o, fie cu un telefon înșfăcat la întâmplare, pe care apelează un număr din America, de preferință. A învățat să formeze „001" cu mult înainte să poată pronunța „mașină". Fiica mea, în schimb, nu se complică deloc, de fapt se joacă exclusiv cu păpușa ei favorită – ajunsă într-un hal fără de hal, așa cum se întâmplă, surprinzător, cu toate păpușile favorite ale fetelor de vârsta ei,

chioară și aproape cheală. Abandonează repede orice cadou primit și se întoarce la păpușa ei, de care nu se desparte niciodată, indiferent unde se duce.

Mania cadourilor și jucăriilor nu este înnăscută, ci, evident, inoculată copiilor noștri cu multă trudă. Iar marea artă de educare a spiritului plăcerii constă tocmai în a nu-i copleși. Și părinții cu buget limitat sunt adesea înclinați să-și sufoce copiii cu lucruri pe care, în principiu, nu și le pot permite. Temându-se să nu îi lipsească de ceva, se consideră obligați să le ofere toate mizeriile, păpuși vorbitoare, ghiozdane cu personaje Disney cu licență oficială, jocuri video, echipament complet Nike, nu cumva să se simtă mai prejos decât colegii de clasă. Și odată ce au crescut, devenind consumatori maturi, habar n-au ce înseamnă moderația, fiind învățați să-și dorească tot ceea ce are și vecinul. În cazul extrem, copiii îndopați de la naștere până la bacalaureat cu tot ceea ce oferă piața se vor trezi într-o bună zi incapabili să mai aibă vreo bucurie adevărată. Așa ca eroul din romanul *1979* al lui Christian Kracht, sătul de o lume a luxului vulgar, de care fuge tot mai departe, până descoperă fiorul absolut într-un lagăr de reeducare din China.

Cel mai sărman copil pe care l-am întâlnit vreodată a fost Ali Kashoggi, fiul cel mic al multimilionarului Adnan Kashoggi. Camera sa din palatul lui Kashoggi, construit în munții care domină Marbella, avea dimensiunile unei hale de sport. Toate jucăriile erau model XXL: ursuleți gigantici, mașinuțe gigantice, printre care replici miniaturale de Ferrari și Rolls-Royce. Iar în mijlocul tumultului

de sunete și lumini stridente trona Ali, un spirit agasant, insuportabil, care-și tortura nenumăratele surori, nesuportând să rămână singur nici măcar o clipă, trecând permanent de la plictiseală la agitație. Ca să fie distrat, i se aduceau clovni în fiecare după-amiază, dar nu l-am văzut niciodată zâmbind. Mai târziu, am aflat că ar fi fost trimis să urmeze școala la New York. Probabil la una din acele *rich kids schools,* ca Dwight, Spence ori St Ann's. Spence se distinge grație elevelor de unsprezece ani deja echipate cu genți Prada, iar Dwight și St Ann's prin consumul de alcool și de droguri din rândul elevilor. Ce i-ar mai putea bucura pe acești copii? Spre a-și compensa abundența din copilărie, nu le-ar mai rămâne decât să se facă hippies, în Goa, sau tramps dependenți de heroină, în Alger.

Doar atunci când ai învățat să renunți poți avea plăceri tot mai mari. Filozoful Arnold Gehlen susține că omul este supus unei presiuni permanente care îl împinge la dorințe dincolo de sfera necesităților sale imediate. Și numește această tendință de a avea tot mai mult „exces de impuls", în lipsa căruia, continuă Gehlen, omul nu ar fi realizat ceea ce a realizat, și nu ar fi reușit să schimbe complet fața lumii.

Pornirea spre mai mult, mai bun și mai nou face parte din natura umană, la fel ca dorința de plăcere, care se instalează ținând sau netinând seama de Gehlen. Și cine încearcă să i se împotrivească va cunoaște nefericirea, doar nimeni nu se poate lupta cu propria sa natură.

Secretul plăcerii constă tocmai în recunoașterea propriilor porniri și în domolirea lor, care însă pot fi înfruntate doar de asceți. În limba latină există un termen cât se poate de potrivit, *temperantia*. Potrivit pentru că face recurs atât la reprimare și disciplină, dar mai cu seamă la arta cuvenitei măsuri. Ca într-o rețetă care nu exclude zahărul și făina, ci le prescrie în cantitățile cuvenite, pentru a nu strica echilibrul întregului. În creștinism, măsura este una dintre virtuțile cardinale, budismul recomandă și el măsura, cât despre dr. Müller-Wohlfahrt, medicul echipei FC Bayern, nici nu mai încape discuție!

În ceea ce privește educația, pentru mine există o provocare: cum să-mi feresc copiii să nu ajungă manipulați ai presei, consumatori imaturi și gata imbecilizați, dornici să aibă tot ceea ce li se ridică în slăvi? Cum să devină propriii lor stăpâni, cu spirit de sacrificiu, când atâția alții dau greș? Și am un singur răspuns: nu există nicio rețetă secretă. Oricât ai insista să se joace doar cu rățuște Waldorf artistic sculptate, din cap până-n picioare naturale, mai devreme sau mai târziu tot vor veni să ceară un joc video violent sau o păpușă vorbitoare Loving Baby. Iar când vor avea de ales între o jucărie eco, inteligent concepută, și un monstru din plastic care piuie din răsputeri și clipește din nenumărate beculețe, atunci ei... da, exact așa. Nu știu pe ce cale pot deveni negreșit cumpătați cetățeni ai lumii, plini de bun-gust și iubitori de natură. Dar știu că ar fi fatal să le înfrânez pornirile, pentru că aș obține exact ceea ce nu doresc.

Christa Meves relatează, pornind de la practica ei îndelungată de psihoterapeut, că atunci când părinții cât se poate de bine intenționați vor să-și apere copiii de tentațiile materialiste și de excesele de spirit de proprietate, aceștia se vor transforma cel mai adesea în maturi lacomi sau zgârciți patologici. În Kibbutzurile din Israel, se obișnuia ca sugarii să fie alăptați de mamele lor, dar apoi copiii creșteau în colectiv. Psihanalistul israelian S. Nagler a demonstrat că acești copii, educați în lipsa spiritului de proprietate, suferă de grave tulburări psihice. Astfel, este prezentat cazul unui copil extrem de inteligent, care a refuzat să învețe să socotească, deoarece tot ceea ce avea de-a face cu „a lua" și „a păstra" devenise un tabu, din punctul lui de vedere. Prin urmare, blocarea spiritului de proprietate al copiilor nu înseamnă că vor deveni adulți sănătoși din punct de vedere psihic. „Voința de a avea" nu este o slăbiciune, ci, evident, o necesitate omenească, și poate fi doar temperată, dar trebuie să fie recunoscută de la bun început și apoi tratată fără duritate.

Mă încumet totuși să stabilesc o regulă: Trebuie să încercăm să ne educăm urmașii astfel încât să devină autonomi, iar o educație în spiritul autonomiei înseamnă o educație în spiritul libertății. Copiii trebuie să ajungă să fie în stare să facă ceea ce se cuvine doar din convingerea lor interioară, acesta este țelul. Cât se poate de banal: fiica mea se spală pe dinți nu pentru că „trebuie" sau pentru că „așa se face", ci pentru că este convinsă că altfel în dantura ei se adună bacterii. Cu cât îți vine mai

ușor să faci ceea ce trebuie să faci, cu atât ești mai fericit! Când afirmăm despre un muzician că este virtuoz, nu înseamnă doar că este capabil să interpreteze o partitură fără greșeală „la prima vedere", ci și că o face cu ușurință, cu măiestrie, fără chin și fără trudă. Ceea ce-l și deosebește de un începător, pentru care ar fi o luptă. Când faci ceea ce trebuie să faci fără să te coste niciun efort, înseamnă că ai reușit! Și fără nicio constrângere, ci numai din rațiune.

Dar aducerea cuiva pe calea rațiunii poate fi un proces îndelungat. Când fiica mea vrea neapărat înghețată, deoarece și prietenul ei de joacă a primit, există, în general vorbind, trei modalități de reacție: opțiunea A, îi cumpăr înghețată, și așa se și termină cel mai repede toată povestea. Opțiunea B, nu-i cumpăr înghețată. „Am încheiat discuția!" și consimt ca ea să se supere (adică să urle). Sau, opțiunea C, încerc să-i explic că unul dintre lucrurile care deosebesc omul de oaie este capacitatea de a nu behăi pentru simplul motiv că o fac și cei din jur. În optzeci la sută din cazuri, fiica mea decide că-și dorește cu adevărat înghețata, și atunci trebuie să mă repliez la opțiunile A sau B. Dar și opțiunea C funcționează totuși uneori, când ne amuzăm și nu cumpărăm înghețată pe caniculă, iar în jurul nostru toată lumea ține câte un Magnum uriaș în mână și ni se umple gura de salivă... Semnalul nostru secret este „Beee!" Când unul dintre noi face „Beee!", înseamnă că ne luptăm să ținem la respect oaia din noi, care poftește mereu după ce au cei din jur.

Însă lecția autonomiei trebuie să fie predată cu moderație și să nu le pretindem permanent copiilor noștri să fie altfel decât ceilalți. Aidoma păsărilor, copiii vor să zboare în stol, poate pentru a fi astfel mai protejați de răpitoare. Și nu există nicio rețetă pentru a obține nonconformism într-o doză sănătoasă, deoarece, potrivit unei legi a naturii, din câte se pare, dincolo de o vârstă, copiii nu mai țin seama de ceea ce-și imaginează părinții și fac totul exact pe dos. Progeniturile clientelei din magazinele bio devin surprinzător de des pătimași amatori de carne de la marile combinate zootehnice, iar părinții care își solicită copilul, de mic, să cânte la un instrument oarecare trebuie să se aștepte ca la pubertate, cel târziu, să respingă tot ce are de-a face cu muzica. Dacă ar fi să ne imaginăm consecințele acestei legi până la capăt, cea mai bună strategie ar fi să le oferim copiilor exemplul propriei noastre vieți, trăite în stilul cel mai detestat, pentru a-i aduce pe calea cea bună. Dar cred că ar fi foarte obositor.

În ceea ce mă privește, din punctul de vedere al educației copiilor, au rezultat câteva avantaje hotărâtoare din faptul că nu mai plec dimineața de acasă, ca să-mi petrec întreaga zi într-un birou: mai întâi de toate, copiii mei constată că munca nu este ceva neplăcut și că se poate combina, fără niciun efort, cu alte îndeletniciri, cum ar fi tăiatul unghiilor de la picioare și puiul de somn de după-amiază. Chiar dacă bugetul pentru jucării a scăzut considerabil de când nu mai am un venit sigur, pot să ofer cu larghețe

ceva la care și părinții bogați se dovedesc cât se poate de economi: mai exact, atenția. Părinților cu mai mult succes profesional nu le rămâne, măcar pentru a-și domoli mustrările de conștiință, decât să-și copleșească progeniturile cu daruri.

În psihologia infantilă este bine cunoscut cazul unor părinți înstăriți, care au cerut ajutorul unei echipe de psihologi, deoarece fiii lor, în vârstă de nouă și de unsprezece ani, deși „nu le lipsea nimic", se certau mereu între ei. Psihologii au făcut următoarea observație: părinții nu petreceau niciodată prea mult timp cu copiii, nici măcar când se aflau acasă, deoarece de obicei aveau oaspeți. Comportamentul celor doi mici cocoși de luptă urma mereu același model. Își vedea fiecare de treaba lui, în pace, exact până în clipa în care mama voia să se convingă că totul este în regulă. Atunci izbucnea cearta între ei, iar mama trebuia desigur să o aplaneze. Se liniștea, în cele din urmă, dar după o jumătate de oră o luau de la capăt. Cu forțe înzecite, ca să nu vină doar mama, ci și tatăl lor, și să îi ia și mai tare la rost, ceea ce avea darul să îi intimideze, dar și să le aducă pe chip expresia care în manualele de psihologie infantilă poartă denumirea de „surâsul Mona Lisei". Și când părinții au vrut în sfârșit să afle care era problema fiilor lor, psihologii le-au explicat: „Copiii se ceartă pentru că știu că astfel, garantat, se vor bucura de atenția dumneavoastră."

Am putea bănui că lucrul cel mai de preț care poate fi dăruit copiilor îl au în măsură suficientă numai părinții

cu mai puțini bani și, prin urmare, cu mai mult timp. „Atenția" poate să însemne și o scurtă plimbare aventuroasă până la cutia de scrisori cea mai apropiată, sau gătitul împreună, și orice alt mărunțiș cotidian. Am stat pe gânduri multă vreme dacă să-i iau, sau nu, la cumpărături. Omul își irosește o bună parte din viață cu stupidul shopping și îmi venea oarecum greu să-i obișnuiesc de la o vârstă atât de fragedă. Dar, pe de altă parte, cumpărăturile sunt un bun prilej ca să-ți înveți copiii că se poate trece printr-un magazin și fără să cazi pradă tuturor tentațiilor.

Supermarketurile din emisfera de vest au amabilitatea de a plasa toate produsele capabile să provoace copiilor puternice secreții de dopamină exact la înălțimea ochilor lor. Pentru a ne proteja de acest terorism, fiica mea și cu mine am inventat următorul joc: considerăm supermarketul un traseu în care ni se întind sute de capcane, în încercarea de a ne face să cumpărăm lucruri de care nu avem nevoie. Iar noi trebuie să parcurgem drumul fără să ne lăsăm seduși. Și câștigă cine reușește să cumpere numai cele stabilite dinainte, spre exemplu un litru de lapte, câteva banane și două tone și jumătate de iaurt cu fructe, preferatul ei. Când ieșim cu toții la cumpărături, ne împărțim în echipe, și învinge cei care reușesc să-și mențină căruțul gol cât mai multă vreme.

Asemenea mici jocuri fac să crească rezistența împotriva cântecului de sirenă al consumului. Nu ne-a fost ușor nouă, generația tinerilor tați, să trăim într-o lume în care te vezi vânat non-stop, împins să cumperi produse

menite să te facă fericit. Dar generația următoare va trebui să dea dovadă de și mai multă tărie. Cum vom avea mai puțini bani, economia se va folosi de arme și mai puternice ca să ni-i scoată din buzunar.

În câteva supermarketuri Safeway din California, viitorul a început de pe acum: cumpărătorul este bombardat cu texte publicitare, dar nu ca în culturile primitive, prin demodatele difuzoare, nu, textele sunt adresate individual, fiecărui client în parte, prin „hypersonic soundbeam". Când treci pe lângă rafturile cu brânzeturi, o voce prietenoasă, de femeie, te face atent că Pecorino Sardo, care îți place atât de tare, este în ofertă. Și doar tu auzi asta, în timp ce doamna durdulie de alături este ademenită cu noua Bleu d'Auvergne light.

Când se va impune utilizarea acestei tehnologii, ceea ce se va întâmpla cu siguranță, vom fi ținta reclamei individuale. Dar aspectul va deveni de maxim interes pentru economie abia când vor fi cunoscute tot felul de amănunte despre profilul fiecărui cumpărător, astfel încât, chiar de la intrarea în magazin, va primi reclama sa personalizată. Ceea ce va fi posibil grație sistemului de identificare radio, pe scurt, cipuri RFID. Asemenea „mini-micro-cipuri" nu sunt vreo invenție science fiction, ci se utilizează de ani și ani, spre exemplu pentru deschiderea automată a unei căi sau pentru accesul la volumele dintr-o bibliotecă, numai că între timp au ajuns până la dimensiunea unui grăunte de nisip și pot înregistra un volum de informații pentru care era nevoie de *personal organizer,* până acum câțiva ani.

Consumatorul de mâine va fi o ființă suficient de transparentă, iar banii săi vor fi vânați cu mijloace publicitare tot mai rafinate. Numai dacă vom reuși să ne creștem copiii astfel încât să fie capabili să fie propriii lor stăpâni, conștienți că și ignorarea tentației poate fi o plăcere, vor avea șansa să fie bogați indiferent de câți bani dispun.

SHOPPINGUL ARMONIOS

Să trăiești cât mai individualist cu putință în vremea asta, a colectivismului, rămâne singurul lux autentic care mai există.

ORSON WELLES

CUM SĂ CUMPERI FĂRĂ SĂ TE ȚICNEȘTI

În curtea institutului pentru cercetări asupra animalelor de la Beijing se află un monument dedicat „cobaiului necunoscut". Absolut de înțeles, dacă ne gândim la nenumăratele descoperiri epocale pe care noi, oamenii, le datorăm unui număr enorm de șobolani, șoareci și maimuțe. Spre exemplu, doar naivii mai consideră febra cumpărăturilor un mijloc sigur de potolire a depresiilor de zi cu zi, pentru că știința a demonstrat de mult că excesele de consum nu numai că nu aduc fericirea, ci, dimpotrivă, tâmpesc. După cum afirmă cercetătorii, *Homo sapiens* este stimulat de

anticiparea realizării dorințelor sale, pe când împlinirea lor îl plictisește.

Cercetătorul Wolfram Schultz a întreprins un experiment devenit faimos. Maimuțele-cobai au fost închise în cuști cu uși de mici dimensiuni, deasupra cărora s-a montat câte o lampă, care se aprindea cu scurt timp înainte să li se ofere câteva felii de măr. Nu după multă vreme, maimuțele au înțeles mesajul: de îndată ce se aprindea becul, creierul lor începea să secrete dopamină. După cum a stabilit Schultz, prezența substanței-mesager a plăcerii era semnalată numai cât timp maimuțele își așteptau răsplata, iar când feliile de măr apăreau în sfârșit, nivelul dopaminei rămânea constant. Prin urmare, recompensa propriu-zisă nu provoca nici fericire, nici plăcere, nici vreo altă reacție concretă a creierului. Anticiparea bucuriei provoca excitație, iar îndeplinirea ei nu sporea câtuși de puțin plăcerea.

Dar profesorul Schultz a mers și mai departe, dorind să afle dacă și în ce măsură creșterea calității recompensei ar putea induce o diferență sensibilă. După apariția semnalului luminos, le-a recompensat pe maimuțe nu cu felii de măr, ci cu stafide. Ura! Creierul a început să secrete și mai multă dopamină, imediat ce se aprindea lampa. Dar animalele s-au obișnuit curând cu hrana de soi – cantitatea de dopamină a scăzut și nivelul de satisfacție atingea aceleași valori ca atunci când primeau măr. Iar după o vreme, când Schultz a început să le ofere din nou felii de măr, în loc de stafide, secreția de dopamină a scăzut și mai mult. Aprinderea lămpii nu le mai stimula pe maimuțele blazate. Dacă banalele felii de măr le bucuraseră până nu

de mult, chiar și cu meniul repetat de sute de ori, maimuțele erau acum deziluzionate. Concluzia profesorului Schultz ne trezește la cruda realitate: cu cât așteptările sunt mai înalte, cu atât fericirea e mai greu de atins. Și nu desfătarea propriu-zisă, ci doar anticiparea ei sporește sentimentul de fericire.

Bine-cunoscutul filozof Ernst Bloch a ajuns la aceleași concluzii fără să recurgă la maimuțe. Teoria sa despre „melancolia faptului realizat" confirma cu mult înaintea experimentelor asupra reacțiilor cerebrale că aspirațiile și dorințele se sting mereu în pragul împlinirii lor. Este suficient să ne adaptăm acestui adevăr simplu pentru a economisi o grămadă de bani. Desigur, ne dorim un iPod sau ultimul model de cameră digitală. Dar odată ce intrăm în posesia lor, nu ne simțim mai bine decât înainte. Așadar, putem renunța la ele de la bun început.

Sora mea, Maya, a înțeles cum funcționează sistemul fără să aibă nevoie de nicio abordare științifică a acestei teme. E o adevărată experiență să mergi cu ea la cumpărături. Spre exemplu, intră într-un magazin, ferm hotărâtă să-și cumpere pantofi. Probează mai multe perechi, eventual pune să i se aducă și alte modele, din depozit ori chiar de la alte magazine din rețea – și, exact în momentul în care pare gata să cumpere, își schimbă brusc hotărârea și spune: „Mă mai gândesc și revin mai târziu." Ceea ce, firesc, nu face niciodată. Dacă se întâmplă să străbați, alături de ea, o zonă pietonală, un shopping center, terminalul dintr-un aeroport sau alte asemenea locuri, nu scapă niciodată prilejul să intre într-un magazin de cosmetice, unde

se parfumează și apoi se îndreaptă spre casă, cu un flacon sau cu un nou spumant de baie, apoi, de îndată ce se așază la coadă, o apucă plictiseala, lasă totul deoparte și își vede de drum. Această versiune avansată a clasicului window-shopping, care în ultimă instanță stârnește poftele și nimic mai mult, funcționează desigur atât timp cât există dorința autentică de a cumpăra ceva. Să intri în magazin doar ca să le sâcâi pe vânzătoare nu e nicio distracție.

Iată concluzia la care au ajuns sora mea, Ernst Bloch și profesorul Schultz: consumul la care ne incită reclama și oferta în sine poate produce bucurie numai în cazuri rarisime. Când cercetăm mai atent, lucrurile pentru care cheltuim cei mai mulți bani sunt „perle de sticlă", lipsite de valoare, pe care, grație reclamei, le considerăm indispensabile. Să privim „obiectele scumpe", pentru o clipă, din perspectiva spărgătorului: din orice locuință merită umflate, în primul rând, aparatura tehnică, televizorul, DVD-ul, stația stereo și computerul. Adică articolele care se perimează în doi-trei ani și nu mai au nicio valoare, vândute la mâna a doua. Istoricul Rolf Peter Sieferle susține că ne-am transformat într-o „societate de persoane fără proprietate", în ciuda relativei prosperități în masă. În zilele noastre, persoane din cele mai diverse straturi sociale dispun de nenumărate bunuri, dar numai o pătură extrem de restrânsă, pe cale să devină și mai restrânsă, mai are valori autentice.

Chiar și în straturile sociale inferioare pot fi acumulate venituri considerabile – un muncitor calificat câștigă eventual și peste un milion de euro de-a lungul vieții – dar

averea personală, durabilă, reprezintă, de regulă, doar o fracțiune din câștig, deoarece, în timp, a fost risipită pe nimicuri sau omorând timpul: călătorii în Seychelles, rafturi din lemn de esență moale pentru sticle, montate instabil, vase pentru *fondue,* plăci pentru vafele, cotizații la diverse cluburi, aparate de produs gheață și iaurt, papuci din plastic, rucsacuri *activity,* combinezoane, cuțite de tabără pentru tăiat ceapa, cântare care indică separat grăsimea față de restul masei corporale, tocător de carne din „crom superfinisat", aparat de tăiat scama cu colector, aparatură pentru masaj electric, dispozitiv de închidere ermetică a pungilor de chipsuri, două prese de fructe, o mașină Chi, tigaie cu design special și pernuță magnetică pentru gât.

Unul dintre cele mai îmbucurătoare aspecte ale pauperizării relative este acela că, în sfârșit, a sosit momentul eliberării de toate zorzoanele care acompaniază bunăstarea. Dar succesul depinde în primul rând de capacitatea de a conștientiza spălarea de creier la care am fost supuși ca eterni consumatori ușuratici. Cum a reușit reclama să ne convingă mereu de necesitatea absolută a unor obiecte, de altfel doar plictisitoare? Cum a reușit Starbucks să ne convingă să comandăm un frapuccino cu gust de caramel, cu pepite de ciocolată, deși o ceașcă de cafea ar fi mult mai pe gustul nostru? Cum de își cheltuiesc banii unii, de la un capăt al scării sociale, pe tonuri de apel pentru telefonul mobil și cum de alții, de la celălalt capăt, își cheltuiesc banii pe Mouton-Cadet, a cărui etichetă trimite cu gândul la marile *chateau*-uri, el fiind de fapt doar un vin roșu de masă combinat? Cum reușește Gillette să lanseze

cu regularitate pe piață câte un nou aparat de ras cu nume absurd, ca MACH 3 Turbo, și să ne convingă, de fiecare dată, că bărbierește mai neted ca niciodată?

Cartea lui Frédéric Beigbeder *29,9 RON* se dovedește extrem de utilă pentru înțelegerea mecanismelor reclamei. Beigbeder a fost și el copywriter vreme de zece ani. Octave Parango, personajul principal, își detestă lumea în care totul, inclusiv el însuși, este de vânzare și la un moment dat spune: „În momentul în care ați adunat destul ca să vi-o puteți permite, mașina visurilor, lansată de mine în ultima campanie, a fost de mult depășită de modelul promovat în viitoarea campanie. Sunt mereu cu trei pași înaintea dumneavoastră și, puteți conta pe mine, am să vă frustrez mereu. *Glamour* este țara în care nu veți ateriza niciodată. Vă administrez noutăți, care prezintă avantajul că nu rămân noi... Îndatorirea mea este să vă fac să salivați. În meseria mea nu urmărește nimeni să vă facă fericiți, pentru că cei fericiți nu consumă." Încă de prin anii douăzeci ai secolului trecut, iată ce le predica un specialist în reclamă oamenilor de afaceri din Philadelphia: „Vindeți-le lucrurile după care tânjesc, la care speră, la care visează în visele lor cele mai îndrăznețe... Oamenii nu cumpără ceea ce le lipsește. Ci cumpără speranță – speranța în ceea ce le-ar putea dărui marfa voastră." Reclamele, atent ascultate, promit că au un rost, dar dacă produsele respective ar avea vreun rost, vânzările ar scădea în scurt timp, deoarece sistemul funcționează doar atât timp cât promisiunile nu se realizează. Trucul cel mai simplu, de când s-a inventat bățul cu morcovul ținut la botul măgarului.

Promisiunea exclusivității s-a dovedit întotdeauna un mijloc de atracție cât se poate de eficient. Mai exact, speranța de a avea un ceas care nu dezvăluie doar ora exactă, ci conferă și sentimentul apartenenței la un cerc de oameni iluștri. Dar în vremurile noastre, în care orice concern producător de textile ieftine dispune de o vedetă *haute couture* și orice lanț de supermarketuri de un bucătar cu stele, consultant în alimentația bio, demersul devine tot mai dificil. Încet-încet, nici cel mai naiv consumator nu va mai putea fi păcălit să confunde articolele de masă cu piesele de lux. Dar multă vreme a funcționat perfect și, grație principiului crizei artificiale, s-a întreținut iluzia că produse fabricate pe bandă ar fi un lux. Concernele specializate în acest gen de marfă se îngrijesc să nu inunde piața, menținând astfel un anume grad de febră a așteptării. Dacă îți dorești o Kelly bag Hermès sau un Rolex Daytona, va trebui să aștepți câteva luni, deși din punct de vedere tehnic nu există nicio problemă să se satisfacă pe loc orice cerere.

După cum se prezintă situația acum, nici măcar în regiunea Ruhr nu te mai poți sui într-un mijloc de transport în comun și să nu vezi cel puțin trei persoane cu genți Gucci sau Louis Vuitton. Și nici nu se mai jenează nimeni că ar purta copii ieftine în locul originalelor scumpe, ba este de-a dreptul *uncool* să te încurci cu modele originale. Copiile-pirat mai asigură și aura de vitejie a călătorului de cursă lungă, deoarece replicile de calitate nu se găsesc la îndemână, ci numai la Hong Kong și Bangkok. Dacă până și sora mea, Gloria, a mărturisit într-un interviu din

Spiegel că preferă să cumpere falsuri Louis Vuitton de calitate, la a zecea parte din prețul originalelor („Originalele, se știe, sunt pentru oligarhii ruși"), dacă până și o doamnă ca soacra mea a intrat cu cea mai sinceră naturalețe cu ceasul ei Cartier, făcut la Hong Kong, în magazinul cu același nume din München, ca să-i strâmteze puțin cureaua, iar când vânzătoarea i-a sugerat discret că este vorba de un fals a răspuns nonșalant „Știam", înseamnă că lucrurile sunt cât se poate de limpezi: vremea articolelor de lux produse industrial a apus definitiv.

Și cum rămâne cu simbolurile clasice ale prestigiului – aurul și pietrele prețioase? Ca semn al „distincției", ele mai contează doar în măsura în care cel care le etalează lasă să se ghicească, de la distanță, că are gusturi nesigure și că averea sa este de dată foarte recentă. Cine mai umblă voios după zorzoane „nobile" nu are decât să intre pe un canal Home Shopping, cum ar fi QVC. Acolo se mai oferă ceea ce nu mai este de găsit pe Bahnhofstraße la Zürich sau pe Jungfernstieg, la Hamburg: lanțuri de aur groase cât cârnatul, inele mari cât oul, coliere din linia „il Re" („pentru cei cu aspirații regești"), ținute cu venerație în fața camerei de moderatori pe care îi cheamă Bob, care dau asigurări că până și „regii și prinții" preferă podoabele grandioase, cu design în noduri, care există însă doar în serii limitate, și comanda trebuie făcută pe loc, pentru asigurarea unui exemplar.

Și în cazul gadgeturilor, distincția funcționează pe dos, în comparație cu vremurile în care celularul, spre exemplu, avea valoare de simbol al statutului. Cele dintâi telefoane

mobile apărute pe piață au stârnit senzație. Mi-amintesc cu oarecare melancolie de primul meu mobil, marca Siemens. Avea dimensiunile unei poșete medii și cântărea spre cinci kilograme. Când suna, tonul lui strident stârnea panica în orice compartiment de tren. Astăzi, abia dacă există obiecte mai comune decât telefonul mobil, iar cine ține să fie altfel renunță la permanenta legătură cu cei de departe. Și este cât se poate de amuzant să vezi oameni în toată firea tastând obsesiv, cu privirea fixă a copiilor căzuți pradă maniei Nintendo. Și-o poate cineva imagina pe doamna Merkel, așezată pe banca guvernamentală, trimițând neîncetat SMS-uri, cu ochii concentrați în neant?

Prestigiul și statutul sunt în continuare definite prin prisma consumului – dar acum este vorba mai degrabă de renunțarea la consum. În perspectivă istorică, abundența materială a reușit doar în foarte rare cazuri să aducă bucurii – din câte se pare, ea nici nu servește acestei funcțiuni. În *Teoria clasei de lux* (1899) amintită mai sus, Thorstein Veblen lansează teza potrivit căreia acumularea banilor ar fi semnul tăriei de caracter și al inteligenței, iar sărăcia, în schimb, un simptom al eșecului, viziune care, din păcate, s-a bucurat de mare credit până de curând. Cine își permitea o mașină nouă era considerat un element de nădejde și vrednic al societății, cine ieșea în lume într-o vechitură – doar un pierde-vară leneș și incapabil. Potrivit concepției capitaliste despre lume, ești dator să consumi – ca dovadă vizibilă a hărniciei. Prin urmare, chiar ideea de

demnitate și de onoare burgheză a fost multă vreme legată de abundența materială. Din fericire, situația s-a schimbat cu totul. Cine se scaldă în opulență este considerat suspect (o fi rus? proxenet? Tatjana Gsell?), luxul autentic se definește acum mai ales ca afirmare a propriei personalități în fața presiunii consumiste care, după cum s-a văzut, mai mult îngreunează viața decât să o ușureze. Astfel, deși poate părea paradoxal, se poate profita, cu dibăcie, de pe urma declinului bunăstării pentru a crește calitatea vieții.

Începând cu ultimul deceniu al mileniului trecut a apărut o mișcare de opoziție față de societatea abundenței, marcată în America prin editarea unor cărți, printre care *Clutter's Last Stand* (1984) și *Voluntary Simplicity* (1989), în vreme ce antipatia față de concernele multinaționale a devenit un semn distinctiv al avangardei, odată ce Naomi Klein a publicat *No Logo* (2000). Mulți consideră Vancouverul cel de-al doilea punct de forță al mișcării anticonsumiste. Acolo trăiește Kalle Lasn, autorul volumului *Culture Jam.* Tot el editează și revista trimestrială *Adbusters,* cunoscută nu numai grație textelor sale de teorie a culturii, ci în special antireclamei – *uncommercials* – care, făcând recurs la psihologia publicității, ridiculizează această publicitate și febra consumismului indusă de ea. Unul dintre cele mai faimoase exemple de antireclamă este parodia după spotul Calvin Klein – un bărbat care se uită mândru în indispensabilii săi, cu legenda: „Obsession". Într-alta apare Joe Camel, emblema publicitară a mărcii Camel, în postura de bolnav de cancer, pe un pat de spital, sub numele Joe Chemo.

Există și spoturi video create de Kalle Lasn în același stil, prezentate însă exclusiv la festivalurile de film, deoarece, firesc, rețelele de televiziune nu doresc să-și alunge clienții interesați să-și difuzeze publicitate. Difuzarea de *uncommercials* de-ale sale la televizor, pătrunderea în „centrul de comandă al culturii de consum" ar reprezenta pentru Lasn marele triumf. Spoturile sale îndeamnă la „săptămâna fără televizor", acuză „industria frumuseții" de provocarea bulimiei și a anorexiei și lansează atacuri la adresa industriei de automobile. Majoritatea acestor *uncommercials* sunt realizate de specialiști în publicitate care, „având mustrări de conștiință", după cum spune Lasn, lucrează și pentru el.

Pentru a-ți pune sub control obiceiul de a cumpăra compulsiv, poți recurge și la mici tertipuri. Disidenții consumului din America au inventat „Buy Nothing Day", o găselniță genială, deoarece poate fi cu adevărat transformată într-un sport. Îți impui ca într-o zi pe săptămână, vinerea, spre exemplu, să nu cheltuiești niciun cent, bani-gheață sau de pe card. Nu-i simplu deloc, cine se lansează în acest joc va constata de câte ori pe zi își dorește să cumpere ceva, de regulă din reflex. Ar fi ideal să excluzi însă din regula jocului tabieturile care te obligă la cheltuieli plătite cash, cum ar fi țigările sau cafeaua.

Tot în Statele Unite a apărut o inițiativă de lansare și popularizare a „prezervativului pentru cardul de credit". Cardul era introdus într-un pliculeț pe care stătea scris: „Ești sigur că ai nevoie de asta?" sau „Cumperi pentru că te roade ceva?" Pentru fiecare cumpărătură, cardul trebuia

mai întâi extras din prezervativul lui. Campania nu a avut succes, ceea ce nici nu e de mirare. Dar ideea nu este rea deloc, majoritatea cumpărăturilor sunt inutile, de folos sunt doar lucrurile achiziționate cu chibzuință.

Este momentul să lansăm un avertisment: calicia. Cei mai mulți bani se risipesc exact când alergi după chilipiruri. La debutul recesiunii, piața a fost inundată cu sute de cărți care te învățau cum să păcălești criza achiziționând șampanie de la Aldi cu 13,50 euro și să participi la licitațiile organizate de biroul de obiecte găsite al Căilor Ferate Germane, de unde te poți alege cu o *mountainbike* în schimbul a doar 40 de euro. Și atunci ar fi trebuit să te întrebi dacă ai nevoie cu adevărat de afurisita de șampanie sau de *mountainbike,* ținând seama că locuiești, să spunem, la Hamburg, adică la cel puțin trei sute de kilometri distanță de oricare formă de relief care să semene cu muntele?

Lanțurile de magazine cunosc de mult apetența noastră compulsivă față de produsele al căror preț a fost vizibil redus, și din acest motiv abia dacă mai găsești ceva la Schlecker care să nu fie „în ofertă"; efectul: oamenii își iau pachete duble de șervețele Sagrotan, deși s-ar descurca foarte bine și fără ele, și stau cu bidoanele de Domestos îngrămădite sub chiuvetă. Am un prieten în Elveția care s-a hotărât să cumpere doar ceea ce găsea în ofertă. La prima vedere, pare o hotărâre înțeleaptă. Însă în cele din urmă a ajuns să care acasă tot ce îi ieșea în cale. S-a oprit abia după ce apucase să adune și nisip igienic, când și-a dat seama că nu are pisică.

Despărțirea de abundență nu reprezintă vreo noutate, ci este o reacție specifică sfârșitului oricărei epoci de bunăstare. În faza ultimă a Antichității, motivele au fost în special estetice, în Evul Mediu – religioase, iar în perioada apogeului revoluției industriale din Anglia, romanticii și socialiștii de salon ca John Ruskin și William Morris au fost printre primii care s-au arătat nemulțumiți de consumism. Curentele cu pricina nu au fost niciodată capabile să pună în mișcare mase însemnate, din cauză că au rămas mereu tributare unui filon moralizator. În secolul al XIX-lea, când John Ruskin le reproșa compatrioților săi că, din cauza progresului economic, pierduseră din vedere sensul elementelor esențiale ale vieții („Nu există o altă bogăție în afara vieții, cu infinita ei capacitate de iubire, bucurie și admirație"), criticul anonim de la *Saturday Review* comenta că Ruskin are un ton de „guvernantă cicălitoare".

Astăzi însă, situația este cu totul alta. Pentru început, renunțarea la consumism nu ține nici de virtute, nici de morală, cum nici argumentele în favoarea protejării mediului nu îi determină pe oameni să facă altceva decât să separe gunoiul pe categorii. Trebuie totuși să păstrăm o rezervă. Și cum am înțeles că mult venerata noastră bunăstare ar avea de suferit dacă am continua ca până acum, dezvățul de abundență are și aspectul unei eliberări. Industria încearcă să țină pasul cu ultimele tendințe și ne copleșește cu produse ideale pentru *wellness* și *fitness,* ceea ce face ca majoritatea săpunurilor și a cremelor de piele să poată fi mâncate pe pâine, fără efecte neplăcute.

Dar boomul lor reprezintă doar o victorie de etapă a industriei. Nu peste mult timp va pătrunde și în ultimul colț al acestei lumi sătule de consum ideea că bunăstarea nu poate fi cumpărată, dar poate fi atinsă – și este suficient doar să se cumpere mai puțin, atât și nimic mai mult.

PARTEA A III-A

SĂRMANII BOGAȚI

Totuși, nu pot să nu spun sărăciei: fii bine venită, atât timp cât nu vii chiar în cei din urmă ani. Bogăția copleșește talentul mai tare decât sărăcia, iar sub munții de aur și sub tronuri zac poate, zdrobite, spirite dintre cele mai alese.

JEAN PAUL

DE CE BANII STAU ÎN CALEA FERICIRII

Trebuie să fie cât se poate de limpede că majoritatea lucrurilor ridicate în slăvi și considerate „de lux" sunt de fapt lipsite de gust și plictisitoare. Cui îi trebuie trufe, câtă vreme există pâine proaspătă, cu unt și cu sare? Dacă fileul de hering cu ceapă ar fi la fel de scump ca icrele negre, vedetele îndoielnice ale acestei lumi l-ar consuma cu cel mai profund respect, cu degetul cel mic ridicat.

Dacă nu avem temeri existențiale și nici nu ne amenință foamea, dacă reușim să ne plătim chiria și să ne permitem

lucrurile cu adevărat importante, putem duce o viață fericită și plină de stil – cu condiția să nu avem gânduri de îmbogățire. Distanța dintre realitate și vis abia atunci ar deveni sursa nemulțumirii perpetue. Și loteria este una dintre cele mai sigure rețete ale nefericirii.

Fericirea nu depinde de numărul conturilor. Și nici nu este avantajată în mod special de bogăție. Mulți oameni avuți știu asta și tânjesc după o „viață simplă". Dar oricât s-ar strădui să se elibereze de sub povara abundenței, dorul lor după *simple life* rămâne pururi neîmplinit. Dar cine e pe cale de a sărăci, în schimb, nu trebuie să facă eforturi de voință pentru a duce o viață plină de stil, eliberată de opulență. Pur și simplu îl obligă realitatea. În timp ce bogații rămân pentru totdeauna prizonierii propriei lor averi, indiferent că se țin cu dinții de ea sau că încearcă o eliberare. Numai adevărații săraci – indiferent cât s-a străduit capitalismul să ne convingă de contrariu – sunt adevărații bogați. Averea, de altfel atât de invidiată, e demnă de toată compasiunea.

Majoritatea bogaților, spre exemplu, sunt permanent urmăriți de teama de a nu fi prădați. Cunosc o familie care locuiește într-o vilă splendidă, cu vedere la mare, la St Tropez. De vis, poate părea din afară. Dar oamenii trăiesc ca într-o închisoare, deoarece toată casa e plină de comori de artă, în hol te întâmpină un Giacometti, în sufragerie atârnă un Renoir, în salon un Picasso, iar firma de asigurări a fost de acord să încheie polița cu o condiție: să fie mereu cineva în casă, iar domeniul să beneficieze de paza permanentă a unui serviciu specializat. Și prietenii mei,

care își cumpăraseră odinioară vila pentru a-și petrece pe Riviera o frumoasă toamnă a vieții, nu pleacă niciodată împreună și trebuie să se împace cu ideea că seara, când stau amândoi în colivia lor de aur, un bodyguard bărbos își face apariția cam din jumătate în jumătate de oră și se holbează înăuntru prin fereastra panoramică, să se încredințeze că totul este în ordine.

Unul dintre cei mai săraci bogați pe care l-am întâlnit este Marc Rich. Chiar așa îl cheamă. Americanul și-a strâns averea din comerțul cu materii prime, în orice caz s-a implicat în evaziune fiscală, fraudă și afaceri ilegale în Irak și Libia, fiind în cele din urmă trecut pe lista de persoane date în urmărire de FBI. S-a refugiat în Elveția, unde i s-a acordat azil în cantonul Zug. De atunci nu a mai avut voie să plece de acolo, riscând altfel să fie arestat. Mister Rich, altfel obișnuit să zboare cu avionul său personal oriunde îi poftea inima, a început în scurt timp să sufere de claustrofobie helvetică acută, de care a fost scăpat abia de Bill Clinton, al cărui ultim gest oficial a fost să-l amnistieze. Nici până în ziua de azi nu este limpede dacă Bill Clinton a primit sau nu în schimb un mic semn de mulțumire, sub forma unui cont numeric în Elveția. Dar asta este altă poveste. În orice caz, Marc Rich a fost ani de-a rândul cel mai ilustru exemplu de locatar al unei temnițe de lux, atât de frecvente la Monte Carlo, Zug sau în Bermude. Personajele care trăiesc acolo sunt în majoritate evazioniști, o specie vrednică de toată mila, oameni care și-ar permite să huzurească oriunde în lume, dar care trebuie să se mulțumească cu un refugiu pe o insuliță sau într-un cătun din Zug,

de teamă să nu cedeze organelor fiscale câteva din milioanele lor. Ceea ce nu le-ar afecta câtuși de puțin standardul de viață, dar fobia de a împărți ceva cu altcineva îi împinge să-și ducă existența însingurați, în locuri pe care le detestă.

Dacă tot a venit vorba de singurătate, am făcut cunoștință la München cu un tânăr simpatic care, provenit dintr-un mediu obscur, după cum se spune, începuse să facă rost de bani încă de la o vârstă fragedă, pentru că încheiase un contract de profesionist cu cel mai important club de fotbal din oraș. Tânărul nu a considerat că se cuvine să-și schimbe garnitura de prieteni, odată pătruns într-o nouă categorie de venituri. Dar întâlnirile sale cu vechii amici nu mai erau ca altădată. Desigur, insista să achite notele de plată, însă treptat băieților nu le mai convenea situația. La un moment dat, în cercul său au apărut și persoane pe care nu le deranja câtuși de puțin să-i accepte invitațiile. Cu timpul, totuși, relațiile vechi au început să se erodeze, apoi s-a descotorosit și de profitori, iar mai nou a ales doar compania unora care câștigă la fel de mulți bani. A fost singura modalitate să-și protejeze generozitatea. Și acum are un cerc de amici cât se poate de omogen. Și de plicticos.

Bogații insistă mereu să nu fie iubiți de dragul banilor lor – iată un dezavantaj cât se poate de neplăcut, care îi urmărește fără încetare. Deși este absolut imposibil să iubești pe cineva *pentru* bani, ci, eventual, doar *în ciuda* banilor, care îi fac pe cei mai mulți pretențioși, exagerat de suspicioși, dificili și complexați. Biblioteci întregi, mii de piese de teatru și de filme își datorează existența acestei

tematici. Nimic nu-i îngrijorează mai tare pe tinerii bogați ajunși la vârsta căsătoriei decât perspectiva de a da peste cineva care le vizează doar banii. Și, cu cât mai mare teama, cu atât mai mari șansele să li se și întâmple. Prințesa Caroline de Monaco a fost prevenită dintotdeauna să nu se lase prinsă în mrejele vreunui *playboy* atras de bani – prin urmare a căzut în cursa lui Philip Junot, un reprezentant tipic al genului. Dar o glumă poate fi mai apreciată decât enumerarea altor studii de caz deprimante. Două doamne din New York s-au revăzut după mulți ani. Una purta pe deget un diamant enorm. „Vai, ce frumos!" l-a admirat cealaltă. „Da, așa este", i-a răspuns prietena ei. „Păcat că e urmărit de blestemul Platnik." Cealaltă s-a interesat imediat ce anume înseamnă blestemul Platnik. „Domnul Platnik", a venit precizarea.

Cei mai mulți bogați sunt din păcate insuportabili – bineînțeles, cu excepția tuturor prietenilor mei milionari. Suportabili sunt doar moștenitorii lor, care cel mai adesea reușesc să se scuture cât mai repede de avere, sau, cu eforturi uriașe, să își ascundă statutul de înavuțiți.

Am nimerit odată, la Gstaad, într-un cerc de tineri ai căror părinți erau neobișnuit de bogați. Gstaad este o mică stațiune montană din împrejurimile Bernei unde, în plin sezon, se adună o asemenea concentrație de bogăție, încât pe strada principală cu trafic redus, în zilele însorite, cei ieșiți la plimbare poartă cu ei, categoric, echivalentul produsului social brut adunat al statelor cooptate de curând în Uniunea Europeană.

Localnicii, munteni din Berna, consideraţi oricum oameni aspri de felul lor, îi privesc pe miliardarii ce îi invadează cu un amestec de neîncredere şi admiraţie, cam tot aşa cum ai privi şi o vacă de muls, desigur campioană la producţia de lapte. Adolescenţii purtători de nume fără excepţie listate pe Dow Jones erau vizibil stânjeniţi şi se scuzau că veniseră doar de dragul părinţilor. Şi toţi făceau cele mai comice eforturi să arate şi să se poarte oricum altcumva, dar nu ca bogaţii. Purtau pantaloni lăbărţaţi, ca băieţii de ghetou de pe MTV, ascultau Eminem şi The Streets şi se lăudau că ştiu bine ce înseamnă „viaţa normală". Unul spunea că a plecat din casa părinţilor săi de pe Avenue Foch şi locuieşte într-o comunitate dintr-un cartier oarecare de la marginea Parisului, de unde merge în fiecare zi la şcoală cu metroul. Altul susţinea că fusese trecut în regim de austeritate de tatăl său, deoarece preferase să-şi ia numele mamei, dinaintea căsătoriei, pentru că se săturase ca lumea să i se adreseze pe numele de familie („Dell, spuneţi? Nu cumva Dell, cei cu Dell Computers?"). Altul se dădea un soi de jet-setter cu opinii antiglobalizare. În vacanţe, îşi alegea doar destinaţiile în care aveau loc demonstraţiile împotriva întâlnirilor Grupului G-8 sau a conferinţelor consacrate economiei mondiale. Şi povestea cu mândrie cum, „atunci, la Davos", a fost şi el de faţă, când s-au întrerupt lucrările la World Economic Forum.

Moştenirea poate fi un handicap, aşa cum o demonstrează şi cazul unui tânăr pe care îl cunosc. Tatăl său, om de afaceri cu o avere de multe milioane, şi-a dorit dintotdeauna ca el să-i calce pe urme, să studieze *business*

administration la aceeași universitate și, mai târziu, să preia conducerea companiilor sale. Dar cum se întâmplă atât de des în asemenea cazuri, tânărul are cu totul alte idei, și visează să devină artist. Și atunci a fost amenințat că i se va reduce sau chiar i se va tăia alocația lunară, care bineînțeles continuă să îi intre în cont. De unde și situația catastrofală în care se găsește tânărul meu prieten, al cărui nume nu vreau să-l menționez aici, din simpatie: are acum propriul său atelier în nordul Londrei, pictează, dar nu va ajunge foarte departe, pentru că nu va fi niciodată supus presiunilor simțite de artiștii din atelierele vecine, care habar n-au cum își vor plăti chiria și luna următoare. Și nu-i exclus să fie mai talentat decât rivalii săi înfometați, dar talentul lui va înflori cu greu în belșug. Exact cum scria Jean Paul: „Sub munții de aur și sub tronuri zac poate, zdrobite, spirite dintre cele mai alese."

În cursul relațiilor mele îndelungate cu o societate bogată, extrem de bogată, am putut să observ un fenomen deosebit de interesant: bogații cu bun-gust au încercat mereu să-și simplifice viața și, cu cât devin mai bogați, cu atât se joacă mai mult de-a viața „normală", pe care o percep ca pe un lux. Cu cât sunt mai mărețe castelele lor de la țară, cu atât își doresc mai tare o locuință la oraș, înzestrată, adevărat, cu tot confortul, dar cât mai mică posibil. Luxul, din unghiul lor de vedere, nu înseamnă să te așezi la o masă frumos aranjată și să mănânci ceea ce ți s-a gătit special undeva, prin bucătării, ci să mergi la piață (sau, și mai bine, la supermarket) și să te întorci acasă cu

o pungă de plastic plină de cumpărături, apoi să le gătești singur și mai să speli și vasele.

Și tot asta inspiră și obiceiul bogaților, atât de devorat de cititorii revistelor glossy, de a-și petrece pe iaht vacanța de vară. Viața pe iaht nu este altceva decât camping în stilul avuților: ce poate fi mai amuzant decât să te înghesui în cel mai strâmt spațiu, să dormi la grămadă, doi-trei într-o cabină minusculă, să folosești o baie în care abia ai loc să te întorci, sau să te bagi într-o cadă și să te speli ca pisica, și oricum să nu consumi toată apa din rezervor. Dar bucuros să stai toată ziua în tricou și că vii, pe scurt, în contact direct cu „viața simplă". Devoratorii de glossy se uită la pozele în care doamnele și domnii fac plajă pe puntea dunetei, apoi dau frâu liber imaginației despre viața lor mondenă. În timp ce, în realitate, invidiații nu fac decât să încerce cu îndârjire să simuleze viața devoratorilor de glossy, devorând, la rândul lor, aceleași reviste glossy, evitând să se extenueze citind ceva serios la plajă.

Desigur, te poți amuza pe seama lor când îi vezi că se joacă de-a „viața simplă", acuzându-i de „decadență", dar ei nu fac nimic altceva decât asemenea omului de rând care pleacă în excursie, dorind să ajungă cât mai aproape de natură, cu cortul, la picnic sau la grătar. Nici amatorul de camping nu intenționează să renunțe cu totul la binefacerile civilizației, nici iubitorul de grătar sub cerul liber nu își uită sosul de *steak* preparat pe cale industrială. Nici în excursie nu înfrunți natura fără precauție, fără pantofi speciali și hanorac termoactiv, și în scurt timp ți se face dor de căminul tihnit. Cinstit vorbind,

plăcerea „vieții simple“ se limitează, universal valabil, la gesturi simbolice.

Manageri foarte bine retribuiți și milionari din domeniul mediatic, cu insuficient exercițiu fizic, plictisiți de călătoriile în așa-numitele oaze de lux de la Marea Roșie și în Mauritius, au descoperit o noutate pe gustul lor: se angajează ca ciobani în zonele alpine. Multe firme turistice elvețiene oferă slujbe de vacanță la munte și abia fac față cererii. Dar și până să fi devenit populară această formă extremă de „vacanță la țară“, imersiunea temporară în viața țăranilor constituia un mijloc verificat prin care straturile privilegiate apucau să se reculeagă după chinurile civilizației. În *Anna Karenina* lui Tolstoi există un pasaj minunat care ilustrează bine obiceiul amintit: marele moșier Levin și-a inspectat într-o zi pășunile de pe care se strângea fânul și s-a hotărât să pună și el mâna pe coasă. Munca i-a făcut o asemenea plăcere, încât s-a hotărât să rămână mai multe zile la cosit, alături de țărani. Iar între el și fratele său, Serghei Ivanovici, a avut loc următorul dialog:

„Munca asta îmi face mare plăcere“, a spus Serghei Ivanovici.

„Și eu o iubesc, mai presus de orice; și eu am cosit uneori cot la cot cu țăranii și am de gând să fac același lucru și mâine, toată ziua.“

Serghei Ivanovici și-a înălțat capul și și-a cercetat atent fratele.

„Cum? Cot la cot cu țăranii, o zi întreagă?“

„Da, e minunat“, i-a răspuns Levin.

„Foarte frumos, dacă o privești ca pe un exercițiu, dar ești sigur că ai să faci față?", a întrebat Serghei Ivanovici cât se poate de serios, fără nicio urmă de batjocură.

„Am mai încercat. La început pare obositor, dar pe urmă te obișnuiești. Cred că o să reușesc..."

„Ce să vezi! Dar, ia spune-mi, țăranii ce cred despre asta? Probabil că stăpânul li se pare de tot râsul și fac haz pe seama lui."

„Nu, nu cred deloc, munca e atât de distractivă și de epuizantă, în același timp, încât nu prea mai e timp să te gândești la ceva."

„Dar cum ai de gând să mănânci cu ei, la prânz? Ar fi rușinos să ți se trimită vin roșu și friptură de curcan."

„Voi merge acasă, cât ei vor face pauză."

Dar nu s-a mai întors la friptura sa de curcan, căci „supa de pâine era atât de gustoasă, încât Levin a renunțat să se mai ducă acasă, la prânz".

Regina Maria-Antoaneta a Franței a mers până acolo, încât a pus să se construiască un sătuc în parcul de la Versailles, unde, îmbrăcată în straie țărănești, cu pălărie de pai pe cap, bea lapte proaspăt de la vacile ei, cocea singură pâine și prepara unt și brânză. În ziua asaltului asupra Bastiliei, a continuat să-și vadă mulțumită de treburi, purtând încolo și încoace vasele mari din porțelan de Sèvres pline cu lapte și ceștile în forma sânilor ei, cărora le dăduse numele de *sein de la reine* („sânul reginei"). Asemenea extravaganțe stau mărturie că dorul de „viață simplă" pornește din dorința cât se poate de firească, dar ușor disperată, de a fugi din calea blestemului bogăției.

Altfel, și experiența inversă – refugiul temporar din propria sărăcie relativă într-o lume a abundenței – poate fi extrem de fermecătoare. Cu condiția să fii atât de abil, încât să nu te lași amăgit de experiențe extreme și să nici nu-ți treacă prin cap să joci la loto, tânjind după o viață pe care nu o vei avea niciodată, dar care, dacă ar fi să o ai totuși, te-ar face cu totul nefericit.

Una dintre cele mai deosebite experiențe prin care am avut ocazia să trec a fost o vizită la sultanul din Brunei. Dacă au suficient bun-gust, bogații simt nevoia să fie înconjurați de oameni „normali". Regina Elisabeta, se zice, ar fi afirmat odată că prietenii ei cei mai apropiați fac parte, fără excepție, din *nouveaux pauvres*. Iar cei mai mulți adevărați bogătași au doar rareori prilejul să evadeze din balonul de săpun în care trăiesc și folosesc întotdeauna rarele deschideri pe care le au la dispoziție – perioada școlii, spre exemplu, sau cea de serviciu militar – ca să lege prietenii durabile, stabilind astfel legături cu viața adevărată.

Sultanul din Brunei s-a împrietenit în timpul studiilor sale la școala militară superioară la Sandhurst, în Anglia, cu fiul unui fermier englez. Acum câțiva ani, când acesta s-a căsătorit, sultanul s-a folosit de prilej ca să iasă pentru o vreme din lumea ermetică a protocolului de la curtea orientală și să participe la nunta prietenului său. Aici, în mijlocul pampasului englez, soția mea și cu mine l-am cunoscut probabil pe cel mai bogat om din lume care, așa cum se face, a promis că ne va invita odată în Brunei.

Peste vreo jumătate de an, când telefonul a sunat în zori și am auzit un mormăit cu puternic accent străin, am

fost sigur că nu poate fi decât proprietarul chioșcului cu chebap de la colț, care dorea să ne întrebe politicos dacă fiica sa ar putea să se plimbe din nou cu câinele nostru. Și a durat ceva până să pricep că o persoană a cărei limbă maternă era dialectul malay dorea să-mi explice că eram invitați la cea de-a cincizeci și șaptea aniversare a Sultanului din Brunei.

Bineînțeles, am acceptat invitația. Mai delicată rămânea problema călătoriei. Am reușit totuși să-i sugerez secretarului particular, prin nenumărate abilități stilistice, că ne-ar face plăcere să dăm curs invitației, dar zborul până în cealaltă parte a globului ne-ar afecta grav bugetul. Și astfel am călătorit cu liniile aeriene naționale, Royal Brunei Airways. Iar în spațiul în care pe bilet apare mereu tipărit *No changes, no refunds* acum scria: *On Royal Brunei Government Expenses,* adică pe spezele Guvernului regal al Bruneiului.

M-a amuzat modalitatea în care ne-a fost transmisă invitația. Niciodată un rege nu face personal vreo invitație, ci îi dă ordin în acest sens majordomului său, și nici nu se folosește de serviciile poștale cu asemenea prilejuri, ci pune ca mesajul să fie transmis direct viitorului oaspete. Consilierul ambasadei de la Berlin a Sultanatului a fost prin urmare însărcinat de centrala din Brunei să înmâneze personal invitația. Pe atunci locuiam în Berlin-Kreuzberg, iar locuința noastră se afla într-o construcție nouă și nu foarte arătoasă, lângă chioșcul de chebap pomenit ceva mai devreme. Arhitectul se îngrijise să construiască deasupra intrării, în fața cutiilor poștale, o copertină. Cum omul venea de la Böblingen, nici nu-i trecuse prin minte

când desăvârșise proiectul că, în Berlin-Kreuzberg, un asemenea adăpost avea să se transforme rapid în punctul de întâlnire preferat al homelessilor, care se apărau de vânt și de ploaie, dar se bucurau și de umbra oferită pe timp de căldură. Și cum curățenia nu face parte din principalele virtuți ale vagabonzilor din Kreuzberg, intrarea în blocul nostru devenise o adevărată ghenă, cu nenumărate sticle goale de bere, chiștoace și tot soiul de alte resturi, învăluite într-un discret iz de urină.

Consilierul Ambasadei din Brunei trebuie să-și fi imaginat că nimerise la Calcutta când șoferul său a oprit în fața blocului nostru cu apartamente de închiriat, dar și homelessii au rămas, fără îndoială, foarte impresionați când l-au văzut coborând din Mercedesul cu drapel, strecurându-se cu grație printre ei și gunoaiele lor, ca să lase precaut invitația în cutia noastră de scrisori. Era un întreg dosar de file din hârtie lucrată manual, atât de rigid, încât cu greu se putea îndoi. Tipărite, trebuie să spun, cu aur, nici nu putea fi vorba de un metal ordinar. Și am pus bine la păstrare invitația care te-ar fi putut ajuta cu ușurință să ieși în primăvară, după o iarnă mai grea.

Câteva săptămâni mai târziu, Irina și cu mine ne urcam în avionul companiei Royal Brunei Airways, al cărei zbor săptămânal pleacă din Frankfurt spre Brunei Daressalam (în traducere: „Brunei, Scutul Păcii"), cu escală la Dubai. De cum am intrat, viața noastră însoțită de recurentele impasuri financiare a părut să se spulbere în urmă. Călătoream la clasa întâi, ceea ce, pentru liniile orientale, înseamnă o revărsare de atenție și răsfăț de care nu aș fi

vrut să mă lipsesc și am rămas treaz, să nu-mi scape nicio clipă de experiență fericită, în timp ce Irina dormea cu sufletul împăcat, ca în cursa de autobuz de la Cottbus la Eisenhüttenstadt. Căpitanul ieșea o dată pe oră din carlingă, dorind să se încredințeze că totul era în regulă. Mulțumeam de întrebare, ne mergea excepțional! Aș fi vrut ca zborul să dureze veșnic, dar într-un târziu a trebuit să aterizăm, să părăsim microclimatul din avion și să pășim în Bruneiul încă din zori sufocant de fierbinte.

La aeroport am fost întâmpinați de o delegație de vreo doisprezece curteni, condusă de sora sultanului, pe post de șefă de protocol. Și în mijlocul lor un consilier al reprezentanței diplomatice a Germaniei în Sultanat, care nu avea nici cea mai vagă idee pe cine aștepta. Și de ce ar fi avut? Chiar și în vederile celui mai conștiincios funcționar federal, apariția unui conte german împreună cu soția sa nu întrunește sub niciun motiv condițiile minime pentru a fi considerată „vizită oficială". Pentru un ales oarecare dintr-un consiliu local oarecare, efortul putea fi catalogat ca util, dar pentru un particular de rând – despre care, solicitat să dea relații, Ministerul de Externe de la Berlin nu reușise să pună la dispoziție nicio informație – orice demers părea pe bună dreptate exagerat.

Am parcurs într-o coloană de limuzine Rolls Royce drumul până la una dintre casele de oaspeți ale sultanului, în care domnea o temperatură de frigider, grație instalației de climatizare. O ceată de servitori numai zâmbet ne-au despachetat bagajele, în vreme ce eu am studiat locul, iar soția mea și-a pregătit o baie. Prilej cu care am făcut două

descoperiri interesante. Ea a trebuit să constate că nici cel mai bogat om din lume nu are apă caldă în permanență, așa că s-a spălat cu apă călduță. Iar eu am aflat, în sfârșit, unde ajung tablourile semnate de Monet și Cézanne, despre care, după mari licitații de impresioniști, se spune întotdeauna că au fost cumpărate de un ofertant necunoscut.

După serbările oficiale în cinstea zilei de naștere a sultanului, parade militare, decernări de ordine și medalii, banchete de stat, am fost invitați în audiență într-un palat care părea construit doar din marmură și aur. În vazele presărate peste tot nu erau flori, ci aranjamente din pietre prețioase imitând buchetele, altfel ușor de îngrijit, dar teribil de costisitoare. Adusesem în dar o casetă mică de porțelan, Jugendstil, de la Königliche Porzellan-Manufaktur, pentru că, dintre toate materialele pe care sultanul pune un preț oarecare, ceramica rămâne singurul la îndemâna noastră.

Din fericire, sultanul provine dintr-o cultură în care, potrivit obiceiului, gazda este cea care face cadouri. Cât ne-am aflat acolo, ne-a trimis în fiecare dimineață câte un mic dar la ușă. În fiecare zi un ceas pentru Irina, în fiecare zi un ceas pentru mine. Din păcate, nu am stat decât două zile. Când mi se întâmplă să primesc retur de la bancă ordine de plată însoțite de nota „tranzacție refuzată", sunt mereu tentat să vând unul dintre ele. Altfel, mi se pare un lux să port la mână un produs al unei firme elvețiene de ceasuri fabricat sub comandă specială, care valorează mai mult decât o mașină de mic litraj, când eu uneori nu sunt în stare să-mi plătesc datoriile.

Nu ne-a fost deloc ușor, după incursiunea în lumea aceea absolut ireală, să ne întoarcem în micuța noastră locuință din Kreuzberg, unde mă așteptau un teanc de somații și un SMS care îmi dădea de veste că nu mai pot iniția apeluri de pe celularul meu („de la echipa dvs. debitel.de"). În altă ordine de idei, am învățat, o dată pentru totdeauna, că nu are sens să consideri stilul de viață al altora drept măsură a propriei tale vieți. Altfel nu poți fi niciodată bogat, pentru că, oricâți bani ai avea, tot se va găsi cineva și mai bogat, cu o existență și mai strălucitoare. Și nu există limite. Prin urmare, trebuie să înveți să te simți bogat cu atât cât ai, ca să nu fii veșnic condamnat la sărăcie pentru ce nu ai.

L-am intervievat odată pentru revista *Esquire* pe Adnan Kashoggi, considerat adesea în anii optzeci „cel mai bogat om din lume". Se afla în avionul său particular, un Boeing Business Jet, blocat la sol pe Aeroportul Heathrow din Londra, din cauză că un camion îi lovise aripa din spate, unde mi-a răspuns la întrebări, în vreme ce aștepta o aeronavă de rezervă. La un moment dat am văzut prin hublou cum este adus un alt jet particular și am constatat cum Kashoggi devenise brusc absent în conversația noastră și privea țintă spre noul Gulfstream V al lui Sir James Goldsmith. Complet alb, împodobit cu o dungă lată, în nuanța British Racing Green, de la bot și până la coadă. Iar pe aripa din spate nu apăreau banalele inițiale, ci trona imaginea unui scorpion. Kashoggi își pierduse liniștea. A mai încercat apoi să vorbească despre avantajele unui Boeing, deși era cât se poate de limpede că-și dorea neapărat un aparat ca al lui Goldsmith.

Impulsul de a „ține pasul" duce sigur la veșnică nefericire. Indiferent câți bani ai avea. Trebuie să te împaci cu gândul că întotdeauna vor exista diferențe, dar ele îți aduc nefericirea doar dacă oftezi după ceea ce nu îți poți permite.

Bogații au probabil o singură cale să ducă o viață relativ lipsită de griji. Apostolul Pavel a rezumat acum aproape două mii de ani această rețetă de viață: „[Pentru ca] aceia ce cumpără [să fie] ca și cum n-ar stăpâni!"[1] Cine trăiește sub condiția sa se poate bucura de multe avantaje, și în primul rând de avantajele bunului-gust. Rosamunde Pilcher oferă un bun exemplu. Provenită dintr-o familie engleză cu o bună situație, locuia, împreună cu soțul său, într-o casă de țară spațioasă, în Scoția. Odată ce cărțile ei au început să se bucure de succes, ea, doamnă de vârstă matură, nu a considerat că se cuvine să trăiască pe picior mare, iar atunci când a ajuns să câștige drepturi de autor în valoare de multe milioane, a făcut invers decât ar fi procedat cei mai mulți dintre noi: s-a mutat, împreună cu soțul său, într-o casă și mai mică.

Maxima Sfântului Apostol Pavel mai prezintă și un avantaj practic: cine „cumpără" și are ca și cum nu ar avea nimic nu va trebui să-și schimbe viața dacă s-ar întâmpla să piardă totul. Cu cât obiceiurile și capriciile sunt mai costisitoare, cu atât mai dureroasă va fi căderea în gol. În comparație cu soția sa, Jenny von Westphalen, Karl Marx nu a lăsat o impresie prea bună ca refugiat la Londra.

---

[1] 1 Corinteni, 7,30 (n. tr.).

Se obișnuise cu un număr de servitori și se plângea că doamna sa trebuie să facă de mâncare. Dar ea era o fire mult mai modestă și, în loc să se consume, a făcut o pasiune pentru gătit. Pentru că avea ceea ce îi lipsea lui Marx, o atitudine lucidă și o capacitate cât se poate de lăudabilă de a se împăca, fără sentimentalisme, cu realitatea.

Dar cum trebuie să-i privim pe cei care merg chiar dincolo de preceptul Sfântului Pavel și renunță cu ușurință și pentru totdeauna la povara propriei lor bogății? Ce este oare mai de laudă, arta de a ști să te împaci cu pierderea averii sau arta de a putea renunța la ea, cu seninătate, devenind adevăratul campion al scăpătatului cu stil? Această din urmă variantă, consider eu, poate părea mult mai nobilă, dar va lăsa întotdeauna senzația unui demers artificial.

În istorie și în literatură este remarcabil că personajele renumite pentru disprețul lor față de valorile materiale provin din familii foarte avute. Alexie, urmaș al unei familii de aristocrați romani, trăia cerșind, nerecunoscut de nimeni, și își ascundea resturile de mâncare chiar sub treptele casei sale părintești, sau Francisc de Assisi, fiul unui negustor de postavuri și însoțitoarea sa, Sfânta Clara, care s-a îndepărtat de familia ei nobilă, sau Siddhartha, fiul de brahman – sunt doar câteva exemple de asceți și filantropi iluștri, veniți din familii puternice.

Filozoful Ludwig Wittgenstein reprezintă un caz mai aparte. În piesa sa intitulată *Nepotul lui Wittgenstein,* Thomas Bernhard îi atribuie renumitului său unchi următoarea replică: „Un dascăl de școală multimilionar e ceva pervers, nu crezi?“

Ludwig Wittgenstein provenea dintr-o familie extrem de bogată a Austriei, aflată printre primele trei ca rang de avere. Faima și charisma lui s-au hrănit în bună măsură din reputația de „dandy al sacrificiului" pe care și-a construit-o. Iar cumpătarea sa friza asceza. După ce a luptat în Primul Război Mondial, ca soldat, a renunțat la moștenire în favoarea surorilor sale. În loc să predea filozofia, la universitate, Wittgenstein a preferat să devină învățător undeva, într-un sat din munți, și abia mai târziu a ajuns cel mai important gânditor al epocii, adorat de studenții săi ca un semizeu. Pe vremea în care profesorii de la Cambridge umblau mândri pe stradă înveșmântați în robă, Wittgenstein se îmbrăca voit neglijent, cu nelipsita sa jachetă jerpelită de tweed. Toți studenții în filozofie de la Cambridge, o întreagă generație, au copiat până în cele mai mici amănunte obiceiurile de viață ale marelui lor maestru – alegând să doarmă în paturi înguste, să poarte peste tot plăsuțe cu legume, „ca să respire", să mănânce frugal, de preferință țelină opărită, și să bea apă caldă. Când hotăra însă să-și iasă din rolul său de dandy al sacrificiului și să se refacă puțin, Wittgenstein se retrăgea pe domeniile familiei sale din Austria.

Dar obiceiurile de patrician sunt greu de alungat. Am discutat cu câteva persoane care l-au cunoscut, și am aflat că modestia lui Wittgenstein era mai degrabă o chestiune de suprafață. Pe lângă inteligența sa atât de ascuțită, avea și o aroganță remarcabilă. Dar în ciuda austerității sale celebre, a rămas întotdeauna un adevărat reprezentant al înaltei societăți vieneze.

Și cazul Burroughs rămâne un exemplu. William S. Burroughs, pe care l-am cunoscut prin intermediul prietenului meu, colecționarul de artă Carl Laszlo, a fost, alături de Allen Ginsberg și Jack Kerouac, precursorul spiritual al mișcării hippy. Chiar dacă ducea o viață ostentativ antiburgheză, conform criticii sale la adresa civilizației, Burroughs a rămas fiul unor părinți sudiști bogați, care prefera costumele cenușii de contabil. Bunicul său a inventat „mașina de adunat" și a fondat puternica Burroughs Corporation, iar nepotul Bill locuia la New York, printre pungași și perverși, jefuia bețivii în metrou, procurându-și bani pentru heroină. Mai târziu a petrecut o vreme la Tanger, inclusiv într-un bordel de homosexuali, iar în romanele sale a vorbit mult despre viața de la marginea societății.

Ginsberg și Kerouac, care veneau din familii sărace, când doreau să îl întărâte, începeau să discute despre fondurile de investiții pe care părinții săi i le puseseră deoparte, cu siguranță. Dar fondurile respective nu au existat niciodată. Burroughs a dus o asemenea lipsă de bani, încât și-a vândut și mașina de scris portabilă, în America de Sud. Dar zeci și zeci de ani și-a primit lunar cecul de la tatăl său. Primele texte, printre care romanul *Junkie,* le-a publicat sub pseudonim, de teamă să nu îi fie tăiate subvențiile. Chiar dacă a ridicat în slăvi existența micilor delincvenți, promiscuitatea și dependența de droguri, Burroughs nu a fost silit niciodată să se bălăcească în mizerie, ci a privit-o ca pe o desfătare intelectuală. Valoarea lui de scriitor nu a avut cu nimic de suferit din pricina acestui amestec de spirit înalt-burghez și rigolă. Dimpotrivă, el este sarea și piperul cărților sale.

Și Ernesto „Ché" Guevara intră în categoria de „dandy al modestiei". Figură-cult a unei generații, martir și apărător al cauzei celor nedreptățiți, nu a reușit niciodată să se delimiteze total de originile sale alese, dar a încercat să compenseze prin disprețul profund față de bani și de statutul social. După ce Fidel Castro a răsturnat guvernul Batista, în 1959, Guevara a devenit președinte al Băncii Naționale din Cuba și ministru al industriei, adoptând numele „Ché", formă de adresare cu iz argotic. Ché Guevara adora să-și întâmpine vizitatorii cu cămașa descheiată până la buric și cu picioarele pe birou, cu ciorapii rupți la vedere. Era fascinat de ideea de a desființa în Cuba circulația monetară și visa la o morală dominată de convingerea binelui public, care să asigure funcționarea economiei și a societății. S-a erijat și în călău; a semnat peste două sute de condamnări la moarte, iar pe unele le-a dus la îndeplinire cu mâna sa.

Odată încheiată misiunea sa în Cuba, Guevara a plecat în Congo, pentru a da și acolo impuls revoluției mondiale. Dar a suferit un eșec, deoarece congolezii au văzut o amenințare în acel aristocrat revoluționar. În cele din urmă s-a îndreptat spre Bolivia, unde a încercat să dea o lovitură de stat, în fruntea unui mic grup de tovarăși fideli. Dar și țăranii bolivieni au refuzat să vadă în el un eliberator. Până și cei mai săraci tot aveau o bucată de pământ, fiind prin urmare imuni în fața ideii de revoltă. Astfel, revoluționarul s-a arătat total neînțelegător față de nevoile bolivienilor, atât de mărunte pe lângă obiectivele revoluției mondiale, și și-a reluat aroganța tipică mediului din care

provenea. În octombrie 1967, când a fost arestat în junglă de trupele pregătite de CIA, avea la el două ceasuri Rolex și cincisprezece mii de dolari.

După executarea sa grăbită, Ché Guevara a devenit mai întâi un simbol cristic alternativ, pentru ca apoi portretul să-i fie adoptat ca accesoriu în modă, ca și cum industria pop ar fi vrut să se răzbune pe revoluția puritană. Acum există și bere și țigări de foi marca Ché – probabil pedeapsa supremă pentru patricianul-revoluționar. Ché Guevara a rămas un mit intangibil – indiferent că și-a jucat cu pasiune rolul de torționar și a fost furios la culme pe Hrușciov care a renunțat să lanseze, așa cum îi ceruse el, o rachetă nucleară spre Statele Unite, în timpul crizei cubaneze. Ché și-a creat o imagine de ascet altruist și răzbunător al celor săraci. Dar săracii – din Cuba, Congo sau Bolivia – fugeau cât îi țineau picioarele când auzeau de tovarășul Guevara, urmaș al marii burghezii argentiniene și student la medicină.

Francisc de Assisi, venerat drept unul dintre cei mai mari sfinți și întemeietori de ordine călugărești din istoria Bisericii, rămâne, fără îndoială, de departe cea mai cunoscută personalitate intrată în mitologie grație modestiei sale, a renunțării benevole la toată averea. După convertirea sa, banii au devenit gunoi pentru Francisc, fiul unui bogat negustor de postavuri. Ceea ce nu a încetat să le insufle și fraților săi întru credință. Odată s-a întâmplat ca un om să intre în biserică și să lase câțiva bani sub cruce, iar un călugăr i-a luat și i-a pus nepăsător în arcada unei ferestre. Atunci Francisc l-a mustrat aspru în văzul tuturor pentru

că îndrăznise să îi atingă, în loc să-i strângă într-o legătură și să-i arunce la troaca de porci, „acolo unde le este locul".

În tinerețea lui Francisc s-a desfășurat una dintre primele mișcări de succes ale oamenilor de rând împotriva nobilimii. În 1198, cetățenii din Assisi au luat cu asalt fortăreața ale cărei ruine mai există și astăzi, au cucerit-o și au construit cu o iuțeală uimitoare un puternic zid de apărare în jurul orașului. Francisc, care făcea parte de fapt, prin originea sa, din rândul nobilimii credincioase împăratului, a trecut de partea răsculaților, spre amărăciunea părinților săi. Nobilimea refugiată în Perugia învecinată a reușit în cele din urmă, în 1203, să recucerească Assisi după bătălia sângeroasă de la Collestrada. Francisc a luat parte la lupte și, asemenea altor sute de tineri răsculați, a căzut prizonier și a fost aruncat în temniță. Apoi a renunțat definitiv la rangul său și a întemeiat o comunitate ascetică de călugări-cerșetori.

Din biografia sa scrisă de Gilbert K. Chesterton, reiese că Francisc trebuie considerat un *loveable lunatic,* un nebun adorabil, un personaj care împinge *cortese,* cavalerismul specific epocii, dincolo de limită, până la sminteală, când le predică păsărilor și își cere scuze scaunului pe care urmează să se așeze. Francisc vedea în totul și în toate nenumăratele ipostaze ale lui Dumnezeu și considera că se cuvine să fie consecvent și să venereze întreaga lume creată.

Dacă Francisc ar fi trăit în zilele noastre, părinții săi cu siguranță l-ar fi dat în seama unei instituții psihiatrice competente, considerându-i scandalos radicalismul, blând exprimat. Dar Francisc era fascinant tocmai grație

radicalismului său. Iar bazele spirituale ale gândirii sale, respectul față de universul creat, considerat sacru, au o relevanță specială într-o lume în care oamenii încearcă să-și recupereze legătura pierdută cu cosmosul prin ezoterism difuz și continuă să creadă că aprovizionarea cu carne ieftină, produsă industrial, este un drept fundamental. Și, cu toate că nu se cade să facem aprecieri de acest fel, cu o întârziere de opt sute de ani, rigoarea Sfântului Francisc – în comparație, spre exemplu, cu Sfântul Benedict, convins că belșugul, la fel ca asceza, împiedică viața spirituală – pare de-a dreptul necatolică. În orice caz, justa măsură, *temperantia,* nu pare să fi făcut parte dintre virtuțile sale principale.

Probabil că doar nevoiașii pot trăi ca milionarii. Numai cine nu are un ban e înzestrat cu simțul luxului – pentru bogați, totul nu-i decât o povară. Numai cine nu-și poate permite să mănânce în cel mai bun restaurant din oraș se bucură din plin dacă este invitat acolo. În timp ce bogații, în cel mai bun caz, constată doar, cu enervare, că puiul e mai fraged la Haeberlin decât la Tour d'Argent.

Cu adevărat săraci rămân de fapt doar bogații. Banii sunt un drog care te ține departe de viață și îți permite doar să îți construiești o fațadă – să călătorești și să-ți comanzi haine scumpe. Bogații fug din calea propriei lor vieți, și se refugiază cu avionul personal la St Tropez sau la New York, și apoi dorm la cel mai scump hotel, unde vor fi, însă, la fel de nefericiți ca peste tot. Fericirea adevărată nu există fără o porție sănătoasă de smerenie, ceea ce

bogatului îi vine foarte greu să guste. Capacitatea de a-și recunoaște greșelile, capacitatea de a-i prețui pe ceilalți, indiferent de statutul lor social, iată ce le lipsește celor mai mulți, fiind un adevărat handicap.

Dar și mai săraci decât bogații sunt săracii care vor să fie bogați. Singurul jucător la loterie care se bucură de totala mea admirație este un domn din Rhenania de Nord-Westfalia. A jucat toată viața, fără să-și facă socoteala că va câștiga vreodată o sumă importantă. Și, într-o bună zi, s-a ales cu peste nouă milioane de euro. Total șocat, și-a păstrat zece mii de euro, iar restul i-a donat, ca să nu își distrugă viața. *Chapeau bas!*

CE NU RĂMÂNE NICIODATĂ PE SPONCI

Dacă vrei să trăiești în bogăție, banii reprezintă o adevărată ruină.

MALCOLM FORBES

DESPRE LUCRURILE CARE TE ÎMBOGĂȚESC

Cel mai mult îi place prințului Charles să se bage cu fundul în urzici. Iată exemplul cât se poate de edificator al unei controverse în care a fost implicat: o tânără angajată pe post de secretară la sediul său din St James's Palace s-a interesat la intendentul casei regale dacă secretarele au perspective de promovare în cadrul palatului. Solicitarea a ajuns în cele din urmă pe biroul urmașului la tron, care, indignat, a răspuns cu o notă scrisă de mână ce a fost făcută publică și, vreme de o săptămână, a fost subiectul principal al dezbaterilor pe o temă picantă: E bine să te împaci cu locul tău din societate sau e preferabil să ținteși mai sus? Textul lui Charles suna astfel: „Ce se întâmplă

cu oamenii? De ce cred cu toţii că sunt chemaţi să îndeplinească lucruri care le depăşesc capacităţile? În zilele noastre, oricine pare să se considere îndreptăţit să fie cântăreţ pop, stea de televiziune sau cine mai ştie ce. De vină este probabil doar sistemul de educaţie care le sucеşte mintea copiilor noştri."

Firesc, publicarea acelei note interne a stârnit un val de indignare în Marea Britanie. Ministrul educaţiei a intrat imediat în discuţie şi a explicat că prinţul de Wales ar fi puţin demodat şi de aceea nu mai înţelege lumea modernă. „Nu toţi suntem născuţi să ajungem regi", a spus el într-un interviu radiodifuzat, „dar cu toţii avem dreptul să răzbatem cât mai sus, pentru noi şi familiile noastre." Apoi, cei de la St James's Palace au încercat să liniştească apele. Purtătorul de cuvânt monarhic a dat asigurări că prinţul Charles nu a avut nici pe departe intenţia de a interzice oamenilor dreptul de a visa, ci a dorit doar să scoată în evidenţă importanţa individualităţii şi obligativitatea sistemului de învăţământ să ofere tuturor şansa de a-şi pune în valoare talentul şi aşa mai departe. Prea târziu... Când Tony Blair a fost rugat să-şi spună punctul de vedere într-o conferinţă de presă, s-a mulţumit să răspundă: „Nu mă amestec în această chestiune."

Urmaşul la tron nu şi-a făcut mulţi prieteni prin nota sa de pe marginea actului, în schimb, fapt trecut cu vederea, a atacat o temă esenţială a sistemului nostru social: trăim într-o epocă a nesfârşitelor aşteptări. Din câte se pare, socialismul a acreditat iluzia că oamenii ar fi egali între ei, fără să mai existe privilegii ereditare, în vreme ce capitalismul

ne adoarme cu basmul spălătoresei ajunse milionare. Nici nu deschizi bine televizorul, că și încearcă cineva să-ți vândă visul că vei ajunge fie superbogat, fie superstar. Fericirea îți este promisă pe toate drumurile, nicio problemă, la fel și succesul. Nu mai există „de sus" și „de jos", oricine este capabil, potrivit legendei, să ajungă „sus", cu condiția să aibă suficienți bani. O asemenea idee are avantajele ei, fără îndoială, dar și un dezavantaj serios: cine nu „se realizează" riscă să fie considerat un *loser.*

Unul dintre primii care au înțeles această dilemă a fost cărturarul francez Alexis de Tocqueville, care în deceniul al patrulea al secolului al XIX-lea a făcut o călătorie în Statele Unite, „țara tuturor posibilităților", și a scris *Despre democrație în America* (1835–1840), unde a analizat slăbiciunile noului sistem social democratic și egalitar, ocupându-se, printre altele, și de o chestiune astăzi mai actuală ca oricând: „Odată ce se abolesc toate privilegiile legate de naștere și de proprietate, și oricine are calea deschisă să urmeze orice profesiune, [...] este ca și cum în fața ambiției omenești s-ar deschide o cale de nimeni știută, dar foarte comodă, și oricine și-ar putea imagina plin de încântare că ar fi chemat să împlinească fapte mărețe. Total eronat, după cum dovedește experiența lor de zi cu zi. [...] Dacă inegalitatea este regula generală a unei societăți, nu se percep nici cele mai izbitoare inegalități; dar dacă totul se va nivela, și cele mai mici diferențe vor fi dureroase. [...] Tocmai aceasta este cauza straniei melancolii care tulbură populația democrațiilor, în mijlocul belșugului. [...] În America nu am întâlnit niciun cetățean, fie el cât de sărac,

care să nu privească plin de speranță și de invidie către desfătările celor avuți."

Tocqueville nu era reacționar, ci un mare liberal, prin urmare nimic nu-i putea fi mai străin decât dorința de întoarcere în epoca feudală, a inegalității neclintite. Dar a înțeles problema contemporanilor unui ev egalitarist: promisiunea că pot urca tot mai mult pe scara succesului, până în înălțimi: „Deși această credință în șanse nelimitate e capabilă să declanșeze în primă instanță o satisfacție superficială, în special în rândul tinerilor, dându-le posibilitatea celor mai talentați și mai norocoși să-și atingă ținta, cei mai mulți ajung doar la disperare, cu sufletul copleșit de amărăciune."

Nemulțumirea de sine a atins cote alarmante de când toate barierele sociale au devenit permeabile. Cu cât procesul de îmbogățire este mai insistent prezentat ca un obiectiv realist, cu atât crește sentimentul de frustrare în fața eșecului. Însă averea, în accepțiunea ei imediată, este relativ lesne de obținut. Dacă un Ferrari și o vilă pe Costa Smeralda îmi pot da sentimentul că sunt „bogat", am toate șansele să rămân un amărât până la sfârșitul zilelor. Dar dacă aș putea renunța la conturile mele uriașe în schimbul timpului liber, dacă aș putea să mă ocup în sfârșit și de mine și, eventual, să fac și puțin voluntariat... atunci aș avea toate șansele să devin putred de bogat. Altfel spus, când mă bazez doar pe propriile mele forțe am toate șansele să reușesc, dar dacă mi-aș stabili ținte prea înalte, legându-mi speranțele de ele,

sărac și nefericit aș rămâne pentru totdeauna. Mi-am petrecut jumătate din viață în umbra unor oameni mult prea bogați și am rămas nefericit câtă vreme am crezut că aș putea fi fericit doar dacă aș avea banii „lor". Numai când am reușit să pricep că am o viață, așa cum este ea, frumoasă, și mai ales că viața lor nu este viața mea, am început să mă relaxez. Bogăția ține de pretențiile fiecăruia și doar când ajungi să înțelegi că majoritatea nevoilor sunt induse artificial, și cel mai adesea stau în calea adevăratelor nevoi pe care le ai, atunci bogăția se poate transforma într-un țel tangibil, dar ușor diferit de imaginea picurată de publicitate.

La sosirea primilor europeni pe pământ american, când au încercat să înceapă un comerț cu băștinașii, le-a fost aproape imposibil. Deoarece nu aveau nimic de oferit care să-i intereseze pe indieni, în schimb își doreau cu nesaț de la ei blănuri de urs. Și pentru a obține trofeele atât de râvnite, a fost nevoie să îi facă pe indieni să-și dorească mărgele de sticlă și alcool. La sfârșitul secolului al XVII-lea, colonialistul englez John Banister relata că indienii s-au lăsat împinși „cu mare succes să poftească lucruri cărora înainte nici nu le simțiseră lipsa, deoarece nici nu auziseră vreodată de ele, dar care în urma comerțului inițiat de europeni le deveniseră indispensabile".

Goana după obiectele de care nu am avut niciodată nevoie până nu ni s-a insuflat convingerea că nu putem trăi fără ele nu se poate opri decât în momentul în care am conștientizat cum funcționează nerușinatul mecanism de persuasiune. Indienilor li s-a repetat obsesiv că

mărgelele de sticlă reprezintă o valoare, până când au început să creadă cu adevărat. Gustul pentru alcool și arme de foc le-a fost și el trezit pas cu pas. Iar urmările sunt bine cunoscute.

Necesitățile sunt astăzi create mai ales prin intermediul mass-media. În 1896, Alfred Harmsworth a fondat cotidianul britanic popular *Daily Mail,* declarând deschis, uimitor, că se adresează direct omului simplu „cu venituri de o sută de lire pe an, care se va lăsa ușor tentat să viseze la o mie de lire". Alain de Botton, care în volumul său *Status Anxiety* analizează cum sunt fabricate necesitățile, atrage atenția că în aceeași perioadă au apărut reviste ca *Vogue* și *Cosmopolitan,* al căror scop era să le laude membrilor clasei mijlocii viața celor din clasa superioară. Primul număr al ediției americane *Vogue,* publicat în 1892, dezvăluia cine a participat la petrecerea oferită de Jacob Astor pe iahtul său, *Nourmahal,* ce se mai poartă în internatele exclusiviste pentru domnișoare, cine a organizat cele mai strălucite *party*-uri la Newport și Southampton și ce trebuie servit alături de caviar (cartofi și smântână): „Asemenea priviri aruncate în *high society",* spune de Botton, „îi creează publicului iluzia că ar face și el parte din acel univers – efect puternic amplificat prin apariția radioului, a filmului și a televiziunii."

Necesitățile fabricate de presă au mers mână în mână cu apariția literaturii de formare morală din specia „și-tu-poți-reuși". Creatorul genului este nimeni altul decât Benjamin Franklin. Din autobiografia sa aflăm cum el, fiul unui lumânărar sărman, a ajuns unul dintre cei mai

reputați politicieni ai Americii. Amăgitoarea teză centrală a cărții sale s-ar putea rezuma astfel: oricui îi este deschisă o asemenea carieră – cu singura condiție să fie disciplinat și harnic. Succesul unor asemenea publicații a rămas asigurat până în zilele noastre. Titluri ca *Trezește uriașul din tine, Gândește corect și vei ajunge bogat, Ai dat lovitura, în sfârșit, Magia succesului, Nimic nu-i imposibil* garantează succesul... autorilor, care chiar se umplu de bani de pe urma lor.

Din fericire, a apărut și un curent cu efect invers. Unul dintre cele mai de succes ghiduri din ultimii ani, scris de un anume John F. Demartini, propune renunțarea la apologia succesului cu orice preț. *Count Your Blessings* se cheamă, dar cel mai bine ar fi fost poate *Principiul Robinson Crusoe.* Demartini ne propune să nu mai alergăm după tot soiul de himere, ci să învățăm să prețuim ceea ce avem. Și nimeni nu a aplicat acest secret al fericirii mai bine decât eroul romanului lui Daniel Defoe.

După ce a naufragiat pe o insulă, Robinson Crusoe și-a salvat viața printr-un artificiu: a luat un creion și o bucată de hârtie de pe epava navei scufundate și a făcut două liste. Pe una a scris ce anume era prost în situația sa, iar pe cealaltă ce anume l-ar putea face fericit. Rău: mă aflu pe o insulă pustie, fără nicio speranță să fiu vreodată salvat. Bine: trăiesc și nu m-am înecat, așa cum au pățit toți camarazii mei. Rău: nu mai am nicio haină pe mine. Bine: mă aflu într-o zonă caldă, unde nici nu aș putea suporta să stau îmbrăcat. Și așa mai departe. Apoi s-a hotărât să-și alunge din minte tot ce era rău – oricum nu putea

schimba nimic – și să se concentreze asupra binelui, reușind să gândească uluitor: „Din clipa aceea în mintea mea s-a limpezit totul: îmi stă în putință să fiu mai fericit aici, în situația dată, singur și pierdut, decât aș fi probabil în orice alt loc din lume, în orice altă situație."

Cu ușurință i-am putea numi demersul „o mare amăgire de sine", doar nu reușise să înlăture nimic din ceea ce era rău, dar păcălise deznădejdea, care l-ar fi împiedicat veșnic să se adapteze pe insulă pentru ca, în cele din urmă, să fie salvat.

Ceea ce face atât de atrăgător „principiul lui Robinson Crusoe" nu este vreo formă banală de *positive thinking,* ci puterea de a accepta viața, cu suișurile și coborâșurile ei, neconsolat cu rolul de victimă, veșnic capabil să o iei de la capăt. Întreaga literatură din categoria „oricine-poate-avea-succes" este numai o amăgire aducătoare de deziluzii, care după ce vinde clișeul fericirii culege doar așteptări deșarte. Căutarea fericirii printre nenumăratele obstacole ale vieții trebuie să rămână în limitele realității, să nu alunece în fantasmele plăsmuite de visuri. Cine acceptă imperfecțiunile și loviturile sorții are toate șansele să fie mult mai fericit decât cine aleargă după sănătatea veșnică, mariajul perfect și conturile ideale. Cât ar părea de surprinzător, fericirea depinde prea puțin de ce se petrece în jur. Există oameni bogați, sănătoși-tun, înconjurați de familii, și nefericiți până la disperare – și oameni amărâți, șubrezi și singuri care pot fi însă mult mai fericiți. Un lucru rămâne limpede: vei rămâne cu siguranță nefericit, câtă vreme vei căuta fericirea perfectă. Și vei

rămâne categoric sărac, câtă vreme vei căuta, cu orice chip, bogăţia materială.

Specialista în medicină alternativă a soţiei mele ar spune acum, probabil: „Da, chiar aşa! Trebuie să ştii când să te dezlănţui." Şi indiferent cât de ezoteric ar suna, cred că tocmai acesta este secretul. Chiar şi cel al succesului financiar. Adnan Kashoggi povesteşte cu orice prilej că s-a îmbogăţit doar mulţumită faptului că a ştiut să renunţe la bani, şi nu pentru că ar fi încercat să-i adune grămadă. Pe vremea studenţiei sale, în America, nu avea un cent, din cauză că tatăl său, deşi medic personal al regelui saudit, refuza să-l ajute. Din puţinii săi bani şi-a cumpărat, în cele din urmă, cel mai scump costum pe care l-a găsit, şi s-a pus să aştepte în recepţia hotelului Waldorf Astoria, cel mai bun din New York, acolo unde studia. Cei din urmă cincizeci de dolari din buzunar i-a dat bacşiş unui chelner, atrăgând astfel atenţia unui om de afaceri, care a dorit să îl cunoască pe tânărul arab cel bine îmbrăcat. Şi i-a oferit o slujbă, deoarece avea nevoie de un angajat cât mai prezentabil. Aşa a debutat ilustra carieră a lui Adnan Kashoggi.

Psihologii numesc „intervenţie paradoxală" acest tip de comportament absolut surprinzător, capabil să rezolve probleme aproape fără ieşire. Atunci când există, aparent, doar două modalităţi de a ţine sub control o situaţie, „intervenţia paradoxală" reprezintă o a treia cale, neortodoxă, poate chiar necugetată. Renumitul psiholog Paul Watzlawick a ilustrat, printr-o întâmplare reală, cât de eficient poate fi acest gen de „dezlănţuire". În cursul

campaniei de cucerire a Carinthiei, în secolul al XIV-lea, contesei de Tirol i-a ieșit în cale fortăreața Hochosterwitz. Trupele sale au pornit ritualul obișnuit al asediului, care s-a prelungit peste așteptări, iarna se apropia, și atât contesa, cât și soldații ei au început să-și piardă răbdarea, încetul cu încetul. Nici în fortăreață nu domnea o stare de spirit mai bună. Într-un final, i s-a raportat comandantului că, în toată cetatea, nu mai rămăsese nicio provizie, cu excepția unui bou și a doi saci de grâne. Pentru oricare altă căpetenie de oști ar fi fost categoric semnalul capitulării. Dar comandantul fortăreței a dat un ordin incredibil: boul să fie tăiat, sacii de grâne să fie vârâți în corpul animalului și totul să fie aruncat peste zid. Cum situația era oricum disperată, ordinul a fost dus la îndeplinire. Boul a ajuns dincolo de ziduri și, văzând una ca asta, asediatorii au fost cuprinși de disperare. Ca să faci așa ceva, trebuia să ai la dispoziție provizii pentru luni și luni de zile, și tirolezii ajunseseră la capătul răbdării. Contesa a ridicat asediul și s-a retras, iar fortăreața a fost astfel salvată.

Robinson Crusoe, Kashoggi și comandantul de la Hochosterwitz s-au remarcat prin felul în care au știut să acționeze pentru a ieși din situații aparent fără ieșire, în loc să se plângă. În contextul situației noastre economice, stratagema lui Robinson Crusoe, spre exemplu, ne poate ajuta să constatăm cu câtă ușurință putem renunța, dacă trebuie, la o grămadă din așa-zisele noastre nevoi. Și la altele în plus, pe care le percepeam tot ca nevoi, ele fiind

de fapt doar un răsfăț, ajuns să fie înțeles doar la restriște. Cât de curând nicio gospodărie din Germania nu va mai dispune de mai multă aparatură electrocasnică decât un sat de dimensiuni medii din Bulgaria. Multe accesorii care par la îndemâna oricui își vor recăpăta statutul de „lux". Baia în cadă. Mașina de spălat vase. Călătoriile. Și nu ne vom mai putea bucura de ele decât atunci când le vom simți lipsa.

Cititorul atent trebuie să fi înțeles de mult că volumul de față nu se adresează persoanelor care, din cauza situației economice, suferă de temeri existențiale, ci doar celor care ar trebui să „o lase mai moale". Majoritatea am fi capabili să ne continuăm viața la aceleași standarde, ba chiar și mai sus, în ciuda bugetului diminuat. Dar cumpătarea atât de necesară ne-ar putea îmbunătăți considerabil calitatea vieții, după cum sper că am reușit să arăt. Ce anume înseamnă „luxul" și „sărăcia"? Nici dacă am stabili cu exactitate, nu am duce o viață mai bună. Werner Sombart spune astfel în *Iubire, lux și capitalism:* „Lux înseamnă orice cheltuială care merge dincolo de simpla necesitate. Este vorba, evident, de un concept care devine palpabil abia după ce conștientizăm ce înseamnă *necesar."* Dar cine ar fi dispus să ne lămurească?

Marele economist Adam Smith oferă singura definiție utilă a conceptului de „necesar". În lucrarea sa *Avuția națiunilor* (1776) el spune: „Prin bunuri vitale înțeleg obiectele necesare supraviețuirii, dar și pe cele fără de care oamenii respectabili, chiar și din cele mai modeste straturi, nu ar putea să își asigure o existență potrivit obiceiurilor

naționale. O cămașă de in, spre exemplu, nu asigură, judecând strict, supraviețuirea; grecii și romanii au trăit, din câte cred, cât se poate de comod și de plăcut fără să cunoască inul. Dar în zilele noastre orice zilier european care se respectă nu poate ieși în lume fără o cămașă de in."

Cămășii de in de la 1776 trebuie să-i fi corespuns aparatul de radio în 1966 și televizorul în 1986, iar în 2011? „Cămașa de in" a lui Adam Smith este acel bun de care nu ai neapărat nevoie ca să supraviețuiești, dar care îți este necesar ca să te integrezi în mediul tău social. Amartya K. Sen, filozof indian al economiei și laureat al Premiului Nobel, trage concluzia din exemplul lui Smith că sărăcia și bogăția nu depind obligatoriu de veniturile materiale, cât mai degrabă de *capabilities,* adică de capacitatea de dezvoltare a fiecărui individ. Grijile nu dispar odată cu siguranța hranei și a adăpostului, mai presus de toate plasându-se de fapt necesitatea integrării într-o comunitate, potrivit teoriei lui Sen. Excluderea din societate înseamnă sărăcie.

Legea federală germană a ajutorului social, adoptată în 1961 de Bundestag, poate fi considerată destul de prevăzătoare din acest punct de vedere, deoarece propunea, cu douăzeci de ani înaintea lui Sen, o definiție a sărăciei care ținea seama de o abordare „integrală", nelimitându-se pur și simplu la aspectul material. Potrivit dreptului german, beneficiarul ajutorului de stat nu este un cerșetor, după cum se precizează în mod explicit, ci el este un membru al societății cu drepturi depline. Și dacă nu se poate bucura

de toate drepturile lui, statul are datoria să intervină. Paragraful 1 al legii spune: „Obligaţia asistenţei sociale este să-i asigure beneficiarului o viaţă care să corespundă demnităţii sale omeneşti." Prin urmare, statul trebuie să îi asigure fiecărui cetăţean bunurile vitale, dar şi condiţiile integrării în societate.

E limpede însă că, independent de problema „necesităţii", statutul social rămâne uşor de recunoscut. Ar fi o iluzie să credem că ne-am putea elibera să gândim în aceşti termeni. Fiecare om are nevoie de recunoaştere. Dar, din fericire, reperele se schimbă, odată cu trecerea vremii. În Sparta antică, numai adevăraţii războinici se bucurau de respect unanim. Orice altă calitate rămânea în plan secundar. La sfârşitul secolului al XIX-lea, odată cu emanciparea burgheziei, statutul social era conferit de imitarea stilului de viaţă al înaltei societăţi detronate – noua clasă prefera casele şi mai mari şi se dădea în vânt după călătorii. Şi tot atunci nobilimea scăpătată îşi vindea palatele de la oraş, care erau transformate în hoteluri de lux.

Acum, după o sută de ani, se petrece o nouă transformare vizibilă în rândurile celor care populează clasele Business şi Economy din avioane: în faţă, la clasa I, stau doamnele violent fardate, îmbrăcate din cap până în picioare de Versace; mai în spate, domnii în sacouri Boss cu conturi de *frequent flyer,* care exploatează stewardesele, simţindu-se perfect îndreptăţiţi să o facă, dacă tot zboară cu Business Class. Călătorii decenţi mai pot fi întâlniţi doar la Economy Class, dar şi dintre ei puţini au mai

rămas „eleganți", în sensul clasic, total diferiți de ocupanții vulgari ai locurilor privilegiate.

Marea creatoare de modă Elsa Schiaparelli spunea: „Luxul nu are nimic de-a face cu bogăția sau cu fițele, ci doar cu lipsa de vulgaritate." Iar vulgar este tot ceea ce a prins miros de bani, și singurii care dau semne să nu priceapă sunt tocmai proaspăt îmbogățiții. Nimeni nu poate susține că un Oliver Kahn, cu geantă Louis Vuitton, costum de firmă și concediu de cinci stele la The Palace at the One & Only Mirage – Dubai, ar putea fi vreodată un arbitru de stil. Dacă spunem vulgar, spunem Wayne Rooney – steaua fotbalului englez – și Colleen McLoughlin, logodnica sa: cu prilejul logodnei, Rooney i-a făcut cadou un inel cu diamant în valoare de patruzeci de mii de euro, după ceasul Rolex de treizeci de mii de euro și garderoba Missoni. Și cum la Manchester soarele nu strălucește foarte des, dar tânăra se dă în vânt după tenul meridional, urmează și cel mai scump spray de bronzat de pe piață, un St Tropez de o sută douăzeci de euro flaconul. Când Wayne și Colleen își încep turul de shopping prin oraș, pun în mișcare ori Cadillacul Escalade cu tracțiune integrală, ori Chryslerul 300C V8. Lipsa vulgarității, adică luxul propriu-zis, mai există doar prin rândurile treptei inferioare a contribuabililor sau ale celor cu bani de când se știu, și bun-gust de generații, capabili să evite ostentația.

Valoarea lucrurilor care oferă cu adevărat desfătare nu se poate măsura în nicio monedă. Un autentic obiect de lux nu poate fi înlocuit de nicio asigurare din lume, odată

ce a fost pierdut, spre exemplu, o scrisoare scrisă de mână. Sau un *exlibris* unicat. Sau florile din grădina unei bătrâne doamne, care uneori îți permite să-ți faci singur buchetul. Sau parfumul compus prin amestec, după rețete personale. Sau obiectele lucrate manual. Sau plimbările solitare prin parc, în plină ninsoare. Sau înotul pe arșiță. Sau vinul zidit de cel care ți-a dat viață, în ziua în care a împlinit cincizeci de ani. Așa cum spune prietenul meu Carl Laszlo în *Chemare la lux,* în 1960, luxul înseamnă „să ai ceea ce vrei să ai, și să renunți la tot ceea ce trebuie să ai". Produsul de serie, noaptea într-un apartament de hotel, mașina scumpă – de fapt tot ceea ce poate fi cumpărat în promoții nu poate fi niciodată un obiect de lux, potrivit definiției.

Săracii bogați, care nu reușesc să priceapă că viața în belșug este nu numai obositoare și ternă, ci iremediabil *démodé,* sunt vrednici de toată compasiunea. Doar cine sărăcește constituie avangarda – și în curând toți, dar absolut toți, vom fi considerabil mai săraci. Și cu cât vom învăța mai repede să privim realitatea cu detașare și stil, cu atât vom fi mai lipsiți de griji. Iar bogați vor rămâne doar cei ale căror necesități nu pot fi de vânzare. Din fericire, cele mai frumoase lucruri din viață pot fi păstrate chiar și când conturile se golesc.

Ceea ce face viața vrednică de trăit nu se împuținează odată cu averea. Spiritul liber, spre exemplu, nu a depins niciodată de bani. Și nici erudiția. Și nici politețea. Un unchi al meu, ai cărui părinți își pierduseră averea după război, a făcut carieră în domeniul hotelier. A început

ca picolo și a ajuns director de hotel. Singura constantă din viața sa a rămas politețea, câteodată uimitoare, din punctul meu de vedere. Odată, la o cină la el acasă, a pregătit sparanghel. Avea atunci și un oaspete venit din Australia, nefamiliarizat cu obiceiurile și tradițiile europene. Lângă farfurii se aflau și boluri mici cu apă, cu câte o felie de lămâie, pentru spălat pe degete, după sparanghel. Dar oaspetele său, fără să știe la ce folosesc, a băut din bol. Iar când ceilalți musafiri, lipsiți de înțelegere, au început să clatine din cap, unchiul meu a ridicat imediat bolul la buze, pentru a nu-i lăsa omului impresia că ar fi comis un *fauxpas*.

Politețea, curtenia, amabilitatea, bunăvoința – cu toatele atitudini care fac viața plăcută – nu au bariere și vor rămâne pentru totdeauna independente de condițiile materiale. Ceea ce este valabil pentru toate celelalte virtuți, din fericire. Spre deosebire de legile moralei – veșnic limitate de „nu face asta" și „nu face cealaltă" – care impun abținere sau evitare, virtuțile, enorm avantaj, nu au opreliști. Niciodată nu vei putea iubi prea mult, crede prea mult sau spera prea mult. Și nici nu vei putea fi prea înțelept, prea viteaz, prea drept sau prea cumpătat. Așa că, în vremuri grele, numai risipa de virtute nu va putea fi condamnată.

Iar unele virtuți, căzute în desuetudine în epoca belșugului, vor străluci din nou, acum, în epoca lipsurilor. Scăderea nivelului de trai și epuizarea resurselor naturale nu vor duce neapărat la lupta pentru supraviețuire, ci, total neașteptat, ar putea contribui la reinventarea ființei sociale. Au trecut vremurile în care puteam delega orice

răspundere unor instituții abstracte. Iar criza economică își va arăta și latura ei frumoasă.

Când oamenii ajung să aibă nevoie unii de alții dezvoltă capacități de mult uitate. Fapt demonstrat de oricare criză autentică. Și criza în care am plonjat s-ar putea dovedi cel mai bun lucru care ni se putea întâmpla.

GLOSAR

A

ALDI

Paradis al cumpărăturilor pentru soțiile de avocat conectate la spiritul momentului, unde coboară în mijlocul maselor, dorind să semnaleze astfel că nu uită de unde au plecat.

APĂ MINERALĂ

Noua elită a *lifestyle*-ului, așa-numiții *Lohas (Lifestyle of Health and Sustainability),* își oficiază desfătarea prilejuită de *a.* cam la fel de ceremonios cum o făceau înaintașii lor, *Yuppies,* cu șampania. Snobii acestui produs preferă marca japoneză Rokko No (la Berlin, în Adlon, o sticlă costă nu mai puțin de șaizeci și doi de euro). Cele mai alese produse provin din izvoarele scoțiene, mult apreciate de cunoscători fiind mărcile Lovat, Highland Springs, Deeside Natural Mineral Water (se consumă la Castelul Balmoral) și Fionnar. Însă Martin Strick, autorul primului ghid al apelor minerale din Germania, răspunde hotărât la întrebarea referitoare la cea mai bună apă minerală din lume: Staatlich Fachingen – „Un adevărat Mercedes al apelor minerale." Cu cele 2,97 g/l componente minerale prezintă și dovada cu adevărat palpabilă a efectelor ei benefice pentru sănătate.

Articole de toaletă

Cel mai comod ne putem completa stocul de *a.* când facem gestul discutabil de a înnopta la *(v.)* hotel, fiind de altfel singura formă acceptabilă de furt. Cei mai de temut hoți de hotel sunt considerați olandezii și britanicii. Hotelierii susțin că șterpelesc tot ce nu stă prins în șuruburi. Sustragerea de *a.*, în schimb, este de obicei tolerată cu mărinimie, cât timp se păstrează în limite decente. Iar dimineața, când se face ordine în camere, cu maximă precauție se pot dosi și câteva săpunuri și sticluțe cu șampon de pe căruciorul de aprovizionare al cameristei.

ATTAC

Asociație de tineri simpatici, nu toți, fii și fiice ai unor părinți cu venituri mari, care se revoltă împotriva „globalizării", fenomen altfel destul de confuz. Luptă în vederea schimbării comportamentului societății de consum și împotriva concernelor multinaționale. Coloana sonoră este asigurată de Notwist, Slut sau Underworld.

B

Bijuterii

Potrivit lui Salvador Dalí, nu pot fi purtate decât de doamnele capabile să le trateze cu cel mai mare dispreț.

C

Cartier

Odinioară bijutier de vază la Paris, ajuns între timp fabricant în masă de produse teribil de scumpe și lipsite de gust pentru oligarhi ruși și soții de fotbaliști profesioniști la VfL Bochum.

Casă de amanet (fostă munte de pietate)

Pe lângă *(v.)* magazinul second hand, *c.* este, prin tradiție, una dintre cele mai importante instituții pentru scăpătați. Fața neplăcută a celor mai multe *c.* rămâne aceea că încearcă să profite de pe urma grijilor financiare ale clientelei. Singura *c.* care se bucură de renume excelent atât în rândul celor care vând, cât și în al celor care cumpără, este Dorotheum din Viena, în același timp și cea mai mare casă de licitații din Europa. La Dorotheum se găsește orice, de la Rolexul proxenetului care a dat de greu, până la cangurul împăiat al globe-trotterului lovit de criza financiară. Clienții sunt tratați cu politețe și prețurile oferite sunt întotdeauna corecte. Licitațiile au loc de luni până vineri, de la ora 14, iar sâmbăta de la ora 10.

Caviar

Confiture de poisson! – marmeladă de pește – așa s-a răstit regele Ludovic al XV-lea, scuipând enervat.

Călătorii cu trenul

Adesea singura șansă de a mai sta locului, câteva ore la rând, oferită omului modern.

Ceai alb

Există o alternativă la cafea și ceai negru, sub forma unei rețete chinezești secrete: ceaiul alb. Este cât se poate de la îndemână de pregătit, fiindcă se bazează exclusiv pe apă caldă. Nimic altceva. Are gust cu adevărat delicios – iar în medicina ayurvedică este considerat băutura sacră. Mare avantaj: chiar și rece are gust desăvârșit. Nu poate fi nici prea tare, nici prea slab și, în plus, nu mai există nici pliculețele acelea supărătoare.

Ceai de iasomie

Băutură ideală pentru scăpătații atenți la sănătatea lor, deoarece există în toate magazinele asiatice, fiind foarte ieftină și

savuroasă. Apoi, ceaiul de iasomie este mai sănătos decât oricare alt ceai, datorită conținutului extrem de ridicat de flavonoizi.

Club de fitness

Cel mai bun *c.* este parcul de lângă casă. Nu trebuie să plătești taxe de înscriere, nu trebuie să te schimbi în vestiare cu miros greu, alături de proprietari de benzinării înfundați cu anabolice, și, în schimb, oferă gratis aer curat. Majoritatea taxelor de înscriere la *c.* sunt oricum plătite degeaba. În Germania se risipesc anual circa trei sute de milioane de euro în acest fel. Aproximativ echivalentul produsului social brut al Mongoliei.

Cocaină

Drog extrem de scump, a cărui calitate scade continuu în Europa, de douăzeci de ani încoace, deoarece marii dealeri îi adaugă cantități tot mai mari de amfetamine ieftine, ca să-și sporească veniturile. Consumatorii actuali de *c.* au rămas încremeniți, fără nicio speranță, în deceniul al nouălea al secolului trecut.

Comunitate locativă

C. este cea mai veche și în același timp cea mai modernă formă de conviețuire care, dacă s-ar impune, ar putea rezolva o mulțime de probleme sociale și economice. Gospodăriile individuale sunt o demență totală, atât din punct de vedere economic, cât și social.

Concediu în creierul munților

Exact ce le trebuie workaholicilor stresați. Ultimul trend – în loc să-și dorească la nebunie să se relaxeze, își pot petrece una până la două săptămâni trudind din greu, în Alpi. Rezervările la cabane și intermedierile pentru angajarea de zilieri: www.zalp.ch, www.sab.ch, www.almferien.org.

Consultanță pentru datornici

Societatea de consum ne-a prins pe mulți în capcana datoriilor, din care există, în orice caz, și căi de scăpare. Spre exemplu,

nicio lege nu te poate obliga, la vremuri de restriște financiară, să plătești contractele de asigurări sau de amortizare, ele pot fi reduse sau abandonate total. În acest sens, se pot obține sfaturi excelente de la serviciul de consultanță pentru datornici. La numărul de telefon 01 888 - 80 80 800 se poate afla adresa celui mai apropiat birou specializat. *(v.* Insolvență personală)

D

„Defavorizat social"

Unul dintre cele mai dezagreabile concepte este cel de „defavorizat social", care calomniază populația săracă, insinuând că i-ar lipsi contactul interuman sau că ar dispune de insuficiente competențe sociale. În cartierele de bancheri din Taunus sau în spatele zidurilor care înconjoară oribilele vile din Grünwald, lângă München, e plin de soții singuratice de bancheri, care s-ar încadra mult mai bine în statutul de „defavorizat social". Sau „izolat social", sau, mult mai exact, „invalid social".

Deșert al serviciilor

Potrivit unui clișeu, Germania ar fi un *d.* – cu toate că am avea motive de mândrie pentru că trăim într-o țară în care slugărnicia nu poate fi cumpărată cu bani. Atitudinea servilă se poate obține în schimbul bacșișului numai în țările în care nivelul de trai a rămas deosebit de scăzut. Demnitatea prestatorilor de servicii este o dovadă a progresului și civilizației.

DVD-uri

Vor dispărea și ele curând, grație progresului tehnic și a sistemului *video on demand,* așa cum s-a întâmplat și cu LP-urile de vinil și casetele VHS. Marile colecții de DVD-uri sunt prin urmare o metodă sigură de a îngropa bani. Dar DVD-urile personale permit păstrarea unui grad de independență față de programele de televiziune tot mai respingătoare. Iată o dilemă.

F

Filarmonică

F. este categoric cel mai nimerit loc unde, ca scăpătat, îți poți petrece o seară de bun-gust la Berlin. Prețul biletelor este de obicei moderat, iar cunoscătorii profită de pauze pentru a se strecura în culise, pe la intrarea artiștilor, unde amortizează prețul biletului în cafeteria extrem de rezonabilă.

G

Garderobă

Cum am putea să irosim cât mai puțin timp gândindu-ne la *g.* noastră și, în același timp, să lăsăm impresia că ne-am concentrat îndelung? Steve Jobs, șeful de la Apple Computers, a procedat astfel: a cumpărat odată un teanc impresionant de tricouri negre și o duzină de bluejeans identici și se îmbracă în fiecare zi la fel.

H

Hotel

Pe lângă așa-numitele hoteluri de lux, există în mai toate marile orașe case fermecătoare, în care se poate locui mult mai ieftin și mai stilat. La Viena, pensiunea Pertschy sau *h.* König von Ungarn.[1] Bedford, la Paris. Și, desigur, The Gore din Londra. Însă adevărații cunoscători, când călătoresc, trag fie la prieteni, fie își închiriază o locuință mobilată. Vezi www.apartmentservice.com, www.furnishedquarters.com ori www.urbanstay.com.

[1] Regele Ungariei (n. tr.).

Iahting

Cea mai mare problemă a proprietarilor de iaht nu sunt costurile ridicate de funcţionare ori bucătarul care suferă de rău de mare, ci oaspeţii. Cu cât eşti mai bogat, cu atât situaţia se complică. Deoarece cu atât mai mare este şi iahtul care trebuie umplut. Oaspeţii din categoria A nu intră în discuţie, pentru că au şi ei iaht şi case de vacanţă, pe care, la rândul lor, se străduiesc să le umple. Cei din categoria B (actori, top-modele) au de obicei agenda plină, şi atunci rămâne doar categoria C, a oaspeţilor slujbaşi din partea cărora, de altfel, deşi călătoresc din plin, nu te poţi aştepta la cine ştie ce performanţe. O doamnă care abia se întorsese dintr-o croazieră între Marea Mediterană şi Marea Neagră a fost întrebată: „Ce părere aveţi de Dardanele?" Iar ea a răspuns: „Da, desigur, am fost invitaţi şi de ele. Persoane cât se poate de şarmante!"

Insolvenţă personală

Guvernului Schröder trebuie să-i fim recunoscători că falimentul nu a rămas doar la îndemâna firmelor. Mulţumită iniţierii procedurii de insolvenţă personală, şi particularii pot astăzi să dea faliment. Pe vremuri erai condamnat să mergi la închisoarea datornicilor, până acum câţiva ani mai exista recunoaşterea incapacităţii financiare, după care, tot restul vieţii, erai hăituit de creditori şi nu puteai avea venituri mai mari decât valoarea ajutorului social. Astăzi dacă prezinţi un plan serios de redresare, după şapte ani ţi se şterge restul datoriei şi ai dreptul la o nouă încercare.

iTunes Music Store

Uriaş magazin virtual de muzică. Modalitate cât se poate de eficientă de tocat banii utilizatorilor de Apple: se aşază la birou şi când se plictiseşte intră pe iTunes Shop şi îşi comandă o melodie pe computer, din butonul mouse-ului. Nouăzeci şi nouă

de cenți bucata. Cale sigură spre o ruină amuzantă – și a lor, și a magazinelor de discuri din oraș.

L

LVMH

Concern franțuzesc producător de mărfuri de serie (printre care Louis Vuitton și Moët & Chandon), care încearcă disperat să le inspire clienților sentimentul de exclusivitate, stadiu de mult depășit grație copiilor perfecte din China și Vietnam.

M

Magazine universale

M. suportabile există doar pe hârtie, spre exemplu „La paradisul femeilor" descris de Émile Zola. Cine a citit cartea omonimă, apărută în 1883, nu va mai simți decât dispreț față de toate *m.* din realitate.

Manufactum

Magazin universal idilic, cu produse care amintesc de „vremurile bune de demult", de care nimeni nu mai are nevoie (cum ar fi mașinile de râșnit manual cafeaua, cu volant), plin cu obiecte foarte scumpe, ce-ți lasă sentimentul că ai dat lovitura, împotrivindu-te lumii de spoliatori din jur.

Marbella

Printre toate celelalte locuri de joacă ale înaltei societăți, *M.* a fost cea dintâi care a urmat consecvent calea vulgarizării. *M.* a ajuns acum să plângă până și după arabii bogați, la care strâmba din nas în anii optzeci. Dar nici St Moritz, nici St Tropez nu au mai multe motive de laudă. Singurele vietăți elegante ale acestor ținuturi au rămas chelnerii și servitorii.

Metrou

Și Frank Sinatra, la vremea lui, s-a arătat contrariat de dezgustul stupid față de mijloacele de transport în comun: „Ceea ce în metrou se cheamă supraaglomerație în *night club* se consideră intimitate plăcută."

Muncă voluntară

Una dintre cele mai sigure metode de procurare a nefericirii este preocuparea neîncetată de propria bunăstare. Rețeta secretă absolută a unei vieți pline de stil rămâne grija adevărată față de cei din jur. Serviciul de Ajutor Maltez, spre exemplu, caută persoane care să-i viziteze pe cei singuri și bolnavi (www.maltez.ro).

O

Osama bin Laden

Și în țările arabe s-a petrecut o mutație în direcția ascezei. Până de curând, normele locale de prestigiu presupuneau o anumită corpolență. La urcarea sa pe tronul Egiptului, regele Faruk a trebuit să fie ținut departe de popor câteva luni de zile, din cauză că era prea slab, fiind pus mai întâi la îngrășat, înainte de a putea ieși în public. Altfel, nimeni nu i-ar fi arătat respect. Astăzi, însă, indiferent cât ar fi de îngrijorător, asceticul *O.* este considerat un model de stil al lumii arabe. Mitul său se susține, nu în ultimul rând, pe afirmația că ar duce o viață extrem de modestă.

P

Paraziți

Prin anii optzeci, la toate conferințele organizate de institutele culturale străine cu sediul în München putea fi întâlnit un pretins duce care era mereu cel dintâi când se deschidea bufetul.

Toți îl cunoșteau, îl întâmpinau cu un zâmbet ironic și îl lăsau să se înfrupte. Așa trăia el mereu, înconjurat de italieni, de spanioli și de francezi. Arta de a profita de pe urma evenimentelor culturale și de societate trebuie să renască, dacă vrem ca Germania, în drumul său către ruină, să mai salveze aparențele.

Plată

Un proverb unguresc spune: „Un gentleman nu plătește, nu se miră și nu se grăbește."

Postit

Modalitate deosebit de eficientă de creștere a calității vieții: o dată pe an, vreme de cel puțin o săptămână (maximum trei), se consumă numai supe de legume și ceai de urzici. Astfel se economisesc bani, se regenerează metabolismul și se poate obține, cu puțin noroc, o limpezime spirituală nebănuită. (A existat o vreme în care înțelepții posteau înainte de a lua decizii importante.) Cum trebuie să se renunțe și la toate otrăvurile (cafea, ceai negru, nicotină, alcool), bugetul se ușurează considerabil.

Potlatch

Vechi obicei al unor triburi de indieni din America de Nord, prin care se făcea dovada statutului social personal dăruind cât mai multe lucruri. Cu cât dăruiai mai mult, cu atât deveneai mai nobil.

Q

Queen

Puțini știu că regina Elisabeta a II-a este mare susținătoare a stilului *nouveau pauvre*. Englezii filistini au clătinat din cap la auzul știrii răspândite ca urmare a indiscreției comise de un *(v.)* valet, potrivit căreia regina Elisabeta a II-a consună cereale cumpărate de la supermarket, și nu din cine știe ce vas de argint – ci dintr-un castron de plastic. *Long live our glorious Queen!*

R

Reverendul Billy

Se numește în realitate Bill Talen și este unul dintre cei mai țicniți și mai amuzanți activiști ai anticonsumismului din America. În cadrul acțiunilor sale, apare pe stradă în ipostaza de predicator apocaliptic, întotdeauna în costum alb, părul vopsit blond-pai, cu un megafon de carton în mână, prin care urlă: „Stop shopping! Start stopping! Aleluia!" După ce și-a ratat cariera de actor și nu i-a plăcut nici să fie chelner, a fondat la New York „Church of Stop Shopping", care a ajuns să aibă comunități de adepți în întreaga lume.

Rolls Royce

În anii optzeci ai secolului XX, când banca SMH a contelui Galen a dat un faliment atât de spectaculos, Commerzbank a fost una dintre puținele bănci germane rămase neafectate de acea prăbușire. Paul Lichtenberg, mulți ani membru al consiliului de administrație al Commerzbank, a explicat cât se poate de simplu: „Nu dau bani cu împrumut nimănui care se plimbă cu Rolls Royce-ul prin oraș."

S

Second-hand

Doamnele cu bun-gust, dar fără vacă de muls, achiziționează haine de marcă practic numai de la magazinele *s*. În Germania, unul dintre cel mai bine aprovizionate este Second Hand Agentur din München, pe Siegesstraße 20. Toți snobii Münchenului, cel puțin cei de bun-gust, se îmbracă de acolo, unde, de fapt, aduc fără falsă reținere și piese din propria colecție pe care nu le mai poartă. Iar pentru cei care își completează *(v.)* g a r d e r o b a în magazinele scumpe de pe Maximilianstraße... doar un zâmbet ironic din partea cercurilor fine ale münchenezilor. Înalta societate din Zürich cumpără și vinde la Jasmin (Seefeldstraße 47).

Statul social

Pentru a sonda mentalitățile din *s.*, un profesor de la Universitatea din Tübingen a conceput un experiment. Și-a invitat studenții într-un restaurant. „Vinul, berea și apa le plătesc eu. Restul plătiți separat." Studenții au ales din meniu felurile cele mai ieftine. După câteva săptămâni, au mers din nou la restaurant, și profesorul a spus: „Costul mâncării se împarte egal între toți." Și nimeni nu s-a mai abținut de la nimic. Tuturor li s-a părut logic, de ce să se abțină câtă vreme povara se suportă în comun? Și așa, statul social nu funcționează.

Ş

Şampanie

Vin spumant din Franța, produs din struguri de calitate inferioară. De aceea *ş.* poate fi băută doar răcită până aproape de punctul de îngheț. Prin urmare, ceea ce face *ş.* atât de atrăgătoare nu este gustul (în afară de sticlele din producții speciale, spre exemplu 1978), ci ritualul – deschiderea lentă și pocnitura inevitabilă, întâmpinată cu mare entuziasm. Adevărata băutură de lux a epocii în pragul căreia ne aflăm rămâne însă *(v.)* apa minerală.

T

Talcioc

Echivalentul magazinelor de lux al parveniților – cum ar fi Quartier 206 la Berlin sau Bergdorf Goodman la New York – este, pentru scăpătații de bun-gust, *t.* Rastro de la Madrid. Se organizează săptămânal, duminică dimineața, dar nu este prea ușor de găsit. Descrierea traseului: se merge de la Puerta del Sol prin Calle de Carteras în direcția Plaza de Cascorro, se traversează Plaza de Benavente, se parcurge Calle Conde de Romanones și Calle Duque de Alba, și apoi se ajunge în Plaza

de Cascorro, pe a cărei latură sudică se află Plaza del Rastro. Limpede?

Turiști...

...sunt întotdeauna ceilalți. Nostim.

U

Utilitate marginală, diminuare

Fenomen economic, dincolo de un anumit prag al bunăstării, al cărui efect este că dobândirea unei noi proprietăți nu mai reușește să ridice nivelul de calitate al vieții. Studiu de caz: după o carieră fulminantă, Peter H. câștigă acum mult mai mult decât poate cheltui (mai ales că nici nu mai are timp să cheltuiască). Un costum scump, o excursie scurtă la New York, orice își poate permite, fără probleme. În schimb, după cum recunoaște, încurcat, nu mai are nicio bucurie, cum avea pe vremea când trebuia să economisească atent ca să își poată cumpăra ceva.

V

Valet

Cum *v.* de calitate prezintă particularitatea de a-și domina stăpânii, este un lux să nu ai un *v.* Ultimul Duce de Marlborough depindea în asemenea hal de *v.* său, încât odată, când călătorea singur, s-a mirat de ce periuța de dinți nu face spumă de la sine. Cea mai bună soluție este să poți deveni propriul tău *v.* Să îți aduci singur mâncarea la pat, să te trimiți singur la cumpărături. Economisind astfel și bani, și nervi.

Vitamine, pastile de

Tot mai mulți locuitori ai emisferei de vest încearcă să-și compenseze alimentația săracă în vitamine și bogată în grăsimi prin *v.*

Cele mai multe *v.* le consumă, categoric, cetățenii nord-americani. Cum ficatul prezintă particularitatea de a elimina rapid prin micțiune excesul de *v.*, cea mai scumpă urină din lume este cea a americanilor.

X

Xenofobie

De pe urma crizei economice, teama de străini a căpătat o tentă deosebit de urâtă, dar și-a câștigat un soi de aparentă acceptabilitate socială: teama de muncitorii din „țările cu salarii scăzute" învecinate. Dar dacă acordăm toată seriozitatea sublimelor noastre principii sociale, trebuie să învățăm să împărțim, renunțând la iluzia că nimic din ceea ce se petrece dincolo de granițe nu ne interesează sau că, spre exemplu, o familie cehă ar avea mai puține drepturi la muncă și la retribuție decât o familie din Bavaria Inferioară.

Z

Ziar

Protagonistul romanului *Platforma* de Michel Houellebecq citea exclusiv paginile financiare ale ziarului, ferm convins că evenimentele mondiale pot fi cel mai bine percepute prin intermediul știrilor economice. Drept urmare, ziarul cel mai nimerit pentru scăpătații cu stil ar fi ediția europeană de *Wall Street Journal,* publicată la Bruxelles, plină de absurdități despre lumea economiei și a marilor finanțe, adică despre lumea noastră, mai ceva ca *Tageszeitung* și *Spiegel* laolaltă.

CUPRINS

Alchimia declinului, prefață de Rodica Binder 5

PARTEA I 11
SITUAȚIA INIȚIALĂ 13
Despre necesitatea de a economisi 13
EROI AI PAUPERITĂȚII 36
Cum să faci figură frumoasă fără un sfanț 36
Helmut Berger 37
Pisa 44
Ungaria 47
Englezul (în sine și în special) 53
Rudele mele din Rusia 61

PARTEA a II-a 69
BANII SAU VIAȚA! 74
Work less, live more! 74
IUBEȘTE-ȚI CĂMINUL 89
Despre valoarea locuinței 89
MÂNCATUL TE SATURĂ 102
Cum să mănânci „sănătos" în oraș și alte proaste obiceiuri 102
FITNESS FOR FREE 116
Cum se menține în formă un proaspăt sărăcit 116

COȘMARUL AUTO 122
De ce merită să te lipsești de mașină 122
CONCEDIUL PROSTEȘTE 134
Argumente împotriva călătoriilor de vacanță 134
HAINELE CELE VECHI ALE ÎMPĂRATULUI 148
Nouveau pauvre chic 148
CONSTIPAȚIA CULTURALĂ 154
Pledoarie pentru purificarea mediatică 154
COPII ȘI IARĂȘI COPII 168
Despre educație scutită, din fericire,
de consum compulsiv 168
SHOPPINGUL ARMONIOS 180
Cum să cumperi fără să te țicnești 180

PARTEA A III-A 195
SĂRMANII BOGAȚI 197
De ce banii stau în calea fericirii 197
CE NU RĂMÂNE NICIODATĂ PE SPONCI 222
Despre lucrurile care te îmbogățesc 222

Glosar 239

CHRISTINE GRÄFIN VON BRÜHL

NOBLESSE OBLIGE

arta de a duce o viață nobilă

traducere din limba germană de Mihai Moroiu

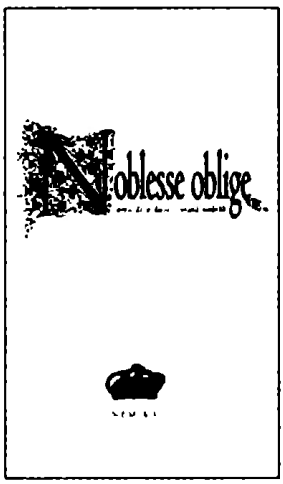

TOT CEEA CE V-AȚI DORIT SĂ ȘTIȚI DESPRE ARISTOCRAȚI ȘI AR FI RĂMAS UN SECRET PENTRU VECIE

Nobilul trăiește printre noi, dar este cu totul diferit. Fie că și-a păstrat castelul, fie că și-a închiriat un apartament, sentimentul apartenenței la o clasă exclusivistă îi va rămâne veșnic. Astfel, partenerul de viață este căutat în *Almanahul Gotha:* „Nimeni nu se căsătorește sub rangul său, iar dragostea nu are nimic de-a face cu mariajul."

Permisul de vânătoare este mai important decât cel de condus și valsul nu se învață la școala de dans, ci într-un sejur la castel, desigur într-o societate aristocrată. Iar disprețul suveran față de ultimele descoperiri ale tehnicii, altfel notoriu, ține de domeniul trecutului de când s-a descoperit telefonul mobil: nobilul nu mai trebuie să parcurgă kilometri de coridoare pentru a răspunde la un apel.

„Dacă bleumarinul reprezintă culoarea stratului superior al păturii mijlocii, violetul place proletariatului. Costumul de trening violet, din poliester, demonstrează, *ex negativo,* două principii ale legăturii dintre clasele sociale și îmbrăcăminte: cel al culorilor și cel al materialelor organice. Cu excepția bleumarinului, cu cât sunt mai pastelate și mai feminine, culorile se bucură tot mai mult de apreciere, iar valoarea materialelor crește în măsura în care proveniența lor se apropie de organismele vii – adică lâna, pielea, mătasea, bumbacul sau blana. Atât și nimic altceva."

PAUL FUSSELL

bonton aristocrat

„Je suis superflue mais irremplaçable"

ANNA DE NOAILLES, născută Prințesa Brâncoveanu (1876–1933)

O colecție plină de rafinament, cu tot ceea ce v-ați dorit să știți despre aristocrați și ar fi rămas un secret pentru vecie.
Moravuri aspre, morală respectată cu strictețe, reguli de etichetă veșnice, vechi valori și tradiții despre viața într-o lume care și-a rămas mereu fidelă.
Un univers ce strălucește într-o aură romantică, dar sufocat de inconveniente.

În curând:

Alexander von Schönburg, *Lexiconul lucrurilor inutile*

ÎMPĂRĂȚIA BALONULUI DE SĂPUN SAU...
DECÂT *NOUVEAUX RICHES*, MAI BINE *NOUVEAUX PAUVRES CHIC*.

„A face din austeritate o virtute nu este la îndemâna oricui. A scăpăta cu stil într-o lume pe care lăcomia – setea de înavuțire cu orice preț și cu orice risc – a dus-o de câteva ori la sapă de lemn trece drept o artă care se cere mereu învățată."

RODICA BINDER, *Deutsche Welle*

„Cele mai mari probleme ale proprietarilor de iaht nu sunt costurile ridicate de funcționare ori bucătarul care suferă de rău de mare, ci oaspeții. Cu cât ești mai bogat, cu atât situația se complică. Deoarece cu atât mai mare este și iahtul care trebuie umplut. Oaspeții din categoria A nu intră în discuție, pentru că au și ei iaht și case de vacanță, pe care, la rândul lor, se străduiesc să le umple. Cei din categoria B (actori, top-modele) au de obicei agenda plină, și atunci rămâne doar categoria C, a oaspeților slujbași din partea cărora, de altfel, deși călătoresc din plin, nu te poți aștepta la cine știe ce performanțe. O doamnă care abia se întorsese dintr-o croazieră între Marea Mediterană și Marea Neagră a fost întrebată: «Ce părere aveți de Dardanele?» Iar ea a răspuns: «Da, desigur, am fost invitați și de ele. Persoane cât se poate de șarmante!»"

ALEXANDER VON SCHÖNBURG, *Arta de a scăpăta cu stil*

ISBN 978-606-579-175-6

benton aristocrat

www.nemira.ro